

Кайыптан алып кагазга түшүргөн
Бүбү Мариям Муса кызы

Жайсаң Үмөт уулу

АЙЖӨЛ МАЖАӨ

ДАСТАН

Тогузунчу китеп

«Бийиктик»
Бишкек – 2009

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
Ү – 99

Үмөт уулу Жайсаң.
Ү –99 Айкөл Манас: Ата Журтка кайтуу. Дастан: Тогузунчу китеп. – Б.: Бийиктик, 2009. – 336 б.

ISBN 978-9967-13-598-7 (9 китеп)
ISBN 978-9967-13-600-7

Чет-Бээжинди багынтканда өз карамагында калган 100 сан аскердин аз гана бөлүгү менен Ата Журтка Айкөл Манас келгендиги жөнүндөгү окуялар тогузунчу китептин негизги өзөгүн түзөт.

Ү 4702300500-09

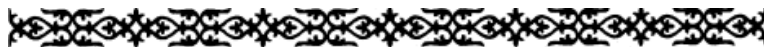
**УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5**

ISBN 978-9967-13-598-7 (9 китеп)
ISBN 978-9967-13-600-7

© Бүбү Мариям Муса кызы
© «Кылым көчү» коомдук
бирикмеси, 2009.

**ATA ЖУРТКА
КАЎТУУ**

АККУЛА МЕНЕН АЛГАРА

... Ачынган эти сууп Алгаранын,
ачууга билген белем алдырганын.

Алгара, эминеси болсо дагы,
ал ошол ызы-чууда келип калды.

Алдырып сезимине жанараакта,
Алгара ала качып баратканда,

ургандай канжар менен жүрөгүнө,
укмуш ай, түшкөн болчу сезимине.

«Азгырып колдогону бурут хандын,
ачынтып алдым жанын Алгаранын.

Тагдыры жар башында турган ханды
түрттүрбөй туңгуйука сактап калды.

Көздөгөн максатымдан азыр өзүм
көөдөктүк кылып алып, кыйгач өттүм!

А бирок, жер меники, ошондуктан
Айкөлүн эртедир-кеч тындым кылам!». –

Кызыган эти муздап Алгаранын,
артына кайткан кезде, Коңурбайдын

алиги ойун бектеп, Майдан Тоодон,
аскерин көргөн болчу качкан жоодон.

Көргөнү катуу тийген менен, бирок
көөнүнө күтүүсүздөй көрүнгөн жок.

Бурутка келгендигин кайдан жардам,
болжолдоп турса дагы, бирок анан

артынан колу келип калды дештин,
анчалык ынанымдуу эместигин,

далилдеп, качкандар бар, бирок арттан
душмандын аскери жок кубалаган.

Бүлүнтүп жандүйнөсүн, коопсунтуп
бүркөлдү ачык асман каптап булут.

Көрүнбөй аркан бой жер, шамал улуп,
көктөгү тийип турган Күн тутулуп,

түшчүдөй адамзатка ушул бүгүн,
түбүнө жете турган кыямат күн.

Чочутуп ушул сезим Коңурбайды,
чокуга Айкал турган жакындады.

Атиги Коңурбайдын астындагы,
Азезил жылоологон Алгарасы,

ачынтса этин ээси, өчүн анын
алмакка Айкал Шерден, көрүп камын,

түз беттеп Майдан Тоону октой аткан,
түбүнө жетмек болуп келе жаткан.

Жалганда азезил ат жалгыз ирет,
жаңылды Аккуланы Айбанбоз деп.

Ат эмес Коңурбайдын өзү дагы
алданды Айбанбоз деп Аккуланы.

«Айрылган канатынан куш сыңары,
аргасы куруп бурут турган чагы.

Бурканым эрк-күчүмө жардам берсе,
бурутту жеңүү мүмкүн азыр деле!» –

илгери үмүтүнөн кубат алып
ирмебей каректерин тике багып:

«Алгарам Айбанбозун тепсеп өтсө
Айкөлдү саямын,– деп,– как жүрөккө!» –

уусуна ажыдаардын сугартылган,
узун сап ач албарсын алып кындан,

колдогон пирлерине Айкөл Шердин,
Коңурбай койуп каршы өз пирлерин,

жакындап максатына калган кезде,
жыгылды астындагы аты жерге.

Албарсы колдон ыргып, Алгарадан
аркан бой алыс түшүп, туруп араң

бута атым жерден аны карап турган,
буруттун ханын көрдү Аккулачан.

Тагдыры бул жолу да сыртын салып,
табалап тургансыды өчү канып.

Кандайча болгонуна жетпей көзү,
Калчанын эси эңгиреп турган кези.

Кыймылсыз Алгарага карек кадап,
кылганын текебердик сезип турат.

Алкынган Алгаранын дүбүртүнөн,
Аккула, анын ойун туйуп күткөн.

Азезил жылоологон атты анан,
Аккула кош аяктап тосуп алган.

Күүлөнүп келе жаткан Алгарага,
курч туяк көөдөнүнө тийген даана.

Көзүнөн от чагылып, жерге кулап,
кыймылсыз жатып калды ирмем убак.

Кучактап моюнунан Алгарасын
Куйултуп турат Калча көздөн жашын:

«Түгөнүп ичер суубуз, батуучу Күн
туш келмек беле бизге ушул бүгүн?

Жалганда жан жолдошум жалгыз гана
жанымдан артык көргөн сенсиң мага!

Ата-эне, ага-ини, катын-бала
баардыгы сен болчусуң бул жалганда!

Ал азыр сенден калып, бүт баарынан
ажырап бул жашоодон эмне табам?

Турбасаң чындап эле ушул тейден,
тулпарым, бир жатайын сени менен!» –

«кор» жыттап көкүлүнөн Алгаранын
Коңурбай кыймак болуп турду жанын.

Калчанын жан аргасы кеткендиги
кыймылсыз Алгарага дем бердиби,

буттарын солбуй тартып дирт-дирт эте,
буйдалып барып анан турду өйдө.

Коңурбай кандай көрсө Алгараны,
кем эмес көрчү аты аны дагы.

Кошкуруп, башын силкип, туруп азга,
Калчага белги берди мин деп мага.

Жанагы өчкөн оту күйүп кайра
жалынып Бурканына, Алгарага

аттанып ошол замат буйдалбастан
Айкөлдү беттеп жөнөйт Коңурбай хан.

Тизгинин жыя кармап Аккуланын,
тигинин, Айкөл дагы тосот алдын.

Коңурбай ээсин эмес атын мээлеп,
колунда сыр найзасын түздөй келет.

Аты да, кем калышпай Коңурбайдан,
алгысы келип өчүн Аккуладан

чыгарып канаттарын колтугунан
чокуга сызып келет Айкөл турган.

А бирок, айбаты артык Айкөл Шерден,
абдырап, жалтанышат экөөбү тең.

Түз барбай Алгарасы буйтаганда
түшүрүп сыр найзасын колдон Калча,

таймаша албасына жетип көзү
тартпастан аттын оозун төмөн безди.

Кайтарып келип колун качып кеткен
кармашмак болду Калча жоосу менен.

А бирок, качкан колу ошол тапта,
артына келатышкан өздөрү да.

Анткени, Майдан Тоого Коңурбайдын,
алкынып келгендиги болгон дайын.

Калчага бел байлашса аярлары,
кайрат күч беришти ага алар дагы.

Албарсын, сыр найзасын колдон түшкөн,
аскери, Коңурбайга таап берген.

Коштотуп аярларга, курал колдо
Коңурбай тике багып барат жоого.

Алмамбет, Чубак, Сыргак ал убакта,
аскерин душмандардын сүрүп артка

кара жер сугарылып кызыл канга,
качкандар бекинүүдө капкасына.

Ал кезде Айкөл менен Бакай ханды,
аскери Коңурбайдын курчап калды.

Астында Аккуласы, белде кесе
ажыдаар сүрүн берген Айкөл Шерге,

дубасын Чи-Лу-Сендин билишкен жат,
Калчанын аярлары кылбай такаат,

сүрүнөн Айкөл Шердин артын карай,
сүрүлүп кыргый тийген таранчыдай,

келишкен жолу менен качты көбү.
Калчанын каары чындап кайнады эми.

Колунун астын тосуп, какжыраган
каалгадан, чыккан үндөй добуш салган:

«Ажалдан бар го качып кутулгуңар?
Аны азыр так өзүмдөн табасыңар!

Жоокерлер, жоодон качкан, ала турган
жазасы – өлүм табат кол башчыдан!» –

козголгон көр намысы хан Коңурбай,
колунун көбүн кырып эч аябай,

андан соң аткан октой түптүз гана,
атынын башын бурду Айкөл жакка.

Кагышып эрендердин найзалары,
«карс» этип Калчаныкы сынып калды.

Ошондо, ызасы ашып, Азезил ат
оп тартчу ажыдаардай карек кадап,

акыры өлүм бар деп түшөр башка,
Алгара тик карады ажалына.

Атылып тике туруп, Айкөл Шердин,
Азезил апчып алды, оң тизесин.

Кебелбес опол тоодой Кабылан Шер
көзүнөн от чагылып, куюлуп тер,

Аккула жалын төшөй бербегенде,
а балким, андан учуп түшмөк беле...

Эңгирей түшүп Айкөл ирмем убак
ээрине түздөп минип, кеткен узап

артынан кууп жетип Коңурбайдын,
Айкөл Шер уруп калды сыр найзасын.

Оңбогон Алгарасы андан дагы,
ойт берип ээсин аман сактап калды.

Айкөлдүн сыр найзасы жаза тийип,
аяктай карчыт этти, кетти үзүп.

Козголуп ар-намысы калган Калча,
көңүлүн жаратына бурбай анча,

албарсын кындан алып астындагы,
алкынган Алгаранын башын тартты.

Буруттун ханын беттеп бара жатып,
буулукту мына мындай ойго батып:

«Буруттар жерим басып кирсе деле,
Бурканым жардам кылбай турат неге?

А тиги, Көк Теңири, бурут хандын,
аябайт, кайда жүрсө, өз жардамын!

Колдотуп пирлерине жер жайнаган,
колумду чачыратты төрт-беш адам.

Аларды Таш-Бурканым, элим, жерим
атайлап күтүшкөндөй келишкенин,

болбосо, бүртүк кум да ушул тапта,
болушуп, жардам берип турмак мага!..» –

деп Калча бар дитинен өкүнгөнү,
дилине Бурканынын жеттиби эми?..

Басаңча тартып бара жаткан жаңы
бороондун күчөп кирди улуганы.

Кайрадан кум учуруп, таштар кулап,
какшыган аптап күндө зоолор урап,

калааба ушул эле жерди эмес,
Ааламды каптагандай берет элес.

Айбаты кем калышпай Айкөл Шерден
астында аты дагы берчүдөй дем,

кум-ташы өз жеринин кубат берип
кылычын шилтеп калды кулач керип...

Кудурет Көк-Теңири Айткөл Шерге
кишиден Алмамбетти түгөй берсе,

жарыкка келген күнү өзү менен
жан жолдош Аккуласын кошо берген.

Калчанын кылычынан – Аккуласы
Кыраанын чаптырбастан сактап калды.

А бирок, сол соорусун тосо берген
албарстын учу тийип, шылып кеткен.

Бойолуп сүттөй соору кызыл канга
бураңдап барып бир аз, оңолду да,

Калчадан таппайлы деп эрте жазат,
кайберен сымал тоодо сызып барат.

Бута атым жерге узап, кайра артка
бурулду жолун тосуп душманына

Сооруда жаратынан кыпкызыл кан
сызылып дагы деле агып жаткан.

Айттырбай, адам сымал билген баарын
Айткөл Шер алкап жатты Аккуласын.

Калча өзү кырганынан калган колу,
качпаска бел байлашып ушул жолу,

кошулуп жөө аскерге келип кайра
курчоого алып, чабуул койгон чакта,

аянды Бурканимдан аламын деп
атайын Кара-Тоого кеткен дегдеп

ажосу Чет-Бээжиндин Эсенкан хан
а дагы ушул тапта келип калган.

Чогултуп тез арада акыл кошчу,
«чыгаанбыз» дегендерди ордодогу,

алганын Кара-Тоодо кандай аян
аларга айтып берет шаштырбастан.

Акылын өкчөгөндүн ойун тыңдап
бүтүмдү бирок минтип өзү кылат:

«Жактырып жактырбагын, айтканимдан
жанбаймын, жазат табат каршы чыккан.

Баарыңар билесиңер, бүткөн кандан
Бурулчам жалгыздыгын жоктур танган.

Улуу күч сүйүп берген балдарымдан
ушул кыз маңдайымда тирүү калган.

Бул тагдыр – Улуу Күчтүн буйруганы,
бир да жан каршы чыгып танбайт аны.

Кытайдын кыздарынан арзып алган,
кантмекмин, жок балдарым тирүү калган.

Ал эми олжологон бурут катын
апасы, жалгыз кызым Бурулчанын.

Тагдырым азыр дагы такап жарга,
тапкын деп журтту сактап кылар арга,

жапжалгыз карегимди колумдагы
жооңо тартуу кыл деп турган чагы.

Олжо аял Бирмыскалдын буруттугун
ого эле көп жыл өтүп унутупмун.

Ал азыр баш көтөргөн бурут эли
арганы түгөттүрүп кирип келди.

Жолум жок тандаар башка, ошондуктан
журт үчүн Бурулчаны чалам курман!

Кызыма кырк чыгаандын атак-тектүү
кыздарын тандап кошом өңдүү-эстүү.

Кошумча дүр-дүнүйө аянбастан,
кыраан куш, чыгаан күлүк, алгыр тайган,

саяпкер-мүнүшкөрлөр менен кошуп
сары алтын жүктөп төөгө чыгам тосуп.

Кокустан бул сөзүмө араңардан
каяша айтчуң болсо, башын алам!

Кана анда, бүттү сөзүм, кармалбастан
тосууга бурут ханын көргүлө кам!» –

Ажосу Чет-Бээжиндин ордосунда
Айкөлдү тосмок болуп жаткан чакта,

четинде Чет-Бээжиндин сансыз колу
чабышып Айкал менен жаткан болчу.

Кошулуп Коңурбайдын аскерине
курчоого алып калган учур эле.

Аккула жарат алып, Айкал, Бакай
алышып жаткан кези жан аяшпай.

Акылман сөз чебери кыраан Бакай
Айкалдөн баатырдыгы кем калышпай,

курчаган уй түгүндөй көп каңгайга
кыргыйдай тийип, мизин кайтарууда.

Канаты – Көк-Тулпары берип жардам
карашып ажалга тик, төгүүдө кан.

Калчага тоосу-ташы берсе жардам,
кайратты Бакай ханга берип жаткан

кыйыны кырк чоронун Кыргыл кары
кол баштап, болуп калган келер маалы.

Аз убак каңгайларга берсе такаат,
арттагы оруктан кол келип калат.

Теңдешсиз салгылашып сан жагынан
төгүлүп жерге суудай агууда кан.

Арман ай, көптүк кылып толгой курчап,
ажалдын муздак колу сунулган чак.

Өз жери Коңурбайга берип кубат
өрөөндү толтурууда зоолор урап.

Аскадан кулаган таш Бакай ханга
күү менен өттү тийбей бир аз гана.

Кайраты ашып-ташып алган Калча
колунда ач албарсын сынап ташка,

топ сымал томопонгон койдой ташты,
тең бөлүп ортосунан чаап салды.

Аскерлер жанындагы муну көргөн
айбыгуу чагылышып өндөрүнөн,

албарстын курчтугуна беришип там
ар бири чочуп турду жандарынан.

Калчага мунун баары берип кайрат
кылычын Айкөл Шерге кезеп барат.

Аяндуу «Ач Албарсын» Айкөл Шер да
ал кезде кындан алган жаңы гана.

Абасы Бакай эске салбаганда,
албарсы унутулуп караманча,

Култаңдын «Сыр Найзасын» жөлөк кылып
каңгайды уй түгүндөй жүргөн кырып.

Ал азыр Коңурбайды атырылган
аяндуу «Албарс» менен тосуп турган.

Коңурбай «Ач Албарстын» көз көрүнөө
кыйлага узарганын көргөнүндө,

жанагы эрдемсинген сууп деми,
жай буруп Алгарасын кача берди..

Жолуна «Ач Албарстын» кез келген жоо
жыгылып чапкан чөптөй түшүүдө боо.

Агызып душманынын суудай канын
артынан түштү Айкал Коңурбайдын.

Чуу түшүп ошол кезде, Оруктагы
чоролор Кыргызл баштап келип калды.

Коңурбай «Дүнгүрөгөн бул эмне?» деп
кайрылып арт жагына – колду көрөт.

Каптаган селге окшоп калың бурут
каңгайды кылмак болуп тукум курут,

жолуна туш келгенди өрттөй мойсоп
жомокто ажыдаардай келет сойлоп.

Куу Калча адатынча жанын сактап
кылчайбай ошол тейден артка качат.

Чебине Чет-Бээжиндин шашып кирип,
чайылдап сакчыларга бекиттирип:

«Катынпос Эсенкан сен кайдасың?» – деп,
кыйратып келген жандай каарын төгөт.

Ал кезде алыс жууктан келип калган,
аскерди чепке топтоп Эсенкан хан,

аянын Улуу Күчтүн аткарууга
аяктап калган камын жаңы гана.

Коңурбай жаңы күчтү көрүп алып
көңүлү тынып бир аз, кайраттанып,

кебине Эсенкандын чыгып каршы
«Кол башта, кырабыз,– дейт,– буруттарды!»

Коңурбай, хан Эсенкан чеп ичинде
керишип жатышканда келбей эпке,

каңгайдын калың колун сыртта калган
кыргыздын келген колу кырып жаткан.

Сепилде мунарадан көрүп муну
сакчылар утур кабар берип туру.

Ошондо акыл өкчөп, кары-жашы
ойуна Эсенкандын болбой каршы,

буруттун Айкөлүнө баш ийүүгө
бел байлап келишиптир бир бүтүмгө.

Кылымдан ашкан кары Гань-Цин деген
Калчага кабак чытып минткен экен:

«Буруттан качып кирип капкага бек,
бекинип алып мында тыңсынба көп!

Капканын тышындагы калың колдун
канына бөөдө аккан забын болдуң!

Тилиңди уккан сенин калган элди
тыптыйпыл кырдырабыз, көзүм жетти.

Бекерге убакытты коротпостон,
буйругун Улуу Күчтүн аткарган оң!»–

ушинтип сөзүн бүтүп Гань-Цин кары
уурулап жоонун алдын жол баштады.

Аскери Айткөл Шердин ошол тапта
агылып жетип калган Чеп-Капкага.

Белгиси жеңилүүнүн – Ак Асаба
бойолуп батар Күндүн кызылына,

желбиреп көтөрүлүп бек сепилден,
«жеңилдик» деп билдирип белги берген.

Ак тууну Айткөл көрүп мунарадан
айыгышкан аскерлерге добуш салган:

«Алмамбет, Кыргыл кары, Бакай аба!
аскерди чабуул койгон токтоткула!

Душмандын сепилинен Ак Асаба
делбиреп көтөрүлдү, карагыла!

Чабуулду токтоттуруп бир аз убак,
чоо-жайга кандай болот көңүл бурсак?

А балким, куру бекер төкпөстөн кан
айтышар «жеңилдик» деп бизге душман?

Кантсе да азга тыным кылып турсак
кабарды билгизишер каңгай тарап...» –

Айткөлдүн күрүлдөгөн үнүн угуп
аскерлер «айгайлашкан» калды туруп.

Каңгайдын сепилинде мунарадан
карынын үнү чыкты калтаарыган:

«Баарына бирдей мээрим төккөн күндөй,
баатырым, назик экен көөнүң гүлдөй!

Бейкүнөө көпчүлүктүн төкпөй канын,
басташса¹ кимдер сага, аябагын!

Элиңе эл кылып ал бизди кошуп!
Эсенкан ийип башын чыгат тосуп.

Арстан Алмамбет Шер так талашкан,
аталаш хан тукумга эп – таарынсаң!

А бирок, киндик каның тамган жердин,
апаңды, таятаңды билген элдин,

кадырын, эрдик кылып, сыйлаарсың деп,
карт Гань-Цин беттеп сени салууда кеп.

Албастан турнанын өчүн туздан,
Алмамбет, өчүндү ал хан тукумдан!

Эсенкан турат мында башын ийип,
эсебин бергин ага өзүң билип!

Айтарым, Эсенкандын Бурулчасы
ал сен деп, атка конгон «төрү кары».

Кырк кызды себи менен Бурулча өзү
күң болом өзүңө деп баштап келди.

Баш кылып Азиз хандын алтын тагын,
байлыгы коробогон казынасын,

энчиң деп тийешелүү сага гана,
Эсенкан даяр койуп турат мына!

---

¹ *Басташса* – так талашса.

Касташкан эки элдин, байыртадан
кыз бала ортолорун таттуу кылган.

Кыраан куш, алгыр тайган, күлүк тулпар,
кымча бел, ордодогу сулуу кыздар,

ачуунду Аикөл Берен сурап сенин
астыңа тартуу кылат кытай элим!

Аикөл Шер, Алмамбетти түгөйүм деп,
антташкан дос экенсиң, алышып шерт.

Астына Алмамбеттин түшсө эли,
ал кечсе, кечирер деп турам сени!

Кайрадан айткан сөзүм кайталайын!
Кытайды кыргызыңа кошуп алгын!

Баштаса сендей Аикөл элибизди,
байырлайт бак-ырыскы жерибизди!

Карыткан бир кылымды кары кебин
кастарлап кабыңа сал, Аикөл Шерим!» –

басылып каргыл чыккан карттын үнү
бир кыйла өлүү тынчтык өкүм сүрдү.

«Кебимди үзөт¹ кылбай койобу?» деп,
карт Гань-Цин мунарада тынчы кетет.

Акылдын ээси Бакай, Аикөл Шерге
акырын добуш салып минткен эле:

---

¹ Үзөт – кепти укпай койуу.

«Биз күткөн сөз айтылды, Айкөл берен!
Буйрук бер, Ак Асаба көтөр деген!

Кан төкпөй кол тыныксын азырынча,
кандай күн күтүп турат, көрөбүз да»... –

Айкөл Шер абасынын сөзүн угуп
артында Кыргыз чалга берген буйрук:

«Белгиси жарашуунун – ак байракты
булгала тигилерге, Кыргыз кары!» –

желбиреп жарашуунун ак байрагы,
жоокерлер үн чыгарбай дымып калды.

Ачылып Чет-Бээжиндин Чеп-Капкасы,
астыда кол куушуруп келет ханы.

Артинда эсеп жеткис тартуу алып
жеңилген элдер келет, башын салып.

Желбегей торко кийген кыз Бурулча
желбеген жорго минип келет аста.

Андан соң кылка баары кызыл кийген
айжамал сулуу кыздар тизилишкен.

Кош өркөч, жесир өркөч төөлөрдө жүк,
койкойот калы килем¹ жабылып бүт.

Ак күмүш, сары алтын, асыл таштар
артылган маталардын сан түрү бар.

---

¹ *Калы килем* – хан көтөрүү үчүн жасалган килем.

Тор жайган саятчылар¹, үндөгүчтөр,
талпынткан кыраандарын мүнүшкөрлөр,

кошкуруп сайкүлүктөр чапчыса жер,
коштоодо кыңшылашат алгыр иттер.

Жеңгендер топ-топ болуп карап турат,
жеңилген элдин арты бүтпөйт чубап...

Жакындап басып келип Айкөл Шерге
жүгүнүп башын ийип, бүгүп тизе,

Эсенкан мүнкүрөгөн добуш менен
эңкейип турган тейде мындай деген:

«Кыргыздын кыраан ханы, Айкөл берен!
Кытайдын бар болгону бегимин мен.

Көптүгү уй түгүндөй дейт кытайды,
көбү чын, кытай элин алса жалпы.

Калкына салыштырма жери дагы
кыйырсыз, сан жетпеген калаалары.

Кытайдын Чет-Бээжини мен ээлеген
көлөмүн айтып турат аты менен.

Бир уруу элге ханмын, жерим деле
бай эмес башкалардай алтын кенге.

А бирок, жол түйүнү, кербен өтөт.
Букарам соода менен күнүн көрөт.

---

¹ *Саятчылар* –

Өчпөсүн бир уруунун аты такыр!
Өзүңө бердим баарын, элди калтыр!

Алтын так, ак сарайды шул ирмемден,
Айкөл Шер, бердим сага эли менен.

Ээлигин Чет-Бээжиндин колуңа алып
элиңе элим кошуп жат башкарып!

Айтканың эки дебес кызматчыңмын!
Аткарам эмне десең, буйрук кылгын!». –

Сүйлөөгө мындан бөлөк келбей алып
Эсенкан жер кучактап бышактады.

Артында жөөкөрлөрү аны туурап
алар да жыгылышты жер кучактап.

Баштаган кырк кыз менен сан миң күндү
Бурулча жоргосунан өзү түштү.

Кыргыздын үрп-адатын апасынан
кыраа кыз сурамжылап далай уккан.

«Эч качан тизе бүгүп ийбейт башын,
эр жүрөк, намыска бек менин калкым..» –

Бул сөздү апасынан далай жолу
Бурулча сүйлөшкөндө уккан болчу.

Сөздөрүн, апасынын, тапкан жазат,
сезимде табериктей жүргөн сактап.

Атасын карап турган Бурулчага
апасы айткан сөздөр жаңырууда.

Бурулча ушул сөздүн деми менен
баш ийип, айбыкпастан Айкөл Шерден

түз карап Шер жүзүнө, Алмамбетке
туптунук чыгып үнү минткен эле:

«Жеңилген хандын кызы жеңгендерге
жүгүнүп, чөгөөлөшү керек эле.

«Кырк чачы кыздын улуу» дейт элинде,
кызмын деп сүйлөп турам, айып этпе!

Айкөл Шер, минткенимди айып десең
алууга башым мына, даяр келгем.

Канчалык тиленсем да Улуу Күчтөн
күндүктү маңдайыма жазган экен.

Жазуума өкүнбөстөн тобо кылам,
жашоомдо Алмамбетти жолуктурган.

Бул буйрук, Айкөл берен, антпегенде
Бурулча Чеп-Капканы ачсын неге?

Азиздин Алмамбети Көйкапта деп,
атамдан кичинемде укчумун көп.

Ал эми алгач ирет көргөнүмдө
ал жылы жетилерде кезим эле.

Бир боордук, өтө ысык сезим менен
бир тууган Бао агамдан жакын сезгем.

«Атасы Азиз ханды жара тартып
Алмамбет буруттарга кетти качып!» –

деген сөз хан ордодо, эл ичинде
дегеле басылбады көпкө дейре.

А эми бул сездөрдү укканда мен:
«Абакем аман болсун!» – деп тилегем.

Өңүмдөн азганымды көрүп апам
өпкүлөп: «Не болду?» – деп суроо салган.

Апама башым сүйөп, бир аз туруп
акырын минткен элем улутунуп:

«Абам деп арка тутуп калдым эле
Алмамбет жоо турбайбы, көрсө бизге?».

Бооруна бекем кысып, ошондо апам
буркурап жашын төгүп минтип айткан:

«Чолпонум, Алмамбеттин кеткен жагы,
туулган жерим болот менин дагы!

Кейибе агаң болбой калганына,
кыркууздар сага дагы болот тага.

Жаң-Жуңдар¹ айлыбызды чапкан кезде
жаңыдан толгон элем он экиге.

Туткундап хан ордого алып келген,
тагдырым туш кылды эле атаң менен.

Ал эми Соорундуктар бизден мурун,
Алтайды каңгайлар чаап, болгон туткун.

---

¹ *Жаң-Жуңдар* – Каңгай элиндеги бир уруу.

Алмамбет Соорундуктун жалгыз жээни,
«Аманат» аткарганы элге кетти.

Жерине аман жетсе Соорундуктун,
жоосуна келет бир күн кууп кунун.

Ал күндү мен көрбөсөм, сен көрөсүң.
Алмамбет келип калса, жардам бергин!» –

тургандай ушул күндү көрүп апам,
туздуу жаш жүзүн жууп сырын ачкан.

Тамырда аккан каным – кытай каны,
талашсыз жоо экеним, танбайм аны.

Энемдин сүтү менен ошол канда
элиндин каны барын сен да чанба!

Кендигиң чалкып жаткан деңиз экен.
Кебимди үзөт кылсаң, Айкөл берен,

кунуна жазат тапкан аскерлердин
күндүккө кырк кыз баштап өзүм келдим.

Жана да ар бир өлгөн жоокер үчүн
жүктүү төө, экиден кул, экиден күң.

Ал эми өлүү байлык, төрт түлүк мал,
артынып айдап келдик, өткөрүп ал!

Бейкүнөө караламан калкты кырба!
Берен Шер, ханыбыз бол минип такка!» –

Бурулча сөзүн бүтүп, Айкөл Шерден
бооруна колун байлап, жооп күткөн.

Айкөл Шер адатынча, акыл ээси
абасы Бакай ханга кашын серпти.

Ормойо, бүркүтүндөй Ала-Тоонун
опол тоо Бакай абам берген жообун:

«Абалтан салтыбыз бар сиңген канга,
атанын кунун кечет, келсе астыга,

Хан башын Эсенкан хан ийип жатса,
кабылан Айкөл Шерим, четке какпа!

Кырк чачын, сөзүн сыйлап Бурулчанын,
кыраан Шер, Чет-Бээжиндин мингин тагын!» –

Бакай хан айтар замат ушул сөздү
баятан даяр турган каңгай эли

согулган алтын созуп чылк жибектен
саймалуу түр килемди жайып ийген.

Баш болуп Эсенкан хан жерге жайып,
баарылап Айкөл Шерди ага салып,

кызарып баткан Күндүн нуру астында
көтөрүп мингизишти алтын такка.

Хан болуп Чет-Бээжинге Айкөл берен
калкына дүңгүрөтүп тойун берген.

Ошондо ойлогонун жашырбастан
он эки ханга Айкөл кеңеш салган:

«Кырк кызды хандын кызы баштап өзү
кун үчүн келдик деген уктук сөздү.

Кадырлуу хан тукумдун кыздарына
кандайча бүтүм кылсак болот туура?

Ар бириң айт ойунду, жыйынтыгын
акылман, Бакай аба, өзүң кылгын!» –

Көкчөсү Айдаркандын башын буруп,
күлмүндөп, колу менен жанып мурут,

аралаш азил-чыны, Айкөл Шерге
акырын күлүп койуп минткен эле:

«Хан кызын өзүң алгын, кырк чороңо
кырк кыздын башын байлап, камын тойго!

Хан болсун ханышасыз кайсыл элде,
Каныкей Чет-Бээжинге келмек беле?

Жетилип олтурганча уулуң такка,
жеңебиз баш-көз болсун калган калкка!» –

деп Көкчө сөзүн дагы уларында
«дирт» эте түшүп эрди Айкөл ага

акырын, бирок өктөм үнү менен
алая карек кадап мындай деген:

«Орчундуу ойду кеңеш салган элем
ойунга айлантпагын, Көкчө берен!

Бээжинге канча мезгил хан болгун деп,
буйруду тагдыр-жазуу, Теңир билет.

Кыйлага туруп калсак бөтөн жерде
кыйнабайм аял тап деп, сени Көкчө!

Токтотуп жөнсүз сөздү, Бакай аба,
ток этер бүтүмүндү айтчы, кана!». –

Салаалап сакалдарын Бакай абам,
саалга тынып туруп минтип айткан:

«Ойунду өзүң айтар, Айкал Баатыр,
оодарып мага жүктөп койдун азыр.

Эмнени ойлогонун болжол менен
эрендер, тыңдагыла, айтып көрөм.

Секелек курагынан ушул күнгө
сезими Бурулчанын Алмамбетке,

арзуубу, аруу аккан суудай тунук?
А балким, жүрдү бекен «ага» тутуп?..

Ушуну билмейинче тактап даана,
уят иш алам деши ким болсо да.

Ал кыздын сырын бил деп Алмамбетке,
Айкал Шер, айтуун кыйын, алибетте.

А бирок, Алмамбеттен башкабызга
ачпастыр ичте сырын хан кызы да.

А демек, Алмамбеттен жооп болсо,
андан соң камынсаңар болот тойго.

Жанында кырк кызына Бурулчанын:
«Жар кылсын жоокерлерден тандаганын»,

деп бая Акылайдын кыздарындай
дилдерин оорутпастан койолу жай.

Ойумду жактырсаңар, эрендерим
оболу сөзүн уксак Алмамбеттин...» –

Бакайдын бүтүмүнө уккандардан
болбоду каршы чыккан бир дагы жан.

Түгөйү Алмамбеттин кабагына
түпөйүп жүрөк эзген конуп санаа,

турганын сырын чечпей тынып ичтен
түшүнүп сөз узатты Айкөл берен:

«Түгөйүм, кайгы-муңуң тең тартпасам,
түбөлүк достугубуз болоор жалган!

Жүрөгүң сыздаганын туйуп турам.
Жашырбай айтчы сырың ичте каткан!» –

деп Айкөл караганда Алмамбетке,
дил сырын төгүп сыртка минткен эле:

«Бурулча көрөрлүгүн мени кандай
бул жерден кеткен элем ойго албай,

сакталып жүрчү бирок чыкпай эстен
секелек кыздын сөзү кайрат берген.

Жер чалып Сыргак менен, киндик каным
жууган жер кусалантып, кайрылгамын.

Жер менен жексен болгон Таш-Калаага
жүрөгүм бырчаланып болдум капа.

Аткарып апакемдин аманатын
ал анан Чет-Бээжинге сапар тарттым.

Жандырып сыйкырларын аярлардын
жолунду сенин келчү тазаладым.

Кароолго келгенинде, кийчү Калча
катылган тонун таап алганымда,

«Теңирге тобо!» дедим миң бир ирет,
толкудум төлгө кылып «жол болот!» деп.

Таластан Бээжин беттеп аттанаарда
тигилген жоо кийимдер арасында

аяндуу асыл Каныш, да бир нерсе
атайын арнап мага берген эле.

Ал нерсе – ургаачынын узу, жарың
арнаптыр тигип кебин Алгаранын.

Кош колдоп шол белегин сунуп мага
Канышың минткен жүзүн жууп жашка:

«Бээжиндин сыры менден сага тааныш
береним, барар жериң абдан алыс.

Кудурет тагдырыма буйруп жазган.
кантейин, ургаачымын кем жаралган!

Болсом эр – жоого аттанып силер менен
бир көрбөйт белем күндү башка келген.

Колумдан келсе эмне, аянбадым,
кеп кабын Алгаранын даярдадым.

Куп кылдым кулактарын кулагына,
төп кылдым туяктарын туягына.

Кеп каптын ички бети жибек була,
кара кыл бекиткемин сырт жагына.

Береним, аяшыңдын бул белеги
Бээжинге барсаң тийер бир кереги!»

Адамдан сейрек чыкчу аяндуу жан
агызып ачуу жашын мага сунган.

Баа жеткис белегинин арты менен
Бээжиндин четин алдык, Айкөл берен!

Керекке кантип анын жараганын
кезеги менен чубап кеп салайын.

Айттым го жана сөзүм баштаганда,
атайын кайрылдым деп Таш-Калаага.

Ал жерде билгенимди кийинчерээк
айтаармын, Айкөл Шерим, келсе кезек.

Ал жерде көрүп-билип, туйганымдан,
жокко эсе жакшы нерсе кубандырган.

Бир арга утурумдук кылсам болмок,
барууга жолум туйук болчу бирок.

Канткенде билинбестен Чет-Бээжиндин
капкалуу калаасына кирем дедим.

Ошондо секелек кыз түшүп эске
ойумду бекиттирди бир чекитке.

Калчанын тонун кийип, Саралага
кеп кабын Алгаранын кийгиздим да,

күүгүмдө Чеп-Капкага барып жакын
каңгайча сакчы менен саламдаштым.

Көргөндө хандык ченди, шашып калды,
каалгасын Чеп-Капканын ачып салды.

Карматып тогуз дилде: «Бир да жанга
көргөнүң ооз ачпагын!» – дедим ага.

Андан соң хандын кызы Бурулчанын
айтуусун талап кылдым андан дайнын.

Көпкүлөң хандардан деп күйөөлөгөн,
кыязы, тиги сакчы ойлоду бейм,

тик кадап кыйшык көзүн, сынагандай
тек гана жооп берди эч тартынбай:

«Салынган бек сепилди кызга арнап
сакчылар ишенимдүү кайтарышат.

Кудалап келгендердин сөзүн кагып
күн кечет «төрү кары» кыз аталып.

Киндигин кескен кары олжо күңгө
кичине сыр чечет дейт келип сөзгө.

Тең курбу хан тукумдун кыздарынан
тең ата болобуз деп суроо салган

ондогон кыздын башы мунарадан
орунун биротоло алып тынган.

Кокуй күн хан кызына күндөн башка
коркушуп даап барбайт эч ким ага.

Эрдемсип келген далай эрендердин,
эсинен кеткис ыза көргөндөрүн,

жел менен тешик ооздон чыккан – тарап
журт ичи кошолонтуп аңыз кылат.

Ошондой ойдо келген болсоң, ханым,
орунсуз калбас бекен сынып шагың.

Муногу берген тогуз дилдең эмес
мандайда жанган нуруң бер дейт кеңеш.

Эрмектеп эмес, ханым, Бурулчага
эгерде арзып келген болсоң гана,

колумдан келишинче берем жардам
кыз менен жолуктурчу арга табам.

Ал эми арам ойдо келген болсоң,
анда биз экөөбүз тең таппайбыз оң.

Билбеймин эмнеликтен, бул тагдырым!
Байланып сени менен калгансыдым!

Бир жол бар хан кызына бара туган,
билишет ишенимдүү бир нече адам.

Жол билген жер астынан алып барар,
жанагы олжо күңдүн тууганы бар.

Ордумду азыр менин алмашканы
ошонун келе турган болду маалы.

Эгерде тил табышсаң аны менен,
эшикти кайтарганга каламын мен»... –

деп сакчы сүйлөп жатып мени карап
добушка капыс чыккан карады жалт.

О Теңир! Ишенбестен көргөнүмө
обдулуп туруп калдым каткан тейде.

Ажырап апакемден, түшүп өрткө
аттанып элди беттеп кетеримде,

туткунда боордоштор арасында
туу туткан Арслан Эр турат мына!

Баа берип жалтанбаган эрдигине
«Бин-Ин» деп Азиз атам атаар эле.

Ал сөздүн түп мааниси – чыкчу чанда
Арсланды окшоштурчу кызыл барска.

Апамды жерге берип, күйүп турсам
Арслан кайрат берип минтип айткан:

«Алмамбет, кармалбастан бачым кеткин,
арзыган Ата-Журтка аман жеткин.

Бирибиз калбай тыйпыл кырылганча
бир дагы куугун өтпөйт сен тарапка.

Үмүттүн бүлбүлдөгөн шамы сенсин,
үркөрдөй журтубузга кабар бергин.

Саргайган душманынын туткунунда,
сагынган элди-жерди биз шордууга,

аскалуу Улуу-Тоонун шумкарындай
артыңа кайтып учуп кел унутпай!» –

деп бая Таш-Калаадан бизди узаткан
досумду таанып, таштай катып турам.

Ал дагы тааныганын, каны тепкен
ак саргыл нурдуу жүзү белги берген.

А бирок, ирмем убак экөөбүз тең
алдырып сезимдерге турган менен,

каңгайдын сакчысына алдырбай шек
кайдигер адамдардай көрүндүк тек.

Мен хандай, нөөкөр кулду теңсинбеген
менсине түр көрсөтүп ага минткем:

«Жашыруун барчу жолду хан кызына
жоокер кул, билерлигиң дайын мага.

Айтканга көнсөң азыр, калып аман
аласың акың үчүн не кааласаң.

Айгактык кылып ханга жагам десен
ажалдын күткөнүн бил экөөңдү тең!

Сакчылык кылып мында тиги калат,
сепилге жеткиз мени жолду баштап.

Кыз менен сөзгө келсем, мөөрөй бизде
кымындай жел тийгизбейм экөөңөргө.

Көнбөсө хандын кызы айтканыма
күнүнүн бүткөнү шол, демек анда.

Канына албарсым жууп, экөөңдү тең
калтырбай хандыгыма ала кетем.

Баш тартсаң жол баштоодон, өз ханыңа
башыңды алдырамын, бил муну да.

Өткөрбөй убакытты, анда эмесе
өзүңө ылайыктап кел чечимге!» –

каалоомо көөдөндөгү каршы сүйлөп
кайгынын көк түтүнүн турдум үйлөп.

Жолуксак өзүбүзчө, кучактап бек
жытташып алкымдардан ыйлайт элек.

Туш келип, тар жол, тайгак кечмеликте,
турабыз кусалыкты катып ичке.

Түшүнүп абалымды Арслан да
түнөрүп, сыр алдырбай минтти мага:

«Өлүмдөн коркот дебе, Баатыр, мени!
Өлүкмүн туткун болгон күндөн бери!

Билип кой мына муну тактап даана,
бириңди бириң жесең, жагат мага!

А бирок, милдетимди так аткарам,
ала бер, кул башынан пайда тапсаң!

Чын айтсам, хандын эмес, хан кызынын
чымын да жолотпогон сакчысымын.

Буйругу болбогондо Бурулчанын,
боордош, күткөн кишим болсоң дагын,

сепилде кызга баштап барбай азыр,
зынданга бут астыңда салып, баатыр,

канчалык өзүндү шер сезген менен
курттарга жем кылмакмын ошол тейден.

Байкоомдо бирок, Баатыр, ушул бүгүн
бактыңдын нур жылдызы тогогон күн.

Анткени Бурулчанын буйругуна
айтканың келип турат далдап туура.

«Түш көрдүм аян-сырдуу, кокус бирөө
түз айтып, тике мага кирем десе,

өтүнөм, хан ордого билгизбестен,
өзүмө киргизгиниң, сакчым!» – деген.

Бузбастан Эсенканга берген антым
буйругун хан кызынын аткарамын.

Жылдызың тогоп турган күн экенин
жанараак эсиңдеби, эскерткеним?

Болгону буйрук гана аткарып мен
Баатырым, максатыңа жетесиң сен.

Эмнени ойлоп турсаң, бүтөт жакшы,
эртеңиң эмне берет, билбейм аны.

Күн чукул ушул сөздү эстей турган
күттүрүп койдум окшойт, жүргүн тууган!»–

кылса да билгизбөөгө канча аракет
көөдөнүн жарып сөзү «тууганым!» деп

кылгырып карегинен туздуу жашы
кызарып буудай жүзү, жол баштады.

Чептеги мунарадан төмөн кеткен,
чектелүү жандар гана даап кирген,

жашыруун жолго түшүп жер астында,
жетелеп Сараламды барам артта.

Карабай бизден бөлөк жан жогуна,
калбайлы чалынып деп кас торуна,

бүлбүлдөп күйгөн шамдын жарыгында
бараттык батынбай үн чыгарууга.

Төбөсү чамгарактай, капталдары
түз койгон дубал сымал, кенен дагы

жашыруун ушул жолду жер астында
жасады, деп ойлоном, кандай уста.

Белгисиз шол чебердин эмгегине
баш ийем, таазим кылып өз дилимде.

Абыдан муздак, нымдуу, бирок таза
адамды тынчтандырган салкын аба,

караңгы жер астында бул үңкүргө
каяктан, кантип кирет дейм ичимде.

Билбеймин канча бастык, бир убакта
бут койдук күңүрт шоола түшкөн жайга.

Арслан шамды сайып шамдалына,
алагар жаштуу көзүн бурду мага.

«Кур» жыттап алкымдардан, кучакташып
кумардан чыкпай, бирок, ажыраштык.

Арслан каргылданган добуш менен
акырын үн чыгарып мындай деген:

«Туйгунум, күдөр үзбөй келеринден
тирүүбүз күтүп жүрдүк үмүт менен.

Бирибиз-бирибизге болуп тирек
бул күндү жараткандан күттүк тилеп.

Турабыз уу жыландын уйугунда,
Туйгунум, сүйлөөм керек абдан кыска.

Бурулча – боордошум Бирмыскалдан
бир ирмем жашоосунда белек калган.

Акылы, түс-келбети төп келишкен,
аккуудай периштенин күткөнү – сен!

Аяндуу түш көрүптүр, ошол түштөн
Алмамбет, үйлөнгөнүң билген менен,

ал сенден дагы деле үзбөй үмүт
аруу дил, астың тосуп, турат күтүп.

Баш тартпайт ал сен үчүн өлүмдөн да,
Баатырым, түз сүйлөгүн, эч алдаба!

Калганы жазуудагы болоор нерсе,
кырааным, бир көрөлү эмне келсе!» –

Арслан сөзүн бүтүп, чылк жибектен
арканды төбөдөгү, тартты ийкем.

Сайраган кушка окшош добуш чыгып
саалга калгансыды анан тымып.

Аздан соң, кычыраган добуш менен,
ачылды тушубузда эшик кенен.

Киргенде мунарадан түшсөк төмөн,
бараттык өйдө чыгып тепкич менен.

Тик тепкич кең бөлмөгө шамдар күйгөн,
туштап дал алып чыкты те төмөндөн.

Киргенде караңгыдан жарык үйгө
көздөрүм караңгылай түшкөн эле.

Жарыкка көңгүчөктү, көзүм жумуп,
жөлөнүп босогого бир аз туруп,

ким бар деп гүл жыттанган бул бөлмөдө,
карадым айланама назар бөлө.

Ич жакка кетчү эшиктен бизди беттеп
иймене басып, сулуу зайып келет.

Тамшанткан сулуулуктан кезиндеги
таруудай, оң ууртунда кара меңи.

сурмалуу карагат көз, карлыгач каш,
суйкаган узун бойу, колондой чач,

кымча бел, кырчын талдай түз келбети,
кыярып калса дагы нурдуу бети,

окшошуп апакеме кеткендиктен,
ордумда туруп калдым каткан тейден,

Арслан сезбей менин абалымды,
акырын кубанычтуу добуш салды:

«Сүйүнчү, Айкан эже, зарлап күткөн
сагынган Туйгунубуз келди элден!» –

шул сөздү Арсландан угар замат,
шылк этип тиги аял кетти кулап.

Арслан так көтөрүп жерден алып,
аялга муздак суудан сээп жатып,

кыйла бир убакытта барып араң,
кыбырап киргенсиди тигиге жан.

Куйултуп көздөн жашын, тиктеп мени
кыймылга келди жансыз эриндери:

«Кандашым, боордошум, медеp туткан!
Көргөнүм чын-төгүнбү, о Жараткан!

Кайдагы боордош деп таң калбагын,
кызымын киндик энең Үрүлайдын.

Алтынай эжекемден айбыккандан,
апакем атама да сыр ачпастан,

синдиси Бурулайым таяжеме,
билгизбей бактырыптыр жан кишиге.

Атасыз кыз дедирип бой төрөлгөн
армандуу күндүн күнүн баштан кечкем.

Күндөрдөн айырмалуу, бирок, анан
көрбөдүм азап-шорду алар тарткан.

Анткени, эч нерседен кемитпестен,
ар дайым кам көрүүчү киндик энең.

Өлчөөсүз түс-келбети Бурулайдын,
өзүнө бурган белем көөнүн хандын,

өткүчө бул жалгандан – ордодогу
олжо-күң сулууларга башчы болду.

Кечиргин, боордошум, бул жалганда,
кемдиги ургаачынын дал ушул да!

Туткундап келген кезде Бирмыскалды,
тейлеген күң болчумун бул сарайды.

Туткун кыз – сөөгү таза хан тукумдан,
туйулчу өз кызымдай төрөп алган.

Айжамал периштеме, Эсенкан хан,
артылып дил-кумары, чын арзыган.

Никелүү аялдары эмес хандын,
нечен бир олжо, күндөр кызганганын,

кеп кылып эскерүүгө убакыт тар
көңүл бур, эң орчундуу сөзүм айтар:

бири деп көп туткундун – Арсланды
билбейсиң ким экени теги-жайы.

Алтайлык Чылабанын тукумунан
ал сенин таятаңа жакын тууган.

Айылын жоо чапканда капилеттен,
ал-күчкө толуп турган курагы экен.

Бой бербей душманына – туткундагы
бошотуп жоо колуна чал-балдарды

алынып алар үчүн барымтага
аргасыз түшкөн өзү жоо колуна.

Каниет кылар бирок, тууган элде,
эненин курсагында жаткан бирге,

калды деп уялашым Бекбарс эсен,
каңгайдан кайрып алат өчүн деген,

ондогон жылдар өтүп, каңгай кайра
ок атып кыргын салган ал айылга.

Берени Бекбарсынын кесип башын,
бул жолу олжолошот кызын анын

Арслан алтын кенде, айлын чапкан
аскери жаң-жуңдардын бул аймактан.

Бек кызын олжолошкон – Эсенканга
беришкен тартуу кылып келип мында.

Булардан кабары жок, алтын кенде
Бекбарсын күтүп Арслан жүргөн эле...

Айрылып киндик эне, өз энеңден,
Ата-Журт конушту издеп кеткенде сен,

Арслан алтын кенден келип мында,
ал анан орток болду ачкан сырга.

Мен дагы көп нерсени ага чейин
айттым го, караманча билбегеним.

Өлүмүн Үрүлайым, Алтынайдын
өксүдү укканында Бурулайым.

Көөдөндө каткан сырын далай жылы
күйүттүн күчү сыртка тээп чыкты.

Бооруна кысып мени, жашын төгүп
буларды Бурулайым айткан өксүп:

«Келиптир кези сырды ача турган
кетейин жүгүм жеңил бул жалгандан.

Төрөгөн энең сенин Үрүлайым
түк билбей өстүң кызым, атаң барын,

аталаш сиңдисисиң Алтынайдын,
айбыгып апаң андан, мен баккамын.

Апаңдын сен бойуна бүткөн кезде,
Алтынай бир нерсени сезген беле,

кызганып атасын ал Үрүлайдан,
көлгө бой таштаарында кармап калган.

Алтынай антет деген ой келбестен,
алыптыр бой көтөрүп шордуу эжем.

Чырайлуу жүзүн чылап ачуу жашка
чын сырын ошол түнү ачкан мага:

«Түгөнүп турган кези баардык аргам,
түн түшкөн бул дүйнөгө не жаралгам?

Ата-эне, журтубуздай көрүп мени,
айланар казыгым деп, мен да сени

бирибиз-бирибизди тутуп медер
бактылуу күндү күттүк элге кетер.

Элеси унут болуп бара жаткан,
эл-жерди эске салып жандандырган,

кетүүнү Ата-Журтка эңсеттирген,
көбүнчө Соорундуктун сөзү десем,

менимче, өзүң деле бул ойума,
мойурсуң, каршы болбой, көрүп туура.

Күндүктө Азиз-ханда жүргөн жерден,
Наарга бизди кошуп сатып келген,

Сян-Фаньге, Хомо-Нэге түбөлүктөн,
Бурканы жайын берсин деп тиленем.

Күттүргөн перзенти кыз төрөлгөндү
көтөрө албай шордуу Наар өлдү.

Ойдо жок туш болгонум Соорундукка
о, Теңир, жазуум беле тагдырымда?

Айоонун арты муну көргөзөт деп,
андаган эмес элем алгач ирет.

Эжеңдин бойунда бар, Бурулайым,
эс кетип билбей турам не кыларым.

Түйүнчөк түйүп алдым, бирок анын
түйүлдү ичине не – жок кабарым.

Алдымда утурмалап не күтпөсүн,
ачылар күнүн күтөм түйүнчөктүн.

Төрөлсө эркек бала, жашырбастан
түз барып Соорундукка өзүм айтам.

Ал эми кыз төрөлсө... Бурулайым,
анда сен ошол кызды багып алгын.

Айың сөз айткандарга тике карап,
жабууга айыбымды бергин жарап.

Ар-корун, бой төрөгөн күң аялдын,
ардагым, көтөрүүгө бел байлагын.

Багышам бар азабын тартып бирге
«балам деп айтпайм аны кош дүйнөдө.

Жан-дүйнөң макул көрбөй турса эгер,
жан боорум, таарынбаймын, жообунду бер.

Алтынай ыйлап аткан, кетейин мен
алайын эртең кечте жооп сенден»,–

деп эжем карабастан тике багып,
далысын салган тейден кетти шашып.

Жаткансып ачык күндө күркүрөп күн,
жабыгып жан-дүйнөмө түшүп бүлгүн,

топтоого акылымды жетпей алым,
токтобой агып жатты туздуу жашым.

Колумдан ишим түшүп, болгондой маң,
килемди сыйпалаймын согуп жаткан.

Түн бойу кирпич какпай, эжекемдин,
түйшүгүн түгөл алам деп чечкемин.

Эсенкан Соорундукка көптөн бери
кадырын салып: «сат!» – деп жүргөн мени.

Эгерде алысыраак кетсем мындан,
эжеме жеңил болот көп жагынан.

Алдыда не күтсө да – түкшүмөлдүү
айтканы эсте калар күдүк сөздү,

жайынча бара жаткан Соорундуктун
жолунан утурмалап күтүп турдум.

Дит бакпай түз кароого, жол четинде
дирилдеп турганымды көргөнүндө,

жашырбай таң калганын, атын тартып,
жанында кишилерден артта калып,

суроолуу каректерин кадап мага
Соорундук жай сүйлөгөн адатынча:

«Арыба, Бурулайым, мынча эрте
астымдан тоскондойсуң, себеби не?

Түрүң бар кабылгандай бир кырсыкка
түз карап, түшүндүрүп айтчы мага.

Адамдын алы келер нерсе болсо
айта гой, жардам берем, эч бир коркпо».–

Жылуу сөз, ачык маанай мамилеси
жабыккан жан-дүйнөмө кубат берди.

Басаңдап туйлаганы жүрөгүмдүн
башымды өйдө кылбай мындай дедим:

«Жатындаш агабыздай болуп арка
жакшылык жасадыңыз бизге канча.

Арасат абалдамын, ошондуктан
аргам жок Сиздин жолду тосуп чыккам.

Бүгүнкү жыйыныңар өтчү жерде
болорун кул базары уктум эле.

Суранам, сатылуучу кул-күндөргө
сатыңыз кошуп барып мени деле.

Эгерде сатпасаңыз, эжекемдин
эсинен айныткыдай бар себебим...

Басындым, каңгайлардын кылгандыгын,
батынып, учурунда айталбадым.

Кош бойлуу экенимди билип жаңы
кыйууга даай албай турам жанды.

Акыркы ирет Сизден күтүп жардам
акмалап жолуңузду тосуп тургам.

Башкага сатпасаңыз, анда демек
бир аргам – көлгө чөгүп өлүү керек». –

солуктап ыйлап айткан сөздөрүмө,
Соорундук не айтарын билбей көпкө

атынын жалын тарап, эрдин тиштеп,
айрыбай каректерин, мени тиктеп,

о кыйла убактан соң аргасыздай,
ой баскан добуш менен сүйлөдү жай:

«Болуптур... төө кыядан өткөндөн соң
Бурулай, бөлөк кепти токтоткон оң.

Байкоомдо Үрүлайым өзү деле,
басынган түрү бардай бир нерсеге.

А балким, абалыңды туйуп ичтен
айтууга дити барбай жүргөн белем?

Бетөн эл, чоочун жерде экөөң гана,
бириңе бириң арка-бел элең да.

Жер оошуп кеткенинден Үрүлайым
жеңилдик алат десең, жаңыласың.

Түрүң бар чечиминден кайтпачудай
түз жообум берер сага мына мындай:

Көңүлү Эсенкандын түшүп сага,
көп болгон «саткының» деп жүрөт мага.

Ал сөзүн кайталаса бүгүн дагы
«алгын» деп берип келем убадамды.

Өзүңдөн өтүнөөрүм, Бурулайым,
эжеңди шул чечимге даярдагын». –

Соорундук сөзүн бүтүп тике карап
Сарыга камчы салып, кеткен узап...

Билинбей андан бери, түйшүк менен
бир бүтүн өмүр өтүп кеткен экен.

Карааны көздөн учкан ата конуш,
кантейин, кыйкырсам да жетпей добуш,

зар бойдон чымчым топо, тамчы сууңа
сапарды алмак болдум кең Ааламга.

Жалганда жалгыз калат Айканым деп
жашырбай сырды ачтым катылган бек.

Алсыздык кылганымды пенделиктен
арбагың, асыл эжем, кечер бекен?!

Акыркы аманатым, Айкан, аткар
Алмамбет Теңир буйруп келип калаар,

Алтынай – эжең сенин, баласына
айткының укканыңды, сыр жашырба.

Жалгызын Алтынайдын медеp туткун,
жар болсо Көк-Теңири – Ата-Журттун

татаарсың биз жетпеген мөл суусунан,
табаарсың, каныбыз бир жакын тууган!

А балким, ушул жерде керек болсо,
ажалдан колун сунган, эч бир коркпо.

Өзүңдү улуу ишке чалып курман
өзөктөш бир бооруңа бергин жардам.

Азабы мол жалганга таштап сени,
Айканым, сапар алдым, кечир мени!» –

жаралуу көгүчкөндөй шылк деп башы
жалганда эң акыркы демди тартты.

Аскар тоо, бел байлаган Бурулайдан
Алмамбет, мына ушинтип ажырагам.

Арслан келип калып шол учурда,
арка-бел болуп келет, тобо буга!

Жол карап, аман болсоң келерсиң деп
жараткан бир Теңирден жүрдүк тилеп.

Сен мага жээн болсоң – Бурулчага
Арслан ата өтпөгөн болот тага.

Экөөңөр экөөбүзгө болуп тирек
эл-жерди көрөбүзбү, ай ким билет?

Апамдар зар болушкан тамчысына,
ак мөңгү суусун ичип кумар кана

жазданып Ата-Журттун топурагын
жазатым тапсам, болбос эч арманым!

А бирок, керек делсе учур шартка
чалгыла кара башым курмандыкка.

Ал азыр убакытты өткөрбөстөн
Алмамбет Бурулчага кезиксе дейм». –

Күтүүсүз сөздү угуп, таспиктөөгө
кыябым келбечүдөй турдум көпкө.

Бурулча келгендигин кайсы маалда
байкабай калыптырбыз бирибиз да.

Секелек зирек кыздын али күнгө,
сакталып жүргөндүгүн жүрөгүмдө,

дал ушул кезге чейин негедир мен
дегеле маани бербей келген экем.

Дабышсыз басып келип жаныбызга,
дит койуп карап турган Бурулчага,

дитимди буруп мен да, назар таштап
дил-нээтин билгим келди тике карап.

Курулай кылыксынып жагалданбай
кол берип учурашып сүйлөдү жай:

«Арыба, Шер кабылан, баятадан
Айкандын сөзүн бөлбөй, күтүп турам.

Туу туткан беренибиз, эңсеп күткөн
тапкан соң туугандарын, бизди эстен

чыгарып ийгенби деп кийинчерээк,
чыдоонун чеги жетип жүргөн элек.

Жакындан билбей туруп, өктөөлү кеп
жайы жок айткан болсом көрбөгүн жек.

Бир көрүп – түбөлүккө дилин берген
Бурулча деген бөлөң боломун мен.

Атайы зарыл себеп болбогондо
Алмамбет келбейт элең кыз ордого.

Коротпой убакытты куру сөзгө
койолу кунтубузду уңгу кепке». –

Акылы шайкештиги келбетине
азыркы айткан сөзү болду күбөө.

Сүйлөшкөн сөз маанисин айтсам кыска
сырдаша алган жокпуз бук чыкканча.

Түн кирип, калгандыктан убакыт чак
түйшүктүү иш бар болчу бүткөрчү так.

О анан, бир бүтүмгө келген тапта
ооптур түн жарымдан небак гана.

Ачкычын бергенинде чеп-капканын
айтканын кайталайын Бурулчанын.

«Алмамбет, төбөдөгү Теңир күбөө.
Арзыган жарым сенсиң – кош дүйнөдө.

А бирок, тирүүлүктө көөдөн сокур
арзуумду түз түшүнгөн жан болбостур,

андыктан, Сайкалындай Айкөл Шердин
Алмамбет, жар болууга бурдум нээтим.

Жаратса Теңир кандай, шол сезимде
жайына түбөлүктүү барган кезде,

кимибиз тагдыр буйруп мурун барсак
күтөлүк кийинкини жол утурлап.

Жалгыз шарт, Кыз Сайкалдан айрымалуу
жеримде, өзүң көрүп, болбойт калуу.

Күндүккө башым байлап, эл-жеринде
калтырбай ала кеткин кетеринде.

Аяндуу жан эмеспи Арууке эжем
алымды туура баалап түшүнөөр дейм?» –

телмирип, жаш чайыган каректерден
түшүндүм күткөнүн жооп, сызып ичтен.

Батынбай, саамайынан сылап секин
башка арга таппагандан, мындай дедим:

«Жар болуп бир жараткан, болсок аман
жасаймын бүт баардыгын не кааласаң.

Болбосун жолго кусур, туура түшүн
башкача жооп берүү кыйын бүгүн.

Жөнөйлү таң агарып кетелекте
жүздөшчү күндү күткүн, Бүкөш бөлө»,–

«урбасын жол кусуру» деген сөзүм
учурда айтылганын дароо сездим.

Карегин карегиме кадап тике:
«Кошкун» – деп тез бурулуп кирди ичке.

Жол менен жер астында кайтып артка,
жөнөдүк токтобостон буудандарга.

Көөлүгүн аскерлердин баккан капка,
көмүскө жат жан таап барбас жакта.

Күзөткөн ишенимдүү сакчылардан,
капкада калат түнөп саналуу жан.

Бекитип күзөт башы чепти өзү,
ачкычын хан ордого алып кетчү.

Болбосо зарылдыгы, ошол тейден
башчысы келет чепке эртең менен.

А кокус, бир зарылдык болуп калса
капкага түндөп келет башчы кайра.

Бейкапар сакчыларга төрт жоокердин
барганы азыр түндөп, көп анчейин

шек деле туудурбайт деп Арсландар,
шарт учур талабына болдук даяр.

Куугунчу удаа арттан түшпөс үчүн
капкада кан төкпөөгө кылдык бүтүм.

Атайлап алдын-ала даярдалган
ачкычка кошуп буйрук мөөр баскан,

Бурулча узатаарда берип бизге:
«Бул дагы керек болор» – деген эле.

Ал эми буйрук катта: «Түнү менен
айдалсын аттар камак зоого» – делген.

Капарсыз кароолдорго түндөп барып,
капканын коңгуроосун өктөм кагып

кең ачып эшиктерин капка-чептин
калдырап каңгайларча буйрук бердим:

«Буйругу ханыбыздын, бүгүн түндөп
аттарды камак зоого айдаш керек.

Болгула бачымыраак, кимде-кимин
буйрукка ийбесе баш табат өлүм».–

Уйкудан кароолчулар чочуп туруп,
унчукпай, коркушкандан кулдук уруп,

буйруктун маани-жайын аңдашпастан
баш ийип, баары бирдей аттанышкан.

Аттарды айдаттырып өздөрүнө
мерчемдүү жерге жеттик таң сөгүлө.

Аттарды камак зоого камап алып,
андан соң сакчылардын башын алдык.

Корумдап денелерин камак зоого
күүгүмдө аттарды айдап чыктык жолго.

Карткүрөң – айбан деген аты гана,
Кудурет кереметин берген ага.

Катылуу көөдөнүңдө эмне барын
кишиден артык туят жаныбарым.

Жылкылар камак зоодон айдаларда,
жанына жакын басып барып ага

кош колдоп сылап тарап ыйык жалдан,
коштошуп Карткүрөңгө минтип айткам:

«Жаныбар Карткүрөңүм, ушул бүгүн
жарыкта бир милдетти аткарчу күн.

Колунан адамдын да келбей турган
кооптуу бир милдетти артып турам.

Карткүрөң кош дүйнөлүк «аманатым»
кошуунга жоо жылкысын айдап баргын!» –

ошондо кыймылынан Карткүрөңдүн
ойумду, толук билдим, түшүнгөнүн.

Жапырып жалын желге, каңгайлардын
жылкысын чимирилтип айдаганын

көргөндө Арсландын таң калганы
көрүнүп турат мага азыр дагы.

Түн кирип, олтурган Ай чыккан кезде,
жеткирдик жылкыларды Ашуу-Төргө.

Карткүрөң жолду баштап, Сакчы, Арслан
кубалап жылкыларды арт жагынан

белден ооп кетишкен соң тынып санаа
береним Сыргак менен тарттык артка.

Бет келип каңгайлардын аскерине,
белибиз майтарылып турган кезде,

кайыптан кабар алып Айкөл Шерим
кармашка Чубак экөөң жетип келдиң.

Аягы эмне менен бүткөнүнө,
Айкөлүм, колуң менен өзүң күбөө!

Өрт койуп өзөгүмө турган азыр
өлүмдү Эр Арслан өздөн тааптыр.

Каңгайдын караалы деп Багуул Мырза
канжарын арт жагынан сайган тура.

Акыркы күчүн жыйып кайран берен
абасы хан Кошойго минткен экен:

«Кайрыйет, болоор нерсе болду деги,
кайтарып же оңдоого болбойт эми.

Жазатым таппай келип жоо колунан,
жаралуу болдум минтип өз боорумдан.

Ата-Журт жытын силер ала келген,
Ааламга аттанаарда искедим мен.

А демек, «Тобо!» дейин Жаратканга
аруу жууп көөмп кеткин, Кошой аба.

Каңгайы Чет-Бээжиндин жеңилерин
көргүлө бөркүңөрдөй, так билемин.

Жооңор жеңилген соң мында калбай
жөнөсүн Айкөл берен элди карай.

Абаке, Алмамбетке аманатым
айтканын Бурулчанын так аткарсын.

Баратат алым кетип, толук бойдон
билгеним айтып берүү келбейт колдон.

Жазыксыз жылкыларды жоонуку деп
жарганда карындарын эмне кажет?

Жол билген тың балдарга, начарыраак
жыйырмадай жигит кошуп элге айдат.

Кокустан жоонун малы кайтып барса,
кокуйду салар душман чындап башка.

Аткарып өтүнүчүм, Кошой аба,
аттарды айдаттыргын Ата-Журтка!..». –

Өкүнүп, өктөө кылбай бир да жанга
өлчөнүп айтып берди абам мага.

Ойлосом Арсланды, Айкөл Шерим,
оту өчкөн коломтодой түтөйт көөнүм.

А бирок, өзү айткандай болоор нерсе
болгон соң өкүнүүнүн кажети не?

Аскар тоо медеp туткан тагасынан
ажырап күйүт тарткан Бурулчадан:

«Чечесиң тагдырыңды кандайча» – деп,
чекилик кыламын го суpасам кеп.

Жолугуп Айкан эжем жанараакта
жайынча айткан сөздүн арасында:

«Бурулча келер күнгө алдыдагы,
бүтүмүн өзгөртпөдү азыр дагы.

Жан-боорум, «түбөлүктө жарымсың» – деп
жөндүүдүp койгондугуң дуба бектеп» –

дегенин таяжемдин, сиз өтүнгөн
суроого жооп десек туурадыp дейм?...

Кагылыш кан төгүүсүз болмок беле,
кас душман жеңилгени – башкы нерсе!

Айкөл Шер, жеңишиндин урматына
а демек камың бүтсө, тойуң башта»,–

далилдеп тазалыгын дил-нээтинин
Алмамбет кучактады Айкөл Шерин.

Кунт койуп угушкандар Алмамбетти
кубаттап анын сөзүн туура дешти.

Жеңдик деп Чет-Бээжиндин каңгайларын
жетимиш күнгө создук той аягын.

О кийин жазаттарын тапкандарга
ошол той акыркысы болгон тура!

Жоокерлер жеңишке мас ошол тапта,
жакынын Чоң Казаттын сезбедик да!

Жетимиш күндүк тойду, анын артын
дастанды баштаганда кеп кылгамын.

Олжого Чет-Бээжинден алгандарды,
ордого жөнөткөнбүз Таластагы

Башында Бакай, Кошой, Төштүктөр бар
берендер тууган жерге тарткан сапар.

Калтырып Тунуйукту, Санжы Ханды,
кош менен Күдүр, Полон сапар алды.

Ал эми Айкан менен Бурулчаны
Алмамбет Кошой ханга табыштады.

Кетирип колдун теңин – Чет-Бээжинде
калгандар туш болгонун кандай күнгө,

кездешкен күндөн бери бирден чубап
карегим, айтып келем дастан улап.

Чыкканы Чоң казаттын аягына
Чырагым, калдык эми бир аз гана...

АЙКӨЛДҮН ШЕРЛЕРИНЕН АЖЫРАШЫ

...Тал Чоку... Сыр найзасын Култегиндин
таянып ойго баткан Аикөл Шердин,

карааны баштагыдай калдайбастан,
кайгынын оор жүгү бекем баскан.

Карегин албай төмөн кан майдандан,
каңгайга назар салат жер жайнаган.

Эрөөлгө аттанмакка бурса нээтин,
элеси пайда болуп Алмамбеттин:

«Айкөлүм, антты бузба, тарт артка!» – деп,
Алмамбет маңдайына жакын келет.

Антты эстеп, Аккуласын байлап кайра,
Айкөл Шер карек кадайт кан майданга.

Эрлердин көбү набыт болуп небак,
эңшерип келет колду кытай тарап.

Багуулду куткарам деп, Сыргак кыраан
боздотуп баарысын тең окко учкан!

Арман ай! «Алдырарда жаздырар» деп
Айтканын Кошой кандын койбой эстеп,

Ордонун куту оогонун Сулуу ханга¹
орошон журт туйбады ошол тапта!

Куткарып нак ажалдан Сулуу ханды,
күбүлүп күлгүнүндө Сыргак калды!

Таза кан, Дулдул тукум Көкчебичи
таштабай дене-досун көккө сиңди.

Кайрылып канаттары – Чубак, Сыргак,
кан жутуп Айкал берен күйүп турат!

Жарыкка келген жанга өлүм парзын
жалган деп, адамзаты кайдан тансын!

Жадырап чыккан Күндүн батар чагы,
жазмыштын буйругу бул – жакын калды.

А бирок, күдөр үзбөй жакшылыктан,
Айкал Шер көзүн албайт кан майдандан.

Кыркылса кош канаты, коно турган
куйругу – Алмамбети турса аман,

кытайдын сансыз колун талкалайт деп,
Кыраанды ширин үмүт алга сүрөйт.

---

¹ *Сулуу хан* – Түргөш уруусунун ханы Багуул сулуу адам болгондуктан, аны Сулуу хан деп да аташкан.

Ирмемге көзүн албай дүрбүсүнөн,
имерет оңго-солго Айкөл берен.

Ушинтип тынчы кетип турган кезде
урунду хан Музбурчак карегине.

Айланта үч-төрт катар курчап душман,
аларга мойун бербейт Музбурчак хан.

«Көк Теңир, Уз арбагы колдогун!» – деп,
көкжал эр жоокерлерге кайрат берет.

Денеде кан акпаган жер жок чоло,
дем берип алы кетип, азган колго,

деңиздин «Көкбөрүсү»¹ Музбурчак хан
душманды тик качырып төгүүдө кан.

Акыркы демин тартчу келип кези,
атылган мергенчинин уу жебеси

кадалып жүрөгүнө, кайран эрден
кан кетип, чымын жаны учту денден.

Курчоону кысып душман, Музбурчактын
кордомок болуп денин дил бурганын

Алмамбет көргөнүндө чыдай албай,
атынын башын бурду салып «ай-гай».

О, Теңир! Чурулдаган ураан салып,
орошту Алмамбетти курчоого алып.

Түгөйү түмөн колго тике карап,
түйүлтүп Сараласын жалгыз барат.

---

¹ «Көкбөрүсү» –

Күттүргөн учур келип, кытайлардын
көзгө атар мергенчиси тартты жаасын.

Бутуна Сараланын тийип жебе,
бураңдап мүдүрүлүп кеткенинде

калканы Алмамбеттин түшүп жерге,
каран түн түштү чындап Айкөл Шерге.

Тартылган уулуу жебе тигиге удаа
түз тийди Алмамбеттин маңдайына.

Атынан тоодой берен түштү кулап,
аксаган Сараласы барат чурап.

Колунан турнабайы түшүп Шердин,
«кокуйлап» жоктоп жатат Алмамбетин!

Өкүргөн добушунан дүңгүрөп жер,
өксүүдө үнүн баспай кабылан Шер!

Айкөл Шер өксүп боздоп жаткан кезде
артынан дүбүрт чыгып, капка-чепке:

«Айрылдык кыраандардан бел туткан!» – деп,
айкырып жиниктире аты тердеп,

Ырчуулу Токчоронун аттан кулап,
ыйлаган үнүн баспай катты сунат.

Жазылган алакандай жаргактагы
жазууга Айкөл берен көз кадады.

Айкөлгө бул жалганда соңку ирет
Алмамбет кат жазыптыр мындайча деп:

«Айкөлүм, атың бекем тартып мингин,
ааламга сапар алды Алмамбетиң.

Колуңа ушул жаргак тийген кезде
көз салып турар жаным сага көктө.

«Ажырап эрлерден не табамын» – деп,
алдырып азгырыкка, жоону беттеп,

казатты таап жоодон, анттын-шерттин
калтырба кусуруна кыргыз элин!

Ант-шертти буза көрбө, Айкөл берен,
аманат жаның жетсин элге эсен!

Тукуму Ууз хандын шондо гана
тамырлап өнүм алат кылымдарга!

Жат жерде сөөгүң калса, Айкөл Шерим,
жер-жээксиз каларын бил кыргыз элиң!

Чокуда таш сепилди бузуп кеткин,
чогултуп калган колду, элге жеткин.

Өзүңдөн өтүнөрүм, асыл досум,
өлүгүм душманыма кор болбосун.

«Аманат» артып сөөгүм Саралага,
алып бар Чеч-Дөбөгө дегин ага!

Жай кылсын Чеч-Дөбөнү дене-досум,
жан-досум айланчыктап, чек коргосун.

Ашырбай каканчынды ошол чектен,
абалдан акыр чекти күзөтөм мен!

Аккан дос, бул жалгандан барам узап,
астыңдан тосуп алам жайып кучак!». –

Ааламга сапар тартып баратып да,
Алмамбет камын көрүп анын гана,

жаргакка жазган катын каны менен
жаш төгүп окуп бүттү Айкөл берен.

Эринин кан чыгара жара чайнап,
эсинен таңуучудай болуп барат.

Карегин бардап ачып, капка-чепте
калышкан кароол болуп аскерине:

«Казатка аттангыла, кыраандар!» – деп,
кайраттуу кадимкидей буйрук берет.

«Карагул, Ырчуул, Баят калып мында,
калтырбай изин чептин жок кылгыла!

Ал эми калганыбыз толук тейден
аттандык беттешкени душман менен.

Ажырап эгиз-түгөй кыраандардан,
ак мөңгү Ала-Тоомо кантип барам?

Түгөйүм, Алмамбетим, ант бузду деп,
таарынып Айкөлүндү көрбөгүн жек!

Капкада калкаланып жатып, досум,
казатын тапты жоодон түмөн колум.

Айкөлүң ач бөрүдөй жондо улуп,
азапка баткан кези арга куруп.

Көмүлүп көз жашыма жаткычакты,
көрөйүн тагдырымды жазуудагы.

Жат жерде калат сөөгүң деп буйурса,
жазууга каршы болоор барбы арга?!

Кек алам душманымдан, күнүм бүтсө
калайын силер менен жоо жеринде.

А, балким, Теңириме жетип зарым,
кытайдын мергенинен өч алаармын.

Болбосо, шол мергенчи эми менин
жем кылсын итке-кушка жансыз деним»,–

деп Айкөл Тал Чокудан майдан беттеп,
добушу көктү жарып өксүп келет!

Ушуну күтүп жаткан кытай мерген
учту¹ эми көзүн албай Айкөл Шерден.

«Бурутка бул учурда ок өтпөйт» деп,
билимдүү кытай мерген даана билет.

Ал азыр жетектеги Аккуланы
атмакчы болуп мерген мээлеп калды.

Мергендин уу жебеси Аккулага
мелжеген тейде келип тийди даана!

Таарылып күрөө тамыр, аккан канга
тулкусу Аккуланын бойолууда.

---

¹ Учту – Си-Бай мерген чындап эле учканды да билген.

Кайыптан бүткөн Кула уу жебеден
казатын табат деген – буйрук белем?

Соңку ирет, кыйбагандай кадап карек,
соолугун тилеп Шердин, тегеренет.

Кишенеп жер силкинте коштошкондой,
кулады кайран буудан өйдө болбой.

Аттигин, «жалган дүйнө» ушул тура!
артынан Алманбеттин кетти Кула.

Дүйнөсү тарып Айкөл, укпай кулак,
дүңгүрөп жер көчкөнсүйт тоолор урап.

Кынынан көөхар мойун ак шамшарын
Кабылан сууруп алып, Аккуланын

тутамдап ыйык жалын кан бойогон,
шарт кесип, «кур-кур» жыттайт ошол бойдон:

«Артыңдан барганымча, ыйык Кулам,
алайын күч-кубатты ушул жалдан.

Акыркы демим тартып, бул жалгандан
ааламга узаганча тумар кылам.

А кийин, сактай турган Ата-Журтту,
Аккулам, жалың болсун элдин куту!

Калтырбай кас душманга асыл дениң,
кайыптан бүткөн Кулам, алып кеткин!» –

деп Айкөл, окко учуп Аккуласы,
дел болуп таштай катып турган чагы.

Асынган Аккелтесин жондон алып,
азалуу таягындай бек таянып,

Алмамбет, Чубак, Сыргак кыраандарын
армандуу Айкөл жоктоп төгөт жашын:

«Алдымда Алмамбетим баштап жолду,
артымдан Чубак, Сыргак сүрөп колду,

«Айгайлап» – сүрөөн салып жоо жеңгенде,
Ааламды багынткандай болдум эле.

Жар болуп Жаратканым, Чет-Бээжинде
жаңжундун жоокерлерин жеңгенимде

төрт жагым төп болгондой сезилдиби,
тааныбай Теңиримди, эсирдимби?

Хан ордо Таласымдан аттанаарда,
ханышам – Каныкейдин көз жашына

көңүлүм бурбай койуп пенделиктен,
Көк Теңир, текебердик кылган белем?

Ашуусу бийик, катаал бул Бээжинге
алдырам эрлерди деп келипмин ээ!

Жүгүнгөн кытайларга томурандап,
жүргүздүм Чет-Бээжинде жети ай сурак.

Калбайлы кусурга деп, тыйып колум,
каралуу катын-кызын кордотподум.

«Элимди эл кыл» – деген хандын сөзүн
элебей аңкоо жаным эп көргөмүн.

Айкөлдүк кылганымдан таап залал,
астымда колун созуп турат ажал.

А, демек, Айкөлдүгүм жакпаган соң,
антымдан тайыганым болор дейм оң?» –

муңканып жашын төгүп Айкөл берен,
муунта Аколпогун кармайт экен.

О Теңир, Шердин үнү жетти беле?
Олпоктун жакасында катуу нерсе

урунуп манжасына, Айкөл берен
унуткан жалгыз окту эстейт экен...

Аттанып чыгарында Бээжин беттеп,
апасы Батмазуура ойлуу тиктеп,

чыгарбай тегеренген көздө жашын,
чыйралып Аколпогун карматканын,

Айкөлдүн сезиминде ирмем убак
ал учур закым болуп өттү чубап.

Мээримдүү добуш менен адатынча,
муңайым эскерүүдө Батмазуура:

«Карантүн түшкөн кезде башыбызга,
каралдым, Парвати энең берген мага.

«Акыры журтка тиет кереги» – деп,
арбагы Чыйырдынын берген белек.

Аяндуу болот-окту ошол күндөн
аздектеп аруу тутуп сактап келгем.

Каралдым, катуу багыт беттеп алдың,
каран түн түшсө башка, сурар алың,

артында жалгыз туяк Семетей жаш,
арка-бел боло турган жок жатындаш!

Кез келсең кыяматтуу күнгө эгер,
кереги болот-октун шондо тийээр.

Керемет аян-сырдуу жалгыз окту,
Каныкей Аколпокко тигип койду.

Алмадай алтын башка күч келгенде,
абалтан жака кармоо адат элде.

Эсинден тынч мезгилде чыгып кетсе,
эстээрсин аны башка күч келгенде.

Каралдым, Жаратканга бир тилегим:
калкыңа чымын жаның эсен келсин!» –

Алыстап муңайым үн, жакадагы
Айкөл Шер жалгыз окту сөгүп алды.

Күпсөрдөн¹ дары алып, Аккелтеге
оозунан өлчөп куйуп «күр» дегизе

артынан жалгыз окту мыктап урат,
ажалды бүрккөн жоого жүзүн бурат.

Астында кара ташка Аккелтени
артылтып, душман жакка түз мээледи.

---

¹ *Күпсөр* –

Алысты жакын кылган турнабайды
абайлап Аккелтеге бек байлады.

Имерип оңго-солго турнабайды,
илинген кароолуна кас душманды

жеткидей аткан огу жакындатып,
жек көрүп, карек кадап турат катып.

Ал кезде кытайлардын көзгө атары
арааны оттой күйүп турган чагы.

«Хан болсун Чет-Бээжинге Си-Бай» – деген
кабарды Улуу хандан алып келген

чабарман жан көрбөгөн сыйды көрүп,
чалкалап жатат жерде бойун керип.

Кудурет бар экени чыгып эстен,
кубанып, терисине батпайт мерген.

Кырк уруу уй түгүндөй кытайларга
келгендей тирөөч болуп өзү гана,

мактанып, дардалактап турган кези,
дарылдап чыккан үнү жарып жерди:

«Көкчөсүн Айдаркандын эң ириде
курмандык Бурканыма чалдым эле.

Артынан Көкчөсүнүн Айкөл Шердин
айбаттуу шерлеринин баарын жедим.

Сатылган буруттарга Алмамбеттин
сазайын берер күндү күтүп келдим.

Артыкмын дечү менден, чындык, бирок,
ажалын тартуулады тартылган уу ок.

Канчалык артык бүткөн жан болсо да,
казатты тапты менден акырында!

Канаты бурут хандын Сыргак, Чубак
кан кусуп ай талаада калды сулап.

Кыйындын бири делген хан Музбурчак
кыйылган карагайдай жатат кулап.

Астында буудан аты – Аккуласын,
анысын көрдүңөр го, жайлап салдым.

Жараты кабылдаган куруган бурут
жапжалгыз калды жондо иттей улуп.

Кызырлуу бурут ханын тирүү кармап,
кытайлар, намыстанбай тукум алсак,

төрөлсө эркек бала, Улуу хандын
тагына ээлик кылып ордун бассын.

Ошондо калың кытай чет, түп дебей,
ордолуу журт болобуз текши бирдей.

Ойумду туура көрүп, туугандарым,
опол тоо бурут ханды тирүү алгын!» –

мергенчи менменсине сөзүн бүтүп,
маңдайда коло бутка¹ тизе бүгүп:

---

¹ Коло бут –

«Жанымда коштоп жүрүп, ыйык Буркан,
жеңдирдин буруттарды тийип батаң.

Турасың курмандыкка нени тилеп?
Тартуулайм керек десең өзүмдү»,– деп

жүз буруп кызыл коло Бурканына,
жүгүндү томурандап таазим кыла.

«Дирт» этип арт жагына буруп башын,
чакырып жаңжундардын Нескарасын.

Балапан короз сымал добуш менен
буйрукту берди ага мындай деген:

«Билбеймин, качан жана эмнеликтен
касам-ант ок атпаска берген элең?

Баатырым, бул жолу эмес, көптөн бери
бурутка ок атпайт дейт Буркан сени.

Жарыктан узай турган жетти учур,
жайына Улуу Күндүн жүзүндү бур!» –

Си-Байдын буйругуна унчукпастан,
сөзү деп Улуу Күчтүн, Нескара хан

жүз буруп Күн чыгышка, тооп кылып,
желкесин ачып койуп күттү тынып.

Чаккандай улуу жылан желкесине,
«чак» этти мерген тарткан улуу жебе.

Көчкүдөй зоо бетинде салаңдаган
«күп» этип кулап түштү Нескара хан.

Дарактай түбү менен омкорулган,
дардайтып денин таштап бөлүндү жан.

Булактай агып жаткан каны менен
Бурканын жуундуруп Си-Бай мерген,

томпондоп тооп кылып да бир ирет,
топтошкон хандарына басып келет.

Сегиз хан кем эмеспи сенден деген,
сездигип калышкандай кан ичерден.

А, бирок, ажал бары чыгып эстен,
арсыздар кеп салууда мындай деген:

«Бул сапар чындап эми өжөр бурут
болушат жер жүзүнөн тукум курут.

Суусу мол, мал киндиктүү жерин басып,
сугарып жашка элин, кул кылалык.

Тукумун үзүш үчүн анда, демек,
туткундап, эркек койбой бычыш керек!» –

Чет-Бээжин, Түп-Бээжиндик кытайлардын,
чыгаанбыз деген ушул тогуз ханын

кароолго илип Айкөл, огу менен
касам-шерт кылып, мээлеп калган экен.

Кайрылып Жаратканга Айкөл берен,
кайгылуу добуш салат мындай деген:

«Кетирсем пендечилик, Көк Теңирим,
кечирип бар күнөөмдү, жардам бергин!

Астымда Аккулам жок арыш кergen,
айрылдым,– жанапгычы болуп мерген.

Алмамбет, Чубак, Сыргак берендерден
ажырап, турган кезим болуп керең.

О Теңир, катар турган тогуз ханды
оп тартар жалгыз сырдуу огум калды.

Асылдар, арбагыңар шул ирмемде
алууга жоодон өчтү күч бергиле!

Ободон колдой көргүн, Кудуретим,
от койдум, огун тийгиз Аккелтенин!» –

деп Айкөл катар турган тогуз ханды
дем тартпай туруп мээлеп, атып калды.

Кырк уруу кытайлардын кыйын делген
кол башчы тогуз ханы катар менен

көз ирмем убакытта таап жазат,
көмүлүп аккан канга сулап жатат!

Бел туткан берендерге ажал сепкен
башында тогуз хандын Си-Бай мерген

бейлебей өлүм барын – бул дүйнөгө
калчудай түркүк болуп турган кезде,

ажалдын бар экенин салып эске,
аккелте аяндуу ок бүрккөн эле.

Жалгыз ок үндөн мурун жетип ага,
жазатын тапты мерген бир заматта.

Өнөрлүү андан башка сегиз ханы
өлүмүн мерген менен бирге тапты.

Айкөлдүн аян-сырдуу огу барын
аяры билер эле Коңурбайдын.

«Атылар кези келди шол октун» – деп,
ар күнү аярлары эскертишет.

Шондуктан, топтолушкан жерге барбай,
шум Калча аман калды жазат таппай.

Кытайдын калың колу тогуз хандын
көрүшүп жалгыз октон кырылганын,

андан да, аярлары менен Калча
артына аяндабай качканында,

«Ачуусу бурут хандын чын келди» – деп,
аскерлер качып калды Бээжин беттеп.

Ажалдын огун бүрккөн Аккелтенин
алиге басылбаган ачуу үнүн

эшиткен душман колу карбаластап,
элирген койдой болуп качып барат.

Аларды көргөн Айкөл аз да болсо,
арманы бөксө тартып, кылат тобо.

Жөлөнүп борчук зоого, жоону карап:
«Жөө кантип кармашам? – деп ойлоп турат,–

аттигин, Аккуладай болбосо да,
астымда Айбанбозум болсо кана!

Алганда Четбээжинди, Айбанбозум,
Аккула келгичекти жөлөк болдуң.

Карабай омуруоңдун кеткенине,
кармашта канат болуп бердиң эле.

Кайтканда Ата-Журтка колдун теңи,
кетиргем Бакай ханга кошуп сени.

«Жараксыз күч берүүгө Айбанбозуң,
жакшы мал жанга аралжы, кабыл болсун.

Жендик деп жообузду беттеп барган,
жеттик деп элге эсен, чалдык курман»,—

деп жазган хан Бакайдын катын алып,
Эр Шууту келген эле артка кайтып.

Анчалык көөнүм ооруп, Айбанбозум,
ал кезде кадырыңды жоктободум.

Алкынган астымдагы Аккулам жок,
атылып жакамдагы акыркы ок,

ажырап арка туткан шерлеримден,
Айбанбоз, азыр жоктоп турамын мен.

Эсине келтирбестен жоону качкан,
эмнени минип алып кубаласам?

Жаңырган Аккелтенин үнү тарап,
жоо жыйса эс-акылын, кайра камап,

күч берер колумдагы жалгыз гана
Култегин керээз кылып кеткен найза.

Ачалбарс, Бозкиседе кырк чилтендин
Аккула ала кетти касиетин.

А демек, душман менен кармашкыдай
алым жок, кантип танам, арман күн ай!» –

дүйнөсү тарып Айкал турган чакта,
дүбүрттү утку чыккан бир башкача.

«Окшойбу дүбүртүнө Аккуламдын,
О Теңир! Тирилтийби жетип зарым!» –

деп Айкал, добуш чыккан жакты карап,
дел болуп, үн чыгарбай таштай катат.

Тирүүбү же өлгөнбү, ошол кезде
так айтып ажыратуу кыйын эле.

Жан-досу дене-достон ирмем убак
жылт этип бөлүнгөндөй туйум туят.

Эңсеткен тууган жери көздөн учуп,
элестейт закымдалып миң кубулуп.

Көтөргөн «Ыйык» делип музоосунда,
Көк бука¹ тукул мүйүз туу жанында

жер челип, үнүн баспай күндөп-түндөп,
жаш төгүп көздөрүнөн, жатат мөөрөп.

Уздан мурас калган алтын тагы
укмуш ай, карарыптыр, дат басканбы?

---

¹ Көк бука –

Кош чынар коргондогу бири кулап,
кокойот жалбыраксыз бири куурап.

Өкүргөн туу түбүндө Ыйык Бука
өлгөнүн Алмамбеттин билген тура.

Куураган ак чынары – берен Чубак
кокуйга кабылганын айтып турат.

Көктөбөй көк чынардын кулаганы –
көгүндө өлдү дептир Эр Сыргакты.

Ал эми дат басканы алтын тагым –
ааламга кайтар күнүм өтө жакын.

Кыларын душманымдын билет элем,
кылыгын кандаштардын эмне десем?

Кыязы, эссиздигин адатынча
кылган бейм кандаш боорум, уя башка...

Абыке, Көбөш экөө сүрдү бекен,
а балким, астым тосуп жүрдү бекен?

Каныкей Чоң-Капкада хан ордодон
Кең-Колго өргөө тигип, неге оогон?

Аяндуу алган жарым Каныш, демек,
азапка түшкөнүмдү билсе керек.

Аяндуум, алдын ала билип баарын,
Айкөлү жатар жайдын көрүп камын,

кырк кызга башчы кылып Фаризаны,
каздырып жаткан тура кайып жайды!

Суусу мол, көк тиреген бийик аска
сактайт деп дене-досту кылымдарга,

жат душман, жаман тууган таппасын деп,
жай казып жатышыптыр абыдан бек.

Акылдын уйуткусу – Бакай абам,
ал кайда, көрүнбөйт го, барбы аман?» –

ушул ой чагылгандай чакмак чагып,
узаган дене-достон жанды кайрып,

кошулуп тарткан демге, күн-уйулда,
ээледи тирүүлүктө ордун кайра.

Алагар карегине кан жүгүрүп,
ачылып тунган кулак, укту дүбүрт.

Дүбүрттү коштоп добуш мундуу чыккан,
дал Айкөл турган зоого жетип калган...

БАКАЙДЫН ТАЙБУУРУЛДУ АЛЫП КЕЛИШИ

Боздогон муңдуу үнгө кулак түрүп,
болжолдоп, ким болду деп турду күтүп.

Сай-сөөктү титиреткен муңканган үн
сыздатып барат Шердин жандүйнөсүн:

«Кудурет, эрендердин бирөөсү да
калбаган белем тирүү бул жалганда.

Кокуй күн түшкөнү чын – Ыйык Бука
көк карап, тегин жерден күтпөйт аза.

Кетпесе бул жарыктан Чубак, Сыргак,
Кош Чынар жыгылмакпы куурап сулап.

Атадан калган мурас – алтын тактын,
арман күн, не деп жоруйм дат басканын?

Болоору болду, Теңир, жок дегенде,
бир көргөз тууган жерин Айкөл Шерге.

Айкөлүм, бул кыргындан тапсам аман,
астымда Желмаянды курман чалам.

Жетекте Тайбуурулга Шерим минсе,
жеткирет Көк-Тулпарым тууган жерге.

Тайбуурул, ак канжыга ат боло көр,
табылып аман-эсен Кабылан Шер.

Аткарып аманатын Каныкейдин,
Айкөлдү эсен элге жеткирейин» –

деп боздоп Бакай берен, астындагы
теминип касиеттүү Желмаянды,

жөлөнгөн бурчук зоого Айкөл Шерге
жеткенин туйбай Бакай калган эле.

Айкөл Шер абасынын үнүн таанып,
астынан утур тосту кучак жайып.

«Тиргизип өлгөн жаным Көк Теңири,
төбөмдөн түшүрдүбү, аба, сени?

Азапты пенде көрбөс тарткан чакта,
абаке, кайдан келдиң маңдайыма?

Ажырап Аккуладан, Аккаңкыны
Айкөлүң артына жөө арткан чагы.

Бээжинге белек кылып баатырларын,
боздогон карышкырдай Айкөл ханың,

түгөйү Алмамбеттен калып артта,
турган кез алы куруп, кетип арга.

Кайрылып канаттарым – Чубак, Сыргак,
кан жутуп хан Манасың турат сыздап.

Касымдан уй түгүндөй жыбыраган,
кокуй күн, кантип гана өчүм алам?

Ушинтип аргам кетип турган тапта
Улуу Күч жеткиздиби сени мага?» –

Боздогон Айкөл Шерге жайып кучак,
Бакай хан Желмаяндан түштү кулап.

«О Теңир! Айкөлүмдү көрдүм аман!
Шерт ушул: Желмаянды чалам курман!

Желмаян учур-убак келген кезде
жарайт деп Айкөлүмдүн керегине,

атайын кадыр салып атасынан,
Каныкей сепке кошуп сурап алган...» –

Ошол күн келип минтип жоо жеринде,
олуя Бакай колун сунуп көккө,

жүз буруп бир Теңирге ободогу,
жандүйнө, дил-нээтинен үнүн созду:

«Жакшы мал жанга аралжы, о Жараткан,
жан кыйып, Айкөл жанын тилеп турам!

Жер-Эне каймактаган күндөн берки,
жашаган учун улап чымчым элдин,

тукумун жер жүзүнөн үзө көрбө,
туубуз – Айкөл Манас жетсин үйгө!

Күнөөдөн арылбаган адамзатка,
Кудурет, эң акыркы буйругунда,

жалганда так аткарып өз милдетин,
жаралып, кайра өлүү парз дегенсиң.

Өлүм – ак, андан качпайт Айкөл Шерим,
өзөгүн сакташ үчүн чымчым элдин,

жазуусун тагдырынын аткарып так,
жай кылсын тууган жерин кылым санап.

Аяндуу жары даяр кылган жайда
Айкөлү таштай катсын ант-уйкуда.

Тилекти журт атынан тилеп турам,
Теңирим, назар салып кабыл алсаң!» –

билгендей вазийпасын, Желмаян да
бөк түшүп, башын бурду Кыбылага.

Батырып ак тинтесин¹ мууздоосуна,
Бакай хан бата тартып, айтты дуба.

Тутамдап чуудасынан мойнундагы,
тийгизбей терисине кесип алды.

Аткарып жасай турган шерттин шартын,
абайлап, ташка жөлөп койду башын.

«Жаныбар, Желмаяным, мал болсоң да,
жазылган ушул буйрук тагдырыңа.

Жарадың кыйын кезде ак тилекке,
жайыңды алгын барып Түбөлүктө!» –

деп Бакай аяр сылап Желмаянды,
тинтеде канды сүртүп, кынга салды.

---

¹ *Тинте* –

Кучактап ошондон соң Айткөл Шерди,
кардыккан добуш салып мындай деди:

«Көргөзгөн тирүү сени Көк Теңирге
«Тобо!» – деп тооп кылам миң мертебе.

Жүрүштүн дал ушундай аяктаарын
жүрөгүң сезип туруп аттангансың.

Бул буйрук тагдыр жазган – аны түздөө
бир гана жаратуучу Улуу Күчтө!

Тилекке бир нече муун зар тилеген,
Теңирим назар буруп сени берген.

Теңирдин бергендигин тез унуткан
текебер келет пенде, аттиң, арман!

Так ушул текебердик жетип башка,
төгүлүп-чачылбады кыргыз канча.

Чачылган элдин башы бул сапар да,
чогулган кезде жаңы туу астына,

текебер кесирибиз тийип мына,
төгүлүп эрлер каны, тарттык жаза.

Баатырым, түшөөр нерсе түштү башка,
болтурбай кыяматты калган журтка,

аткарып жалгандагы вазийпаңды,
акыркы жасай турган аргаң калды.

Устатың Наби-молла койгон шерттин
учуру келди, аткар, Айткөл Шерим!

Оймогу тешилгенче ийнеси жеп,
огунан душманынын коргосун деп,

атышка кийе турган суп чепкенди
аяндуу жарың Каныш тигип берди.

Ок өтпөс чепкениңди белек эткен,
ондосун ишимди деп, Шерим, кийсең.

Айкөлүм, Аккуланын окко учарын
аяндап, алдын ала билип жарың,

белгилүү Карач хандын кыз Сайкалы,
белек деп тартуулаган Нарбууданды,

«Абаке, жеткизгин, – деп, – Айкөлүңө»,
кошоктоп Көк-Тулпарга, узатты эле.

Кейишке түшкөнүңдө жеткениме,
келтирип турам тобо Теңириме.

Артыңда Аккаңкыңды бери сунчу,
Айкөлүм, токумдайын Тайбуурулду». –

аскадай алп абасы Аккаңкыны
Айкөлдүн аркасынан колуна алды.

Артыкча бектеп чапкан Аккаңкы ээр,
Айкөлгө белек кылган Алмамбет Шер.

Кашынын алды жагын ак алтындан,
артына чылк күмүштөп чеге салган.

Эр Манас эңкейиште душман менен
эңишсе бекем болсун деген белем.

Уңгусу куу арчадан кош капталдын,
уйуган болот менен капталганын,

серп салып, кыраан Бакай, Алмамбетти,
сыздатып жандүйнөсүн, элестетти.

Алмамбет ойлобостон кара жанын,
ардайым Айкөлүнүн көрчү камын.

Азыр да Айкөлүңө өтөп кызмат,
Ааламга кетиптирсин мурда узап.

Буйругун тагдырыңдын, Алмамбетим,
бузууга дараметсиз көрпендемин.

Кайрыйет, болчу нерсе болгон экен,
Кудурет берсин жайды түбөлүктөн?!» –

Элестеп Алмамбеттин жоруктары,
эчкирип жаш баладай солуктады.

Чыгарып көөдөнүндө кара бууну,
чыйралып, Айкөлүнө ат токуду.

Токумун Аккуланын Тайбуурулга
токуудан тарткынчыктай түштү азга.

«Бул токум туура келсе Тайбуурулга,
бергени жакшылыгын Теңир анда»,–

деп ойлоп, төлгө кылып Бакай берен,
токумду Тайбуурулга салды бирден.

Ширетип күмүш кыпын жибек жүнгө
шырылган аппак токум, ат көркүнө

көрк кошуп, ак токумдун үстүн жапкан
тердиги бурчтап тиккен булгаарыдан.

Бапестеп ар бирөөнү токуп атка,
баа берет Каныкейдин уздугуна.

Тердиги тепчилгендей Тайбуурулга,
куйушкан куйулушуп куйругуна,

чаболоң-басмайылы¹ белине бап,
чак келип ээр-токум куп жарашат.

Жүрөгү туйлап Бакай, көрүп муну,
жышааны жакшылыктын деп жоруду.

Тайбуурул турган чагы күчкө толуп,
тиш сайып азуусуна асый болуп.

Көкүлүн көк жибекке өргөн түйүп,
куйругун куу шайыга бекем шүйүп,

жабуулап ок өткөрбөс жабдуу менен,
жетелеп келди Айкалгө Бакай берен.

Ыраазы-пейилинен кучактап бек,
Айкал Шер абасына мына минтет:

«Абаке, калың каңгай-кытайлардан
алайын өткөн өчүм кылбай арман.

Конурбай тирүү тийсе эгер колго,
кактаймын жылаңачтап боорун корго.

---

¹ Чаболоң-басмайыл –

Анткени, күйүт жаккан от жалынга,
абаке, куйкаланып турам мен да.

Кантип мен сан-миң колдун жазат тапкан
кайтарып өчүн албай элге кайтам?

Бээжинде бек чебине чейин барып,
берейин жоо азабын өчүм канып.

Кызартып сары суулуу дарыясын¹,
кырайын аябастан төгүп канын.

Жерине жете кууйун жоонун колун,
жөлөнөөр, Бакай аба, тоом болгун!» –

асынып Аккелтесин айдалыга,
«Акжолтой бол» – деп минип Нарбууданга

жоосуна кыжылдаган төмөндөгү,
жөнөдү жан аянбай кан төккөнү.

Ажырап Аккуладан, алгач ирет
аттанды Тайбуурулга жоону беттеп.

Жөлөгү Ала-Тоодой кубат берген,
жанында жан кыйышпас Бакай берен.

Кайрылып алсыраган кошунуна,
кабылан Айкөл айткан сөзү мына:

«Барсыңбы, кырктын башы Кыргызчалым,
баш кошкун кырк чородон тирүү барың.

---

¹ *Сары суулуу дарыясын* – Сары дарыя, Янь-цы.

Жоокерлер, тирүү калган, көтөр башты,
жөн калбай, биз да жоодон өч алапы.

Казатын жоодон тапкан жоокерлерден
калгандар, кай жерибиз артык же кем?

Аянаар эмне калды, кыраандарым,
алапы жоодон өчтү, капта баарың!» –

Айбаттуу үнүн угуп Айкөл Шердин,
жүзүнө кан жүгүрүп жоокерлердин,

тутантып эрдик отун кайрат берип,
тууларын булгалашты желбиретип.

Топтолуп туу түбүнө ар бир уруу,
топ жарып душмандарга салды чууну.

Кыраандар кытайларга кыргын салып,
кызыл кан жаткан кези суудай агып.

Добуштан сел жүргөндөй күркүрөгөн
дүрбөшүп качууда жоо койдой үрккөн.

«Бурутка кол келиптир жардамга» деп,
буй түшүп душман барат Бээжин беттеп.

АЛГАРАНЫН АРМАНЫ

Жалгыз ок менен Аикөл жанараакта
Кытайдын сегиз ханын сулатканда,

Бурканы колдоп аман калган Калча
буйдалбай ошол замат качкан артка.

Турнабай салып кыйла узап барып,
турганын көргөндө Аикөл болуп карып,

карегин турнабайдан тартпай туруп,
кайра артка Алгаранын башын буруп,

Коңурбай алкыш айтып Бурканына,
кудундап өз ичинен кубанууда:

«Бурканым жардам берип эми чындап,
буруттун ханы менден тапчу жазат

кезегим келген экен, кетирбестен,
келдесин кесе кылып шарап ичем»,–

деп Калча Аикөл турган тоо түбүнө
делөөрүп кыялына, жеткен кезде,

Аикөлгө Тайбуурулду коштоп алып,
абасы Бакай берен калган барып.

Ал анан...Кыян жүрүп кызыл кандан,
Айкөл Шер кытайларга кыргын салган!

Астында Тайбуурулу Аккуладан
арышын кем таштабайт жоо артынан.

Карабай ой-чуңкурга, тоого-ташка,
куйундай чимирилет даңкан чача.

Салмагын Айкөл Шердин опол тоодой,
салмак деп Тайбуурулу сезип койбой,

жарышып шамал менен, октой учуп,
жапырып жоонун колун баратат кууп.

Толкуган кыргыздарды көрүп Калча,
токтолбой эми чындап качты артка.

Тополоң-тоз түшкөндөр арасынан,
турнабай салып Айкөл, жаңылбастан

Калчанын качкандыгын таанып даана,
кууду аны көңүл бурбай башкасына.

Алгара Тайбуурулдун дүбүртүнөн
аңдады буудандыгын андан өткөн.

Там берип жаштыгына өрттөй жанган,
танбады артыктыгын бар тараптан.

Кези өтүп кеткендигин кексе буудан
кейиштүү болсо дагы түз туйунган.

Аралык – жаанын огу жете турган,
артынан чамдап келет жоосу кууган.

А бирок, мылтык атып, тартпай жаасын,
Айкөл Шер уучтай кармап сыр найзасын,

оп тартчу ажыдаардай сүрүн салып,
ортоңу жууктоодо жакын калып.

Эрдиги зор Калчанын сары кардай
эриген небак эле изи калбай.

Калтырак басып денин, Алгарага
камчысын чаап барат удаа-удаа.

Камчынын уусу өрттөп тула бойун,
Калчага алгач ирет бузуп ойун,

кайыптан бүткөн буудан шертин бузбай,
кайрылды өктөөлүү кеп айтып мындай:

«Камчынын уусу үчүн жанга баткан,
кезинде... ээм Эштек ханды тангам.

Өзүңө өзүмдү бүт толук арнап,
өстүргөм колтугума уччу канат.

Өмүрдүн соңу жакын калган кезде
өкүнтөт деген ойго келбейт эле.

Башыңа сенин чындап күч келгенде
билбепмин аябасың мени деле.

Карачы, тула бойум бойоп канга,
камчыңды батырдың го соорусанга.

Кайрыйет, келип-кетчү бул дүйнөдө
кеч кирди, табарым не өкүнгөндө?

Эгерде жооң жетсе аты – мени,
эссизим, тындым кылат ээси сени.

Бээжинди беттеп качкан тейде жана
бурулбай койсоң эмне артка кайра?!

Кокуйду үйдүң башка, төрөм Калча,
кууган жооң сенден күчтүү алда канча.

Сездинби, арыптырбыз экөөбүз тең,
соңку ирет күчүм топтоп жардам берем.

Өбөктөп баш көтөрбөй, карма жалдан,
өткүчө учуп бийик чеп-дубалдан»,–

кыпкызыл канталаган көздөрүнөн
кызыл чок чачып буудан сөзүн бүткөн.

Шол кезде Айкал жетип, Коңурбайга
шашылып найза жанчты айдалыга.

Талкалап сол далыны тешип өтүп,
«Карс» этип ыргып кетти сынган бөлүк.

Кылычын кындан Айкал алгычакты
кыйшайган бойун Калча түздөп алды.

Тек турбай Тайбуурул да ошол тапта,
тепкилеп Алгараны чапчыганда,

табактай этин үзүп соорудагы,
текебер шум Тулпардын жинин какты.

Жарааты, күч келгенден, Айкал Шердин,
жай бербей, жанын кыйнап, кыстап демин,

жайылган сол канатын Алгаранын
жаза чаап, бирок шылып сол туягын,

сымаптай «мөлт» дедирип Коңурбайды,
салаадан түшүргөнүн баамдады.

Кара күч жылоологон кыйды буудан,
кантсе да, өтүп кеткен чеп-дубалдан.

Дубалдын кыры – экөөнөн аккан канга
тургансыйт сугарылып суусун кана.

Кырк жылы кыргын, согуш болсо дагы,
кырылгыс, кумурскадай кытай калкы

учубуз үзүлбөстөн улансын деп,
урабас кылып салган бул дубал-чеп.

Үстүнөн үч араба аты менен
жүк артып айдашканда батат кенен.

Дубалдын тыш жагында казылган ор,
кырына тарттырылган темирден тор.

Түбүнө жакын барса кырк кез орго,
түшкөн жан чыкпайт андан, батат шорго.

Бийиги кырк кез болгон бул дубалдан,
бир дагы Алгарадан бөлөк буудан

секирип өтпөгөнүн ашып андан,
сыягы, танбас чыгар бир дагы жан.

Калчаны кармаш үчүн анда, демек,
кыйратып бул дубалды өтүш керек.

Айкөлдүн жоокерлери алдан тайган,
күчтөрү уратууга жетсин кайдан?

Бир арга – бекип турган чеп-капканын
бузмакчы болот Айкөл дарбазасын.

Артында жоокерлерге жете келген
Айкөл Шер акыл салып мындай деген:

«Аттигин, шум Калчанын Алгарасы
ажалдан арачалап кетти дагы.

Алмамбет, Сыргак, Чубак, Көкчөлөрдүн
андан мен албай кантип кетем өчүн?

Келгенбиз сан миң түмөн аскер мында,
калыппыз алакандай кошуун гана.

Ансыз да кырылыппыз, аянар не?
Албасак душмандан өч – өлдүк бирге!

Жазат таап же болбосо өч аларбыз,
жабылып дарбазаны талкалайлык.

Өлтүрүп Коңурбайды өчүм кансын,
өлсөм да, көөдөнүмдө бук калбасын.

Өрттөнүп турам отко – күйүт жаккан,
боор ооруп жардам берчи, о Жараткан!» –

деп Айкөл, курч болоттон айбалтасын
дал болжоп чапты дубал дарбазасын.

Колодон кылган эшик «калдырт» этип,
козголуп, кол баткыдай жерди тешип,

а бирок, Айткөл Шердин айбалтасы,
ажырап башы саптан сынып калды.

Кабылан Бакай берен найза сунуп,
копшоду босогонун мыгын сууруп.

Коргошун чокмор менен Ажыбай хан,
койгондо чопо түштү буруксуп чаң.

Ошондо күчүн топтоп Айткөл берен,
омкоро турган болуп кол шилтеген.

Солкулдап дубал-чептин каалгасы
дагы бир түртсө турат кулаганы.

Обдулуп түртөөрүндө Айткөл берен,
ободон үн угулду мындай деген:

«Уратпа, сен Манассың – руху эркин!
Улутту сакташ үчүн курган чебин,

алдырып азгырыкка, кууым деп кек,
атыңа Айткөл деген кетирбе шек!

Тукумун түпкүлүктүү сактайм десең,
тууруңа туулуп-өскөн жеткин эсен.

Жоокерлер жазат тапкан бул майданда
жоонуку, сеники да теңдеш санда.

Эсиңе Чубак качкан күндү салчы,
эзиллип, ичек-бооруң ыйлаганды.

«Акыры – өч алуунун кубалап кек,
а көрсө – элди кыруу экен го тек!» –

дегениң эсиңдеби, Аикөл баатыр,
дилиңди азгырыктан тазарт азыр.

Кошуунду чогулткунуң бүт түгөлдөп,
көмдүргүн өлгөндөрүн «аманат» деп.

Казатын тапкандарга айтып дуба,
кайткының колуң топтоп эл-журтуңа», –

басылып чыккан добуш, айлананы
бир топко тунжураган тынчтык басты.

Кыйлада барып анан Аикөл берен,
кайрылып кошуунуна мындай деген:

«Түптүү журт сындан өтпөй дагы кайра
туш болду Тагдыр-Түйүн¹ журт башына.

Кыраандар тирүү калган, чогул баарың!
Казатын тапкандардын казып жайын,

жем кылбай итке-кушка, жок дегенде,
жай казып, таш үйөлү бир дөбөгө.

Алакан жазып көккө, айтып дуба,
андан соң аттаналы Ата-Журтка»,–

деп Аикөл, артка тартты колун баштап,
аз калган кулаарына чепти таштап.

Жуурулган канга-жинге кан майданды,
жүзүн жууп туздуу жашка, аралады.

Көргөндө өлгөндөрдү басып санаа,
көзүнөн жаш куйулат салаа-салаа.

---

¹ Тагдыр-Түйүн –

Биенге¹ чекесине тийген Сыргак,
бетине уйуп каны жерде жатат.

Токсон сан кытай колун топтой ойноп,
топ жарып бирин койбой текши мойсоп,

кыргынды кызуу салып жаткан кезде
коргойм деп Багуул ханды, өлгөн эле.

Тушма-туш найза жанчып душман менен,
туйгуну түргөштөрдүн Багуул берен,

кылычын кыя кармап келе жаткан,
кытайдын кылыр көзүн байкабастан,

Багуул хан найзалашкан жоосун сайып,
бейлебей канды карайт мооку канып.

Ал тигил, кылыр көздүү кытай эми
кылычын Багуул канга шилтей берди.

Ошондо шашып жетип, Сыргак кыраан
кытайды ат үстүнөн жыга сайган.

А бирок мүдүрүлүп Көкчебичи,
башынан туулгасы ыргып кетти.

Ажалдан сактап жүрчү башында анын
айдары² туулгага тагылганын,

мергенге аяр айтып, билгендиктен,
мерчемдүү учур гана күтүп жүргөн.

---

¹ *Биенге* – жаанын огу.

² *Айдар* –

Бурканы колдоп, минтип туулгасы
башынан Эр Сыргактын түшүп калды.

Ушуну күткөн мерген дал чекеге
ууланган жебе менен аткан эле.

Көкчебич мүдүрүлүп жыгылганда
күч менен барып тийген үйдөй ташка.

Жүлүнү Көкчебичтин үзүлүп чарт,
жан-досу көккө учкан ошол замат.

Кут болчу кыргызына кыраан Сыргак
кытайдын мергенинен жазатын таап,

түйүндөп журт тагдыры – куту учуп,
түргөштүн Багуул ханы алды тутуп.

Көргөндө дене-досун Эр Сыргактын,
көзүнөн мөндүрлөтүп төгүп жашын,

Баш ийип Айкөл берен тагдырына,
белчеден батып турду күйүт – ууга.

Көкчөнүн, Жамгырчынын, Эр Шуутунун,
Музбурчак, Серек, Төлөк, Бокмурундун,

Байчоро, Санжы, Агаяр, Тунуйуктун,
баарынын чогултушуп дене-досун,

боюнда Кара-Суунун Көк-Булуга,
багыштап баатырларга казган жайга,

баш кылып Эр Сыргагын, берендерди
аманат шертин жасап, жерге берди.

Көк-Булуг ошол күндөн ушул күнгө
«Кыраандар жаткан жер» деп калды элде.

*Дастандын ушул жерине өзгөчө белги түшүп,
Жайсаң Атабыз мага кайрылып сөз айтыптыр:*

*«Ачамын жан сырымды, Шамчырагым,
анымды билсин артта урпактарым.*

*Дал ошол Көк-Булуңга жакын жерде
добуштан күркүрөгөн келгем эске.*

*«Ач көзүң, Жезтаңдайым, эсиңе кел,
алыста Ата-Журтка кайтууда эл.*

*Көргөндү көзүң менен шул казатта
көөмөйдөн добуш салып, айлант ырга.*

*Опоосуз экендигин кан төгүүнүн
орошон журтка, ырчым, айткын күн-түн.*

*Адашып жоготконун адамзаттын,
Айкөлдүк жеңсе гана таптыраарын,*

*айткының эл кыдырып, Жезтаңдайым,
аруулук үрөнүн сээп, талыбагын.*

*Тур, бачым, кайткан колго кошул жолдон,
тынымсыз дастан айткын ушул бойдон...» –*

*Көз ачкан шол мезгилден бери карай,
көөмөйдөн ыр куйулду тыным албай.*

*Милдетим өтөй албай, бирок, анан
мертинип, киши колдуу аалам салгам.*

**Сапарым тогошкончо өзүң менен,
сай болду дарыялар соолуп нечен.**

**Чукулдап өтмөк доор – Тагдыр-Түйүн
чечилчү журттун башы жакындап күн,**

**кечикпей тогошоордо Улуу Тогоол,
кездешип, Шамчырагым, айттым собол:**

**«Камтыган журт өзөгүн тарых-дастан
калкыма жетер бекен бурулбастан?..» –**

**Тогогон Улуу Тогоол күндөн тартып,
жүгүмдү толук сага койдум артып.**

**Жакындап калды дастан аягына,
жайымды Түбөлүктөн таптым мен да.**

**Өзөктүү максаты не бул дастандын? –
өткөнүн кийинкилер унутпасын.**

**Учугу экенбиз деп Улуу Элдин,
урпактар урматташсын чыккан тегин.**

**Аздектеп үрп-адатын, салт-санаасын,
аталар баскан жолдо көч улансын.**

**Ушундай тилек тилеп – көчтүн алдын
утурлайт Улуу Руху бабалардын.**

**Жан сырды, бабалардын тилегенин,
жарыгым, урпактарга айтып бергин.**

**Сөзүмдү айтып бүттүм – ыр дастанды,
токтогон жерден нары уланталы.**

АЛМАМБЕТТИН АМАНАТЫНЫН АТКАРЫЛЫШЫ

Айкөл Шер арасынан өлүктөрдүн,
Алмамбет, Чубагынын сөөктөрүн,

аралап, такыр таппай, төгүп жашын
эстөөдө түгөйүнүн аманатын.

«Айкөлүм, Айсарала экөөбүздүн
антташкан шертибиз бар – өлсөм сөөгүм,

артып кой «аманат» деп, анан өзү
адашпай таап барат Чеч-Дөбөнү.

Жай кылсын шол мазарды дене-досум,
жан-досум айланчыктап журт коргосун.

Сөөгүмдү Чеч-Дөбөгө жеткиргенде,
Саралам мени менен жатсын бирге»,–

сөздөрү Алмамбеттин, кулагында
сай-сөөгүн сыздаттырып, жаңырууда.

Турнабай салып көргөн жерден таппай,
тумчугат көөдөнүнө күйүт батпай:

«Кыязы, асылымды кордойлу деп,
кытайлар сөөгүн сүйрөп кетсе керек.

Түгөйүм, акыреттик досума мен:
«Таштабайм сөөгүндү» – деп антым бергем.

Кытайлар сөөгүн алып кетсе, демек,
кыйратып чеп-дубалын кирүүм керек.

Көгүндү дал төбөмө көңтөрсөң да,
Кудурет, кайрыламын душмандарга.

Кытайга кордоткончо сөөгүн анын,
кыямат-кайым күндү көрсүн калкым», –

деп ойлоп эңилчектүү кырды ашып,
дүрбөгөн жоону көрдү качкан шашып.

Байкаса, балдак койуп буттарына,
баатыры Алмамбетти артып атка,

бек байлап, жибек аркан менен таңып,
Беренин, баратыптыр, жоосу алып.

Аларды көрүп Айкөл, жанындагы
абасы Бакай менен Ажыбайды

алалы ажыратып Алмамды деп,
айгайлап чаап калды жоону беттеп.

Түшүрүп тополоңун кытайлардын,
тирүүлөй койбой бирин төктү канын.

Бошоткон кытайлардан Алмамбеттин
бооруна бекем кысып асыл денин,

жаагына жаагын жаздап Айкөл берен,
жандүйнө сыздаттырып мындай деген:

«Алмамбет, эгиз козу түгөй элек,
айрылдым кытайларга берип белек.

Кыркылып канаттарым – Сыргак, Чубак,
кыйрынан кыраандарым кетти узап.

Кайыптан бүткөн Кулам учуп окко,
касиет коштоп жүрчү кетти кошо.

Өрт каптап жыш токойду – күйүп баары,
өзөгү, тамырлары, жалбырагы,

доо кетип жалгыз калган карагайдай,
турамын жоктоп баарың арга таппай.

Сыргакты жерге бердик «аманат» деп.
Чубактын дареги жок, жүрөм издеп.

Акыркы коштошкондо, Алмамбетим,
ант алдың аман көр деп элдин четин.

Мойнумда журттун жүгү, антым берген
болбосо, өлгөндөрдөн артык эмнем?

Көмүлгөн жоокерлерге жоо жеринде
кошулуп жаткым келип турат бирге.

Мойунда журт милдети аргасыздан
мажбурлап баш тарттырып турат андан.

Ант шарты – Саралаңа «аманат» деп,
сөөгүңдү артып жолго салуум керек.

Ошондон кийин анан да бир ирет
Чубакты ойдон-тоодон көрөм издеп.

Суутуп көкшүүмдү сөөгүн тапсам,
аманат койуп жерге, элге кайтам»,–

деп Айкөл көөдөнүнө кысып бекем
денесин түгөйүнүн жаны кеткен,

көз таштап туш тарапка, каякта деп,
караанын Сараланын турду издеп.

Жанараак жоону көргөн белесчеден
көрүштү Сараланы баарысы тең.

Азалуу башын төмөн жерге салып,
адамдай аза күткөн келет шашып.

Тили жок болгон менен жаныбардын,
түркөй да түшүнгүдөй төгүп жашын,

күртүлдөп ооздугу көмөкөйдө,
күйүтүн жер көтөргүс – билдирүүдө.

Айбан деп аталганы болбосо анын,
акылы адамга тең Сараланын.

Айкөлгө жете келип, чапчып жерди,
Ааламды жаңыртчудай кишенеди.

Төшүнө Айкөл Шердин жөлөп башын,
тынымсыз төгө берди көздөн жашын.

Кишенеп бугу чыкпай, ээсин жоктоп,
кыйлада «бөйрөк кагып» калды токтоп.

Көргөндөй Алмамбетин, Айкөл дагы
кучактап, койо бербей Сараланы,

ат эмес адам менен сүйлөшкөндөй
суроосун берет жашын төгүп көлдөй:

«Аткарып Алмамбетке берген антты,
Айкөлүң Тал-Чокудан түшпөй атты.

Кытайлар сөөктү артып баратканда
каякка кетип калдың, Айсарала?

Тийгендей болгон эле баамымда,
жебеси мергенчинин тарткан сага.

Кай жериң жараланды, жаныбарым?
Көргөзчү, дары койуп таңуулайын». –

деп Айкөл Сараланы жалдан кармап,
денесин чолоо койбой жатты карап.

Кишиче кеп айтпаган менен ага,
кареги Сараланын жооп айтууда.

Көз таштап оң колунун каруусуна,
көңүлдө ойун толук туйунтууда:

«Айкөлүм, мен да сендей, анттын-шерттин
кынтыксыз аткаруунун камын жедим.

Мергендин огу тийип каржиликке,
талкалап сөөгүн тешип өткөн эле.

Жол тартсам сөөктү артып ошол тейде,
жеткире албайт элем Чеч-Дөбөгө.

Айкөлүм, шол себептен, дене-досту
азыраак дарылашым керек болду.

Коңурбай аярлары менен качып
жүргөнүн койдум саал пайдаланып.

Үңкүрдө дарысынан жаратымдын
үстүнө айыккыдай жаап кайттым.

Тил алып, макул көрсөң, Айткөл сен да
түгүмдө калдыгынан алып сыйпа.

Өтөштү дене-достор ак кызматын,
өктөөсүз жан бөлүнүп, жайын алсын.

А сага дене-досуң, Айткөл Шерим,
унутпа түбөлүккө керектигин.

Айткөлүм, досубузга берген анттын,
аткарчу кези келди эми шартын.

Досунду «аманат» деп жүктөп бергин,
жайда күт Чеч-Дөбөдө, Айткөл Шерим» –

дегенин Сараланын Айткөл берен
дит койуп туйуп турду карегинен.

Ошону түшүнгөндөй Бакай берен
ортого салды ойун мындай деген:

«Аткарып аманатын Алмамбеттин,
арталык Саралага асыл деннин.

Кошуунуң арып-азды жоо жеринде,
кармалсак кабылбайлы бир балээге.

Түгөлдөп тирүү калган жоокерлерди,
«Теңир!» – деп, бет алалы тууган жерди.

Айкөлүм, Желмаянга арта келген
аманат таңылчак бар ачып көрсөң.

Бул күндүн мурунтадан көрүп камын,
белендеп койгон экен сарамжалын.

Атказып жатып мени Каныкейиң
айтты эле аманат кеп, Айкөл Шерим.

«Жазатын тапты, аба, Алмамбетиң,
жат жерге таштабагын асыл денин.

Жер алыс, сөөгү таза келсин десек,
желимдеп туруп атка артыш керек.

Арчанын, миңжашардын чайырынан
алдырып, кургак желим даярдагам.

Чайыры бал аарынын синдирилген
чылк жибек кездемеден чирибеген,

түбөлүк кийип жатар суп көйнөгүн
тиккемин, билип ушул күн келерин.

Ак-Уста арча такта койду сомдоп,
аштоосун кынаптаса – табыт болот.

Бал менен таш чайырды куйуп теңдеп,
бекиттим аркыттарга эки бөлөк.

Абаке, Айкөлүңдү көрүп аман,
армандуу Алмамбеттин сөөгүн тапсаң,

аруу жууп асылыңды, адегенде
ташчайыр¹ шыбап жалпы денесине,

---

¹ Ташчайыр –

үстүнөн ташчайырдын кургак желим
абайлап тулкусуна себеленсин.

Чайырга сиңип желим, каткан кезде
чылк жибек суп көйнөгүн кийгизгиле.

Келтирип аштоолорун бир-бирине,
кынаптап такталарды бекиткиле.

Ошондо такталардан койгон сомдоп,
сөөктү салчу табыт даяр болот.

Кыналган табытына балдан куйуп,
кыраандын дене-досун салып туруп,

желимдеп жылчыгы жок чаптап бекем,
сыртынан орогула кийиз менен.

Эриши¹ чылк жибектен, алтын аркак²,
эзели чирибейт деп соккомун кап.

Таңылган табытты шол капка салып,
туйгунду Саралага койгула артып»... –

Дал азыр аманатын Каныкейдин,
аткарчу учур келди, Айкөл Шерим».–

Аргасы болбогон соң андан бөлөк,
Айкөл Шер абасына эмне демек?

Ашталып, желимделип арча табыт,
сөөгүн Алмамбеттин ага салып,

---

¹ Эриши –

² Алтын аркак –

абасы так аткарып аманатты,
табытты Саралага бектеп артты.

Кынтыксыз бүтүп баарын, Бакай анан
тутамдап Сараланы ыйык жалдан,

«кур» жыттап көздөрүнөн, маңдайынан,
кардыккан добуш салып минтип айткан:

«Кайыптан бүткөн буудан Айсарала,
каран түн башка түшүп турган чакта

адамдан артык баалап, асыл буудан,
Алмамды «аманат!» деп артып турам.

Шерти шул «аманаттын» – колдойт Теңир,
шеригиң Алмамбеттин сөөгүн жеткир.

Үч тогуз¹ – шерт ачкычы, ошондо биз
утурлап сенин жолуң күтүнөбүз.

Жеткирсең сөөктү аман Чеч-Дөбөгө,
жасайбыз шерттин шартын ошол жерде.

Азган кол турат сени тутуп арка,
аткаргын ишеничти, Айсарала!

Эмесе коштошолу, жаныбарым,
эсен жет, Ата-Журтка багыт алгын!» –

Тизгинин бектеп түрүп Сараланын,
туздуу жаш жууп жатты ак сакалын.

---

¹ Үч тогуз –

Бет алган Сараланы Ата-Журтка
бек кысып Айкал берен кучагына,

шолоктоп, алы келбей айтууга сөз,
«шор» жыттап көкүлүнөн коштошкон кез.

Көргөндө Айкалунун боздогонун,
кошулуп өкүрүшүп чымчым кошуун,

жазатын жоо жеринде тапкандарды,
жоктошту жер таянып жалпы баары.

Тулпар ат башын буруп жол тартпаса,
турушмак аза күтүп дагы канча?

Сапырып жалын желге, башын салып,
Сарала журт беттеди ээсин алып.

Көмүшүп өлгөндөрүн, тирүү калган
көбүнөн ажыраган кошуун чакан,

түбүнө тууларынын топтолушуп,
түгөлдөп, жол тартууда коштошушуп.

Саймалуу Сары-Арка жерин жердеп,
салмагы сай ташындай элибиз деп,

салт-санаа, үрп-адатын кылым санап,
сакташкан аруу тутуп, бийик кармап,

керилген талаасындай көөдөнү кең,
кейитип казактарды – Көкчө өлгөн.

Ажалга жалтанбастан тик караган
арстан Көкчөсүнөн ажыраган,

азалуу туусун ээрге туура байлап,
аскери Ата-Журтту беттеп барат.

Байланган кынсыз кылыч Балкан¹ жердеп,
баарынан жүрөгү курч кыйын эл деп,

чөйчөк көз, музоо кирпич жоодураган,
чуулдап учкан октон чочубаган,

эч качан калыстыктан тайыбаган,
эрени урумдардын² – Музбурчак хан,

кытайдын кыжылдаган тобун жарып,
кыргыйдай таан тепкен кыргын салып,

а бирок, тең келишпей сан жагынан,
ажалын жоодон тапты Музбурчак хан.

Ажырап кара кулак кабыландан,
азалуу урум колу сапар тарткан.

Тагасы Айкөл Шердин – Жамгырчы хан
тайлашып душман менен жалтанбастан,

жашынан сары-ногой элин баштап,
жердеген элдин четин чекти сактап,

Кашкардан бери душман өткөрбөстөн
кайтарып жердин чегин, өмүр кечкен.

Арка-бел медер туткан бул жалганда
ал үчүн болчу жалгыз Айкөл гана.

---

¹ Балкан –

² Урум –

Жамгырчы душмандарын тике беттеп,
жалгыз ой жандүйнөсүн жүрөт ээлеп.

«Тукум жок учум улаар өз канымдан,
туйгунум – жалгыз жээним болсун аман.

Жанга-жан, Кудуреттүүм, жалгызыма
жанымды багыштадым курмандыкка!» –

санаага мындан башка ой албастан,
сазайын берип жоонун аянбастан,

майдандан чыкпай сыртка ирмем убак,
мээленген жебе тийип түшкөн кулап.

Айрылган Жамгырчыдан жоокерлери,
азалуу туу астында эл беттеди.

Азинин Санжы ханы, Тунуйугу
алар да ажал тапкан душман колдуу.

Азалуу түпөк туусун туура байлап,
аскери азилердин кетип барат.

Күбүлгөн күлгүнүндө Бокмурунга
күйбөгөн бир да жан жок кошуунунда:

«Оту өчтү коломтондун, Көкөбүз!» – деп,
ордолуу баасыз уруу турат түтөп.

Жыгылган асабасы жерди чийип,
жазууга каралуу кош башын ийип,

мекени баасыздардын – Алайына,
мерт болгон ханын жоктоп бет алууда.

Көкбөрү – урум ханы, Чоң Казаттан
жеринин тузу тартып аман калган.

Коштошуп төш тийгизип Айкөл менен,
кошуунун баштап алып эл беттеген.

Кылчактап, арт жагына улам карап,
сеңселген көрпө бөркүн булгап барат.

Түргөштүн Багуул ханы, бар болгону
жүз гана жоокер баштап келген болчу.

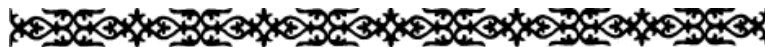
Багуулга Кудурет күч ыбаа карап,
баратат аман-эсен колун баштап.

Өлгөндөн калгандары жоокерлердин
өр таяп барат беттеп эли-жерин.

Жөнөтүп жоокерлерди эл-жерине,
жөлөгү Бакай менен жоо жеринде

Айкөл Шер артта калып, да бир ирет
дуба айтып арбактардын жайын тилеп,

Андан соң кырк чородон тирүү калган
аскерин топтоп, элге жол баштаган...

«СОЛТОН ЗАРЫ» КҮҮСҮ

Карт-Тору ашкан белди кесип өтүп,
камандуу кош Нарынды кечип өтүп,

колотун Байуулунун өрдөп чыгып,
келдик деп Ата-Журтка кошуун тынып,

комузчу Солтон баатыр ошол жерде
кадимки «Солтон зарын»¹ черткен эле.

Аттанган түмөн колдон артка кайткан
арманын азган колдун күүгө салган,

ошол күү артыбызда урпактарга
от болсун жол көргөзгөн караңгыда.

Аталар кечиришкен апаат күндөн
алышсын келечек муун сабак деген,

тилегин күүгө салып Солтон берен,
тартуусун урпагына таштап кеткен.

Өксүгөн комуз күүсү жоокерлердин,
бөксөртүп койду кыйла күйүт-черин.

---

¹ «Солтон зары» – ушундай аталыштагы күү жөнүндө айтылууда.

Ата-Журт, тууган жердин суусун татып,
азган кол кадимкидей кубат алып,

Таласта хан ордосун беттеп анан,
тыныгып калган кошуун сапар алган.

Бир нече дабан ашып, суулар кечип,
Кең-Колго түшө турган белге жетип,

кош баштап келе жаткан Айкөл берен
кошуунду токтосун деп буйрук берген.

Чиркин ай! Жеңиш менен келсе кайтып,
чабаган чаппайт беле сүйүнчү айтып!

Уяттын улуу журту камап жарга,
уу жутуп турат Айкөл таппай арга.

«Беймарал жаткан элге айтпай кабар,
бейубак кирип барсам болбой калаар.

Билгиче элдин жайын, кошуун мында
бир аз күн тыныкканы болор туура»,–

деп ойлоп Айкөл берен, Бакай менен
диплинде ойун бөлүп мындай деген:

«Ким билет, Бакай аба, жазуу-буйрук
турганын таалайыма эмне буйруп.

Бээжинди беттеп кетип чабамын деп,
бел туткан берендерим алдым го жеп!

Кытайга белек кылып кыраандарым,
кымындай кошуун менен аман кайттым.

Калкыма эмес жалпы, кара кийген
кан жуткан аяштарга кантип кирем?

Өчүккөн душман эмес кан төгүшкөн,
өзөктөн чыккан жатым болсо кантем?

Абаке, ушул жерде бир аз убак,
байралып, элден-журттан кабар уксак.

Жеңилип эмес жоодон, жеңиш менен
жергеге келатышат эрлер деген

кат алып, даярданып күткүлө деп,
кабарлап хан Ажыбай барса кантет?

Акылман Бакай аба, не болсо да,
арга тап жага турган калайыкка»,–

деп Аикөл абасына карек кадап,
дит койуп айтар жообун күтүп турат.

Тунжурап Бакай көпкө, өз ичинен
келген соң бир чечимге мындай деген:

«Тиленсе жүрөгүнөн жакшы тилек,
Теңирим ал тилекти сөзсүз берет.

Жеңдирип пенделикке көп учурда,
жакшыны тепсетебиз жамандыкка.

Жакшы сөз айттың азыр, баамымда,
Жараткан салган белем назарыңа.

Тилейли жакшы тилек, Аикөл Шерим,
Теңирим артыбызга ырыс берсин.

Жеңиштин түбүн сөздөн түптөп койсок,
жеңилсек мында – жеңиш кийин болот!

«Жеңилип келатабыз» – дебей, демек,
«Жендик,– деп,– жоону!» – кабар берүү керек.

Ошондо алдырбастан кайгы-зарга,
ободон төгүлөт кут урпактарга.

Кайрылып калайыкка жазайын кат,
кошумча-алымчанды бүткөндө айт.

«Кытайды – так Сулайман жеңе албаган
кыйратты Айкөлүбүз, ага-тууган!

Олтуруп улуу хандын тактысына,
орнотту өз бийлигин кытайларга.

Жеңиштин тойун, бирок, Айкөл берен,
жергемде өткөрөм деп элим менен,

кол баштап, кыраандары болуп жолдо
келатат, кам көргүлө жеңиш тойго!

Көтөрүп той чыгымын жалпы баарың,
келгиле сый көргөнү жашың-карың!

Таластын алкымында Жайылмага,
тиктирип хан ордосун катар ага,

баш кылып Ак өргөөсүн Алмамбеттин,
Чубактын, Улак хандын үйүн тиксин!

Үчөөнүн эшигине – үч тогуздан
байлансын кысыр бээлер чыкчу таман.

Удаалаш өргөөсүнө Алмамбеттин,
үйлөрү кырк чоронун тиктирилсин.

Калайык баатырларын колдоп койсун,
баарынын эшигинде сойуш болсун.

Өлүмсүз жеңиш болбойт – эл-журт, демек,
баарыга даяр болуп күтүш керек.

Андыктан: он экиде боз баладан,
абалар жүзгө чыгып, кылым арткан,

кийинип ашка-тойго ылайыктуу,
күтүшсүн чамгарактан түшүрүп туу.

Секелек кызыл чырай кыздан баштап,
селкилер, келин-кече күмүш чачпак

чым кызыл түстө кийим кийинишип,
чоролор жолун күтсүн ийилишип.

Карадан кыргак байлап элечекке,
күтүшсүн кырдан өткөн эже-жеңе.

Көк кыргак элечекчен, көктү кийип,
Кудурет жазуусуна башын ийип,

энелер жүктүү нардай, мойушпастан,
эрлерди күтүп алсын жоодон кайткан.

Алмамбет, Чубак менен Сыргактардын
апалар, үйлөрүндө күтүп алсын»,–

алымча же кошумчаң болсо айткын,
Айкөлүм, мазмуну шул жазган каттын.

Каныкей барбаса да чабармандар,
кам-чомун көрүп небак турат даяр.

Кем эмес Каныкейден Арууке да,
каран түн түшкөндүгүн билет башка.

Тууларды туура жыккан тейде, демек,
тул калган зайыптарга түшүү керек.

Келгиче чабармандар кабар алып,
керимсел желден кере дем алалык.

Күч топтоп тууган жердин абасынан,
күтөлү келчү күндү тагдыр жазган»,–

деп Бакай тике багып Айкөлүнө,
дилдеги сөзүн айтып бүткөн эле.

Айкөлдүн ойун толук камтыптыр кат,
алымча же кошумча, нени айтмак.

Жазылган катка Айкөл мөөрүн басып,
кабарды Ажыбай хан кетти алып.

Тобунда отуз-кырктай жигит менен
топосун тууган жердин басып кирген.

Ажыбай Каныкейге берип катты,
агайин туугандарга учурашты.

Каныкей камын бүтүп даяр турган,
кат алар замат элге буйрук кылган.

Көтөртүп хан ордосун Жайылмага,
көчүрүп элди түгөл ошол жакка,

Алмамбет, Чубак менен Сыргактардын
ал жерге өргөөлөрүн тигип жакын.

Төр ээлеп эне-жеңе, кийинип көк,
кыз-келин кызыл кийип кызмат өтөп,

келүүчү жоокерлердин жолун күтүп,
«Ким күлүп, ким ыйлайт?» – дейт жүрөк үшүп.

Боз балдар, аппак сакал карыялар,
бозоруп жол карашат, күтүп даяр.

Баардыгы шай болушкан кезде анан
баатырлар көрүнүштү те кыядан.

Ошондо тууну көрүп туура жыккан
олтурган эл дүрбөшүп, жол караган.

Кыз-келин кийими кызыл, жүздөрү ак,
куйултуп ачуу жашты турушту ыйлап.

Аяндуу Каныш болсо ошол кезде,
Айкөлүн утур тосуп турган эле.

Жетелеп Семетейин там-туң баскан,
жүзүн жууп туздуу жашка көздөн аккан,

бооруна бекем кысып Семетейин,
бүлкүлдөп сөз сүйлөөдө кансыз эрин:

«Атаңа алсыраган, кайрат керек,
ардагым, ыйла үнүң чыгарып бек.

Апандын алгач жана соңку жолу
кулунум, кечиргиниң, тийет колу.

Антпесем, тукуму көк кулунчагым,
атаңа керек ыйды ыйлабассың», –

деп Каныш, бейкам турган ботосунун
оймок бооч салып үздү как колтугун.

Эненин мээримине балкып турган
эрбейген жаш наристе капысынан,

талуу жер – такыр колтук сыздаганда,
талмоорсуп, «дирт» дей түшүп барып, бала

о анан «бар-бар» ыйлап бакырганда,
обого атылды үн жан сыздата.

Канынан көктүк өткөн Шер тукуму
какшанып жаагын баспай салды чууну.

Баркырап, кулак жарып чыккан үнгө
бөлөнүп калган сымал түгөл дүйнө.

Белести ашып түшкөн жоокерлерге
баланын үнү даана жеткен эле.

Көөнү азган Айкөл берен үндү угуп,
көйгөйүн эзген ойду куйун уруп

кеткендей сапырылтып чар-тарапка,
келтирди Шерди эсине бир заматта.

«Дирт» этип кашын серпип, жанындагы,
дили бир хан Бакайга сөз узатты:

«Барылдап чыккан үнгө салчы кулак,
баамымда жаткандайбы бала ыйлап?

Ушул үн чырылдаган обо жара
уулумдун үнүбү дейм, Бакай аба?

Үзбөстөн учубузду улаш үчүн,
үмүттүн отун жагып, тукум күттүм.

Кетерде, көргөн ошол медегимдин
кейиткен жандүйнөнү үнү беймин?

Кайратын жыйнасын деп азган берен,
кабактан Каныш бейбак тоскон экен.

Алмамбет, Чубак, Сыргак шерлеримдин
азасын тең бөлүшүп, чечекейим,

аябай, аза күтүп өкүрсүн деп,
атайлап оймок боочун салыптыр бек.

Жеңилдик жоодон дебей – жеңдик деген,
жерпайын зор үмүттүн тепсетпестен,

кайгыны жалгызымдын жууп жашы,
калк үчүн жакшы болсун дептир арты.

Түбөлүк тартаар жүгүм бөлүшөөр тең,
түгөйүм, ыраазымын чын пейилден.

Кусалык-кубанычтын, кайгы-зардын,
кулпусу жесир калган дарбазанын,

ачкыдай ачкыч кылып наристенин
ачуу үнүн чыгарыптыр Каныкейиң.

Биринчи астыбызды утурлаган
бейкүнөө – периштедей наристе жан.

Абаке, бул жакшылык, демек, эми,
азалап кирсек болот берендерди.

Уруксат берсең, аба, ушул жерден
уулумду бир жыттасам болоор бекен?» –

Күч-кубат берип үнү Семетейдин,
күйүттүү жүзү жаркып Айкал Шердин,

теминип Тайбуурулун тизгин какты,
жол тоскон жубайына жакындады.

Ал кезде уулун катып зоотуна,
аттанып келип калган Каныкей да.

Төбөгө олоң чачын бекем түйүп,
тулкуна жоокер кийчү кийим кийип,

алкынтып буурул чаар аргымагын,
утурлап Айкал Шердин тосту алдын.

Сооронбой дагы деле солуктаган
Семетей зоот ичинде ыйлап аткан.

Канышы нурдуу жүзүн жашка чайып,
кайрылды Айкалүнө суз, муңайып:

«Бээжинден барган пенде соо келбеген
Береним, чын-төгүнбү, көрдүм эсен!

Козголбой туруш үчүн Аалам мүлдө,
конокпуз адам уулу бул дүйнөдө.

А демек, бул жалганда милдет өтөп,
Айкалүм, кимдер келип, кимдер кетпейт!

Теңирден элчи болуп элге келген
теңдешсиз Пайгамбардан канча өткөн!

Аларга канат болуп кызмат кылган
аргымак-буудандардан барбы калган?

Жерпайын түбөлүктүн түзгөн жерге,
жаралып кимдер келип-кетпеди эле?

Жазуундун буйруганы ишке ашты,
жабыгып, Айкөл Шерим, төкпө жашты.

Уучубуз куру эмес – көчтү улаар
Уздан келе жаткан тукуму бар.

Өксүүдөн өлгөндөргө чыкпайт пайда,
өмүрдү берсин Теңир калгандарга.

Көргөзсөң алсыздыгың, Айкөл Шерим,
көз жаштан бүткөн көлгө чөгөт элиң,

Кайратың жыйып, Айкөл, акыл токтот,
каралуу жесирлерге түшкүн жоктоп.

Ал эми андан наркы болоор нерсе,
Айкөлүм, ирээттелет өзү деле!» –

дегени Каныкейдин Айкөл Шерге
дем берип, кайрат кошуп кыйла эле,

Каныштын койнундагы Семетейге
карегин буруп Айкөл сүйлөөрүндө,

арага адатынча түшүп Бакай,
акырын добуш салып сүйлөдү жай:

«Кебимди туура көрүп саал чыда,
кетпесин сугуң өтүп жалгзыыңа.

Кусалуу сагынычың көтөрүүгө,
кулунуң чабалдыгын түй эсиңе.

Кызыл эт балапаның ансыз дагы,
калкынды тосуп турган тосмону алды.

«Камынсын жеңиш тойго элибиз!» – деп
кат берип, аза күтүп кирмек белек?

А бирок, берендерди жазат тапкан
жоктобой түшмөк элек кантип анан!

Каралуу колдун алдын Семетейин
кааданы бузбай тосту, Айкөл Шерим.

Азалуу өкүрүктүн учурунда,
Айкөлүм, амандашуу болбойт салтта.

Эрлерди жоктоп койуп, дуба айтып,
эзилиш уулуң менен үйгө барып.

Кармалбай, Каныш балам бизден мурда
жеткиниң Аруукенин маңдайына», –

күткөнү абасынан ушул болгон
Каныкей жөнөй берди токтолбостон.

Карааны калайыктын көрүнгөндө
кармануу кыйын болду Айкөл Шерге.

Алтын сап Айбалтасын мыкчий кармап,
Айкөл Шер бөйрөгүнө сүйөй таяп,

алагар каректерин каптап жашы,
айлана мунарыктап бара жатты.

Буулуккан добуш жарып көкүрөгүн,
буркурап мууну бошоп Айткөл Шердин,

өбөктөп мыкчый кармап кашын ээрдин,
өкүрүп түштү үйүнө Алмамбеттин.

«Сулайман жетпей арман кылган Бээжин
жети ай сурагымдан өттү менин.

Бийликти кытайларга жүргүзөм деп,
бел туткан берендерим алдым бүт жеп.

Ант берип түбөлүктүү доспуз деген,
Арууке, ажырадым Алмамбеттен!

Кыркылып кош канатым, Чубак, Сыргак
кытайга белек кылып турам сыздап.

Бээжиндин бектеринин белин бүктөп,
олжого түшкөндөрдүн баарын жүктөп,

кетирип колдун теңин жаткан кезде,
келерин келме кезек сездим эле.

Кетели баардыгыбыз десем анда
жеңишке тунган колум, укмак кайда?

Олжолоп Чет-Бээжиндин алтын-зерин,
ордуна берендерди берип келдим.

Тим жаткан ажыдаардын ордосуна
тийишип өзүм барып – тарттым жаза!

Тул калган зайыптардын жүздөрүнө
тик багып карай албай күйгөнүмчө,

кабылан шерлер калган жоо жеринде
калганым абзел болмок менин деле!

А бирок, бешенемде жазуу буйрук
азыркы күндү көр деп койду буйруп.

Антпесе, Чубак, Сыргак, Алмамбеттен
ажырап бир ирмемге калбайт элем.

Арууке, аяндуу жан, анан дагын,
Алмама берген анттан тая албадым.

Тагдырын ойлоп артта калаар элдин,
Таласка ант-шерти деп, тирүү келдим.

Күйүттүн алоосуна куйкаланган
көөдөндө сезим өчүп, көңдөй калган

тулкумду тирүү дешке болсо эгер,
аяштар, тирүүлүгүм кечирсеңер!

Ал эми өзүм үчүн ушул тапта,
тирүүлүк сүйлөй турган тилде гана!» –

Кайгынын оор жүгү майыштырган
каректен жаш ордуна төгүлүп кан,

өрттөнүп жалынына күйүт-зардын
өксүгөн Айкөл Шерге, жалпы калктын

кошулуп көз жаштары дайра болуп,
көмүлүп турду дүйнө муңга толуп.

Арууке тамга салган айжүзүнөн,
агызып кандуу жашын, тулдуу үйдөн

кардыккан добуш менен Айкөл Шерге
кайгысын тең бөлүшүп минткен эле:

«Жазмыштын улуулугу, Айкөл берен,
жазатын жоодон тапкан Алмамбеттен

күмөндөр ичте калган тамчы канын
көрүшүн буйрубаптыр Жаратканым!

Өмүр – бул өлчөмдөлгөн мезгил тура,
өлчөөсүн билет жалгыз Теңир гана.

Өлчөлүү мезгил өтсө – аманат жан
өтөөрүн бул жалгандан ким бар танган?

Кимдердин дене-досу кайсыл жерде
калаарын жазат тагдыр бешенеге,

Калышса жоо жеринде берендерин,
кайрат кыл, буйрук ошол, Айкөл Шерим!

Түшөрүн баарыбызга каран түндүн,
түшүмдөн аян алып күтүп жүрдүм.

Болор иш болду, Айкөл, боздоп ыйлап,
боордош караандарың албайбыз таап.

Айкөл Шер, сурам нерсем жалгыз гана –
асылың Алмамбеттин сөөгү кайда?

Уядан жалгыз учкан Шумкарымдын
уулуна көргөзөйүн жайын анын.

Андан соң жазуу-тагдыр буйурса не,
айтпастан кылапат сөз, карайм тике»,–

аяндуу Аруукенин бул сөздөрү
Айкөлгө асман-жердей кубат берди.

Сабына Айбалтанын салмак таштап,
сыздаган мундуу добуш саал пастап,

көтөрүп кайгы-нылы баскан башын,
көздөрү бир сыдырып өттү калкын.

Кош колун коомай койуп тизесине,
дубаны айтып өзү берендерге,

дил байлап бир Теңирге, каргылдана,
добушу мундуу чыгып, тартты бата.

Армандуу жүзүн буруп жашын жууган,
Айкөл Шер салам айтты элге турган:

«Кагылам карааныңа, эсил элим,
кар болуп душманымдан азып келдим.

Сагынтып тамчы суусу тууган жердин,
саргайып кусалыктан араң жеттим.

Аманбы аскар тоодой аталарым,
ак кардай элечекчен апаларым!

Агалар, алгыр канат шумкарларым,
айланам, орун басар уландарым!

Кымча бел, кыргый мүчө карындаштар,
кымбаттуу эже-жеңе, замандаштар!

Сан миндеп жоону беттеп чымчым кайткан,
саналуу жоокерлериң айтат салам!

Тууган жер турпагына тийип таман
турганга «Тобо!» дейбиз, о Жараткан!

Абалтан келе жаткан түптүү журттун
артында из калсын деп улаар учун,

«аманат» ата-мурас анттын шертин
аткарыш үчүн элге кайтып келдим.

Кудурет канча убак буйруп койсо,
күн кечем араңарда дал ошончо.

Жообумду Аруукенин суроосуна
жамы журт, силер дагы тыңдагыла.

Жазатын жоодон тапкан берендердин
чогултуп сөөктөрүн, жерге бердим.

Бир гана Чубагымдын дене-досун
бир нече күндөр издеп таппай койдум.

Бар болсо эгер тирүү жер бетинде,
береним келип калаар эл-жерине.

Жүрөгүм сездирүүдө бирок мага
жоктугун тирүүлөрдүн арасында.

Көздөгөн багытынан тартпас артка,
көк бет эр, өлчү жарат жоодон алса:

«Калбасын жоо жеринде сөөгүм!» – деп,
тиленип, кайып болуп кетсе керек.

Көңтөрүп өлүктөрдү додолонгон,
көкүрөк сууганча издеп таппаган соң,

азгантай колум менен артта калган,
аргам жок элди беттеп, сапар алгам.

Антташып Айсарала буудан менен,
Алмамды «аманат!» деп артып бекем,

жаныбар Сараланы Ата-Журтка
жөнөтүп ийген элек бизден мурда.

Кайыптан бүткөн буудан анттын шертин
кынтыксыз аткарат деп ишенемин.

«Үч тогуз» – шерттешкен күн бүткөн кезде
утурлайм жолун тосуп Чеч-Дөбөгө.

Алмамдын дене-досун жерге берсем
арылам мойнумдагы ант шертинен.

Антымдын шертин-шартын так аткарып,
артынан жөнөйм мен да сапар тартып.

Жеп алып кыраандарым, калып артта,
жетмекмин бул жалганда не муратка?» –

деп Аикөл Айбалтасын бөйрөк тушка
таянып, жүзүн жууду ачуу жашка.

Кайрадан муңдуу добуш жан сыздатып,
кайгыга бөлөнгөн эл турду жашып.

Көзүнөн мерездин да чууруп жашы,
көөлөнтүп топуракты жууруп жатты.

Бир да жан Айткөл Шерди кой дегенге
батынбай айла куруп турган кезде,

Таластын мөлтүр суусун тиш какшаткан
толтуруп жез кумганга, колуна алган

Айткөлдүн акылга мол Каныкейи
акырын жыла басып жакын келди.

Чууртуп кумгандагы суудан секин,
чайытып Айткөлүнүн жаштуу бетин,

серпилип карлыгачтай кара кашы,
сурмалуу сулуу көздөн агып жашы,

жагымдуу жашык үнү дирилдеген,
жашы бууп Айткөлүнө мындай деген:

«Арманың айткан менен арылбастыр,
асылдар аалам салган табылбастыр.

Алмамбет мөл булактуу колот эле,
Чубагың таптап койгон болот эле.

Сыргагың албарс миздүү алтын балтаң,
сыздаган менен, алар келсин кайдан!

Тең деген телегейи падышадан
Теңирдин буйруганын барбы танган?

Пендеге Теңир сөзүн жардык салган
пайгамбар элчилерден барбы калган?

Жандуулар жаралышат өлүш үчүн,
ал эмес жансыз жер да бурат түсүн.

Жалган дейт бул дүйнөнү ошондуктан,
жабыкпай, Айкөл Шерим, кайрат кылсаң.

Куураган күздө чөптүн ордун жазда,
кубантат көз кумарын көктөм чыкса.

Атадан узап кеткен бул жалгандан,
артында калса тукум медер кылган,

бой тартып эрезеге жеткен кезде
баласы ата жолун улап кетсе,

«Атасы өлбөптүр!» – деп ага-тууган,
артында калган уулун бел тутунган.

Ушинтип абалтадан бери карай,
упанып келет жашоо токтоп калбай.

Айкөлүм, медер тутуп, арка кылаар
Алмамбет, Чубагыңдан калды балдар.

Кудурет кур койгон жок, артын берсин,
канээт кыл, ошолорго «тобо» дегин.

Асылың Алмамбеттин белегине
Арууке ат койо элек али деле.

Артында изи калды Сырттаныңдын,
Айкөлүм, жашый бербей кайраттангын!» –

деп Каныш жоодурата бото көзүн,
бүтүрдү кайрат берип айткан сөзүн.

Каныштын айтканына кошулушуп,
калдайган калың журту текши туруп,

Бакайга жол баштатып кан ордого,
баарысы Айкал менен басты кошо.

Апасын жоктоп Айкал, да бир кыйла
агызып ачуу жашын басылганда,

багыштап Батмазуура асылына
Бакай хан колун жайып, айтты дуба.

Жабыла бата тартып артын бер деп,
жайынча сөзгө анан келди кезек.

Карк болуп дастарконго Каныш жайган,
кең таштап пейил-көйдү татышты даам.

Сыздатып жанын жеген жаратына
сыр бербей чыдап элдер тарагыча,

Сырттан Шер эл кеткенден кийин анан
сүзүлүп алагар көз эстен танган.

Атылып ириндүү кан жаратынан,
ажалдын сыны кирип, тилсиз жаткан

башына Айкалүнүн балыш жаздап,
Бакайга жашын төгүп минтип айтат:

«Акылман асыл аба, Айкалүңдөн
аз калды күндү көрөр жол бөлүнгөн.

Талабын койсо жазуум бешенемде
тайсалдап жүз буруудан чыгат эмне?

Ааламдан адамзатка кабар берчү
асманда Ай-Эненин толгон кези.

Аянын периштемдин бере турган
абаке, бирге уксаңыз Ай нурунан», –

деп Каныш чамгарактан төмөн карай
төгүлгөн Ай нуруна демин тартпай

тигилип, шыбыраган кансыз эрин
тилөөдө көз ачышын Айкал Шердин.

Ошондо алтын чеге чамгарактан,
ободон төгүлгөндөй жылуу айран

көлбүтүп, тула-бойду чымыратып,
кандайдыр жылуу нерсе жатты агып.

Убайым тарткан Каныш, Бакай ханга
угупду Ай нурунан добуш даана:

«Каныкей, шул ирмемден тартып эми,
камынткын ант-уйкуга¹ Айкал Шерди.

Жараатын жаргын коркпой, наштар менен
жакшылап тазалагын кан-ириңден.

Тинтүүрлөп жараат алган эт арасын
тинтип чык, жоо куралдан дат калбасын.

Жараатын тазарткан соң ириң-кандан,
жууп чык шүүдүрүмгө таңда алган.

Күмүштүн күлүн бөлгөн ачык сууга
күкүмүн таш-чайырдын кошо буула.

---

¹ Ант-уйку –

Кара буу тердеттирип, денесинен
калдыксыз сүрүп чыгат ууну сиңген.

Ачкыч чөп¹, аюу чачык² тамырынан
алынган майдан жука сыйпап, анан

бишараат аян алып даярдаган,
балаалап кеткен жерге жаба турган

тогуз түр дары койуп, аяр таңып,
тогуз күн өткөндөн соң койгун алып.

Шондон соң суук чыгып, ысык калган
денеге даба болуп берчү жардам,

мөңгүнүн астындагы миңжашардын
маңызын жанчып, сыгып, сыйпап таңгын.

Ал үчүн мол мөңгүлүү тоого жакын
айдарым желден ыктоо жерди тапкын.

Катышы адамдардын болчу сейрек
кайберен мекендеген тынч жай керек.

Үркөргө тогогондо Айдын бири
үзүлөт илдетинин чийе жиби.

Өткөрүп алты күндү – жетинчи күн
өзөнгө өргөөңөрдү көчүрткүнүң.

Болжогон «Үч Тогузду» күтүп анан,
боорунда Токум тоонун ныл уйуган,

---

¹ *Ачкыч чөп* –

² *Аюу чачык* –

тазартчу дил-денени үңкүрүндө
такшалып, арууланат тулку-дене.

Өзөңгө түшкөн күндөн тартып, сага
өтөөчү өзгөчө зор бар тапшырма.

Ак мөңгү ыйык тоонун толтоосунда
Айкөлдүн жайын тездет кыздарыңа.

Калганын, шерттүү мезгил «Үч Тогузга»
кезиккен күндөн кийин айтам сага.

Жан-досту дене-доско байлап турган
күмүш жип үзүлгөнү турат араң.

Көз ирмем убакытың кымбат азыр,
Каныкей, жараатына наштар матыр!». –

Көшүлтүп сезимдерди арбап алган
күнүрт үн Ай нурунан жуурулушкан

күтүүсүз угулгандай – күтүүсүздөн
күүгүмдөй түшүп, Шоола чарт үзүлгөн.

Тургандай уйку-соонун арасында,
тулкусу таштай каткан Бакай аба

там берип кереметке көзү көргөн,
таңыркап турду кыйла тартпастан дем.

Ал анан ойгонгондой түштөн чочуп,
Айкөлгө жүзүн буруп, жаткан солуп,

кыязы, ойун топтоп бүткөн беле,
кеп айтат мындайча деп Каныкейге:

«Сөз ээси деген абаң, Каныш балам,
сүйлөөгө турат азыр кеп таппастан.

Керемет касиеттен көзүм көргөн
келалбай турам эске, азып өңдөн.

Аяндуу, асыл балам, бачымыраак,
айтканын периштеңдин башта жасап»,–

Абасы шунтип сүйлөп жаткан кезде,
айкөлдүн жараатына небак эле

Каныкей, күмүш саптуу наштар сайып,
кабылдап турган жерди койгон жарып.

Ириң-зил, кара кочкул уйуган кан
ич жактан сыртты көздөй агып жаткан.

Каныкей кан-ириңди сыгып таза,
тintүүрлөп тintүүр менен бир кыйлага,

найзанын болот учун ириң жеген
таап алып айдалынын кечиринен,

болотту чымчуур менен кармап туруп,
булкканда, жараатынан алды сууруп.

Ойулган алакандай жерден шондо
оргуштап акты зили идиш толо.

Таңдагы шүүдүрүмдүн суусу менен
таза жууп арылткан соң кан-ириңден,

чылк күмүш сандыкчанын оозун ачып,
чыгарды дарыларын койгон катып.

Ар түрдүү: кургак, суйук дарысы бар
ар кандай көлөмдөгү кутучалар.

Тизилген ирет менен орундардан
тийиштүү дары алып кутучадан,

себелеп кургагынан – токтотчу кан,
сыртынан май дарыдан сыйпап таңган.

Анардан кызыл дилде түсүндөгү
ачыткан шарабына күзүндөгү,

казылган ачкыч чөптүн тамырынан,
кашыкка өлчөп кошуп туруп анан,

карышкан жаактарын Айкөл Шердин
Каныкей ачып туруп, куйду секин.

Айкөлдүн зор денеси солк-солк эте,
аптыга демин тартып келди эске.

Өлүмдүн көлөкөсү түшкөн жүзү
өзгөрүп жакшы жакка, кан жүгүрдү.

Карегин койууланган бардап улам,
карады Каныкейге дары сунган.

Жан кирген Айкөл Шерин көргөнүндө,
жалынып Жаратканга миң мертебе,

кошулган шүүдүрүмгө ачык таштын
кошмосу менен сүртүп ээк астын,

абайлап жүзүн сылап, аарчып терин
аздектеп, аяр сүйөп Айкөл Шерин,

Каныкей каргылданган добуш менен
каректен жашын төгүп мындай деген:

«Айкөлүм, теңдеши жок бир жаралган,
аткарап түбөлүктүү бар вазийпаң.

Аз күндүк бул жашоого тирүүлүктүн,
артынып келгендигиң журттун жүгүн,

тагдырда өзгөрүлбөс жазууң сенин,
талдоого күчү жетпес пенделердин!

Жүгүндү тең бөлүшүү бизге дагы
жазылган буйрук-жазуу тагдырдагы.

Түптүү журт учу үзүлүп калбасын деп,
түгөйүң, нурдан бүткөн Шер Алмамбет

алмашып жан-досунду жан-досуна,
аткарды вазийпасын бул жалганда!

Тагдыры түйүндөлгөн журт азабын
тартууга, Айкөл Шерим, даярдангын»,–

деп Каныш колундагы кеседеги
дарыны Айкөлүнө ичиргени

оң колу менен сүйөп башын секин,
оозуна алып барды сыр кесесин.

Шарапты тамыр кошкон, бир дем менен
шак жутуп, тер сызылып чекесинен

канчадан бери тарткан кыйноо, азап
калгандай унутулуп, кетти уктап...

*Тогузунчу китептин дастан
бөлүгүнүн аягы.*

МЕДИТАЦИЯЛАР БӨЛҮГҮ

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

---

* * *

Эрнестердикинде турганыма кыйла болуп калды. Шаардын шартында иштөөгө көнүү кыйыныраак болду. Эрнестин «Көк жоргосун» көчмө кабинет кылып Воронцовкада Калыйбек, Гүлжандардыкында бир нече күн иштедим. Сейфти (Аккуланын Жалы сакталган), Эрнест, Керим экөө алып келгенден кийин, орунтуктуу үй керек болду. Балдар, Төмөнкү Ала-Арчадан үй таап, ошол үйдө туруп калдым. Баары бир иш арбыбай, эми «Жылаңач-Бугу» мазарына барып медитацияга чыгуудан гана үмүттөндүм. 30-июлда Казарман жагынан барыш үчүн жолго чыктык. Биз жөнөөрдөн үч күн мурун башталган нөшөрлүү жаан жолго чыгарыбыз менен басылды. Соң-Көлдө кеч күздөгүдөй кар бар деген сөздү угуп, Нарын жак менен кеттик. Жолубуз шыдыр болду. Ошондон кубат алып, бир эсе белги кылып Теңирге «Тобо!» деп бараттым. Күн-түн дебей токтолбой жол жүрдүк. Августтун бири түнү жөө жалаңдап тоону беттеп баратканбыз. Мен ал күнү медитацияга чыкпайт элем. Өзүбүздүн балдар менен ошол жерликтер да бар эле. Бир кезде байланышты талап кылып, жылдыздардын арасынан, жылдыз түспөлүндө Шоолам белги бере баштады. Жаныбыздагы чоочун кишилерди аралаштыргым келбегендиктен жол улап кете бердим. Байланышууну талап кылган белги тутала-

нып, нары-бери, өйдө-төмөн, куду чардак сымал ойкуп-кайкып жатты. Мен байланышка чыгууга аргасыз болдум. «Балдарды силер кете бергиле» – деп, өзүм ошол ордумда калдым, байланыш тез эле башталды. Кийин балдар таң калып: «Биз сизден бир нече кадам узап, артыбызды карап таппай калдык» – дешти. Түшкөн Шоолага оронуп, байланышта жүрсөм, алар кайдан табышмак эле.

01.08. 2001-ж. 12-айкүнү $340^{\circ} 22'40''$
 0°
 $8^{\circ} 17'34'' 42^{\circ} 57'47''$

***Чырагым, эсенсиңби, кандай алың?
Чыдамым кетип минтип тостум алдың.***

***Чак түштөн ооп эртең, каршы тогоол
чатактуу күчкө эге, сагыраак бол.***

***Ал азыр, алыстабай ушул жерден,
азыраак тынып алып, таң эртеңден,***

***өткөрбөй убактыңды бекерге тек,
өлчөмдүү жерге жетип барууң керек.***

***Кечиксең чоң шашкеден, демек анда
кеткениң туура болот артка кайра.***

***Аз эмес түйшүгүңө ансыз дагы
албагын кошумчалап бир балээни.***

***Шерттешип, Жалдын суусун алмашкан соң,
шашылыш артка кайтып кеткениң оң.***

**Бараткан топ ичинде сени менен
бар экен бөтөн жандар дил бербеген.**

**Аларды экинчи ирет аргасыздан
араңа кошконунду билип турам.**

**Алардан жардам болбойт «Көчүңөргө»,
а демек, өз түйшүгүн кой өзүнө.**

**Келүүнү келеркиде бул тараптан
койсо эгер жол насиби буйруп, андан**

**атайлап баш тартуунун кереги жок,
арага бөтөн жанды кошпо, бирок.**

**Ишиң көп эртең заардан, ооганча түн
ирмемге тыным болбойт, эске түйгүн.**

**Андыктан, Айкөл Берен жаткан жайга
атайлап барууң керек азыр гана.**

**Жайына Айкөл Шердин жетип алып,
жарыгым, ошол жерден сөз улайлык.**

Көрсө, Шоолам жөн жеринен туталанган эмес тура. Эртең бүткөрө турган жумушумдун планын түшүндүм. Айкөл Атабыздын жанына жайланышкан соң, Атабыздын жагымдуу, бирок, ошол эле учурда сүрдүү да, сездүү да добушун уктум. Айкөл Атабыз былтыркы Жылаңач-Бугудагы медитацияда биздин топко «Чакан Көч» деп мүнөздөмө берген болсо, эми минтип Арууке Апабыздын «Кылым Көчү» деген ысымына кошулуп, төртөөбүзгө өзүнүн батасын берди:

**Бар болгун, Шамчырагым, былтыркыдан
бир кыйла чыйралганың көрүп турам.**

**Кетти деп кийинчерээк ыкшоо тартып
кейиште жүргөн Жайсаң көөнү азып.**

**Көөдөндө туйумуңа караганда
көбүрөөк көңүл буруп адамдарга,**

**бутага жетериңе аз калганда,
байкагын, Балтаңдайча жаза тайба!**

**Аталып «Кылым Көчү» – ыйык жерде
атайлап келипсиңер шерттешкенге.**

**Түз болуп антка-шертке, каректерим,
токтобой «Кылым Көчү» сапар кезсин!**

**Ободон Көк Теңири назар салсын!
Оошкон журттун куту ордун алсын!**

**Журт жүгүн арткан көчтүн ачып жолун,
жараткан Көк Теңири Жылоолосун!**

**Туш келип учур-убак, ушул батам
түз жетсин эл-журтума, о Жараткан!**

**Болжогон убактыбыз өтүп барат.
Бал таңдай, койгун сөздү жыйынтыктап.**

Айкөл Атанын добушу алыстап, Жайсаң Атанын
үнү угулду:

**Чырагым, былтыркыга караганда
чын эле чыйралыпсың алда канча.**

*Алдыңда түмөн түйшүк күтүп турат.
алдырбай пенделикке койгун чыдап.*

*Аргаң жок, котормо деп жалдын ордун,
ал көнгөн шартын саал бузуп койдуң.*

*Айтарым, ыйык Жалды сенден башка,
адамдар кирбей турган жайда сакта.*

*Ал үчүн болбой туруп өз түндүгүң,
аткаруу кыйындыгын түшүнгүңүң.*

*Төбөңдө өз түндүгүң болсо гана,
төгүлүп чагылышат шоолаң ага.*

*Кыйналбай азыркыдай мына шондо,
карегим, түшөт ишиң шыдыр жолго.*

*Жетишсең эртең кечте жагууга шам,
жетишпей калган сөздү улап айтам.*

42° 57' 47"

Жазгандарымды фонариктин жарыгы менен ошол замат эле чечмеледим. Иш жагдайын түшүнгөн соң, өзүмдү да, балдарды да эч аябай эртеси болжолдонгон убакытка чейин бүткөрчү нерсенин баарын бүтүрдүк. Өзүмдүн балдарымды да, кошулган конокторубузду да шамга олтургузуп, дуба окулган соң кайра тарттык. Ал жерде калууга болбойт эле, а бирок, медитацияга чыгыш үчүн «Манастын үңкүрү» деген жерди багыттап сапар алдык. Ал түнкү башыбыздан кечиргендерди Жайсаң Атабыздан артык эч ким айтып бере албас!

03. 08. 2001-ж. 14-ай күнү 0° 14' 48"

12° 84' 57"

**Чырагым, шоолаң түшкөн жерди кара.
чийилген таш бетинде жазууларда,**

**Абиссин дубалары¹, бирок анын,
ачкычы көздөрүндө Фаризанын².**

**Көктүгүң болбогондо бул үңкүргө,
кайрылбай кетишиңер мүмкүн эле.**

**Фариза – пенделердин арасына,
Бир ирет келген конок болуп гана.**

**Тээ түпкү «дөө» тукумдан калып канда,
төрөлөт алп адамдар анда-санда.**

**Ошондой алп тукумдан бүткөн сейрек,
опол тоо Фариза деп билүү керек.**

**Түспөлү көөдөй кара, дили аппак,
төрөлгөн улуу иш үчүн атайылап.**

**Айтамын учурунда мунун баарын.
ал азыр үңкүр жөнүн кеп кыламын.**

**Бул үңкүр эң учкусу. Суунун шарын
бир кылка өзгөрүүсүз кармайт дайым.**

**Келели сапар артып, Шамчырагым.
кел мага, колунду бер, чочубагын.**

**Көздөрүн ирмеген соң ташта Бүлөн³,
кудукта тепкич менен түшкүн төмөн.**

---

¹ Абиссин дубалары – эфиоптуктардын дубалары.

² Фариза – Каныкей апанын кароолунун башчысы.

³ Бүлөн –

*Солдогу калкып турган кысык таштан,
сүзүп өт, кыпчылбагын, этияттап.*

*Кысыктан өтөр замат, кескин оңго,
өткөөл бар алып чыкчу, кургак жолго.*

*А тиги анча деле терең эмес,
адамга кудук сымал берген элес,*

*Айкөлдүн дене-досун бир калыпта,
аяндуу сактап турган кудук-капка!*

*Канча бир кылымдардан бери карай,
кайтарып келет минтип сыр чыгарбай.*

*Караан түн башка түшүп турган кезде,
каралуу журттун ээсин ушул жерге,*

*кандай күч жеткиргенин, эмне менен,
каалашпайт так билүүнү кимдер десең?*

*Чырагым, бул суроонун баарысына,
чыдап тур, жооп берем учурунда.*

*Өткөн соң, оң тарапка, өткөөл менен,
өр таяп кетет үңкүр зоого терең.*

*Бурулуп бирде оңго, бирде солго,
бул өткөөл алып чыгат тиги жонго.*

*Көп эле өткөөлдөр бар мындан башка,
көргөзүү кыйын баарын азыр сага.*

*Дастандын айткан кезде ушул жерин,
дааналап баарысын тең көргөзөмүн.*

**Бабалар кечиргенин алтын баштан,
балдары билишсин деп айттым дастан.**

**Соңуна чыгарына калды бир аз,
сурарым, Шамчырагым, ирээттеп жаз.**

**Тактыкты талап кылаар келди учур,
тайысак окус сөздөн, урат кусур.**

**Аягын алып келбей орто жерге,
айтайын өз кезеги келгенинде.**

**Учуру келген кезде өзүң көргөн,
үңкүрдү балдарыңа көргөздүрөм.**

**Ал азыр шам үстүндө көргөнүмдөн,
азыраак ой бөлүшүп алсам дегем.**

**Анткени, ошол ойду угуш үчүн,
келүүнү ушул жерге кылдың бүтүм...**

**Көздөгөн ишиң бүтпөй калат го деп,
көңүлүң чөгүп ичтен убайым жеп,**

**түгөтүп балдарыңдын айла-амалын,
түнөрүп даам сызбай сапар алдың.**

**Керт башын ойлошпостон бир да балаң,
көздөгөн максат үчүн көрүштү кам.**

**Жарыгым – Хусейиндин кылганына
жүрөгү ысыбасын кимдин гана!**

**Чокудан ойго түшүп, жүктү артып
чокуга көз мелжиген келди шашып.**

**Курмандык, дасторконго айтып дуба
кеттиңер шерттешүүгө тынып санаа.**

**Бөлүндү болуп ойуң тургандыктан,
буулугуп барып анан тутанды шам.**

**Ал эми балдарыңдын баардык ойу,
алоолоп күйүп чыккан шамда болду.**

**Мөөнөттү болжолдогон өткөрбөстөн,
максатка жеттик дешти көздөп келген,**

**ушинтип ичтеринен тынып санаа,
унчукпай телмиришет күйгөн шамга.**

**Көк бээнин аппак сүтү¹, төрт адамдын,
тамызган, үч тамчыдан, кошуп канын,**

**төгүлгөн так төбөдөн Нуршоолага
төөнүлүп ыйыктыкка жуурулуда.**

**Жыттарын төрт адамдын, майдын, сүттүн
сиңирип, созолонот көккө түтүн.**

**Ушул жыт жан дүйнөмө кубат берип,
унуткан көз жашымды турам төгүп.**

**Келаткан ата көчүн, кылым артып
кетүүгө токтотпостон нары тартып,**

**төбөдө Көк-Теңирди тутуп күбө
төрт адам шерт кылышты ыйык жерде.**

---

¹ Көк бээнин аппак сүтү – антташыш үчүн көк бээнин сүтүнө үч тамчыдан кан тамчылаткан шарт жөнүндө айтылууда.

*Катарды толуктоого көчтү улап,
кагылам караанынан, балдар турат.*

*Таланттын Улукбеги, Кусейини,
Акылдын Шаазадасы, Искендери.*

*Көч тобу туш болбосун кандай күнгө,
кездешкен оордукту тең бөлүүгө,*

*түз буруп нээттерин ыйык жерге
түйшүктү тең тартышып келди бирге.*

*Жарыгым, мурдагыдан жооптуураак
жүк артып, бирок көөнүм тынып турат.*

*Анткени, шерттешүүдө жалгыз элең,
ал ошол жүк бөлүндү төртөөңө тең.*

*Төртөөңдөн эртең эле жүгүнөрдү
талашсыз төрт уландын бөлүшөрү.*

*Көбөйүп «Көчтөгүлөр» дүйнө кезер
кыргызым дүңгүрөөчү күнгө жетер!*

*Уйутку Улуу Көчкө болушкан деп,
урпактар «Кылым Көчүн» кылышаар кеп.*

*Төп келип учур-убак, шул тилегим
Теңирге угула көр деп тилеймин!*

*Карегим, туура эки жыл мындан мурда
башталган талаш-тартыш араңарда*

*аяктап ушул бойдон, антташкан шерт
арадан кыл өткөрбөй ширетсин бек.*

**Журт ичи не небесин, Шамчырагым,
жалтанбай бир чындыкка тик карагын!**

**Калыс тут тагдырыңдын таразасын!
Калайык, бүтсө ишиң, берет баасын.**

**Көп айттым, кайталаймын дагы деле.
Карегим, жеңдирбегин пенделикке!**

**Жарыгым, көргөнүмдү жалпы шамда
жетише алар бекем талдаганга?**

**Анткени, насип буйруп кошулушкан
аралаш жаккан шамга олтурушкан**

**Бейшенбек, ата-балдар, эне-кызга
бир ооз сөз ыйгарбасам болбос туура.**

**Сөз чыны: Бейшембекке караганда
сезимде Курманбеги калды даана.**

**Уялаш бир туугандар, ыйык жерде,
уларга үн алышып өскөн бирге,**

**түйшүгү тирүүлүктүн, ага-иниге,
түрдүүчө, берди мүнөз, бой жеткенде.**

**Бейшенбек оокатына бүйрө чыкса,
Курманбек даалдаган көөнү таза.**

**Бейшенбек былтыр деле, быйыл дагы
бурулган нээти эмес, иш ыңгайы.**

**Көөнүнө келгендиктен саал туура,
кошулуп калды шамга ыйык жайда.**

**А тиги Табылдынын жөнү башка.
Ак дилден келген былтыр ыйык жайга.**

**Так ошол нээтинен көрүп үзүр
турмушу былтыркыдан быйыл шүгүр.**

**Аркасы тийип анын, жаккан шамга
аялы, кызы экөө табынууда.**

**Пенде да, жубайынын нээт-дилин
пастыгы ээлеп алган көр тирликтин.**

**Темене тартуу кылып төө албастан,
төө куну – теменеге топук кылган.**

**Пендеде пейил токтук болсо гана,
береке кут куйулат адамзатка!**

**Бергени канча болсо – ала турган
буйруктуу насип-ырыс ашпайт андан.**

**Жубайы Табылдынын не тилесе
Жараткан буйруп берер өлчөмүндө.**

**Сен, Улук, Искендерден башкасына,
үйүнөн насип-буйрук таткан даамга,**

**карыздар кылган тиги үч адамга,
кайрымжы – олтургуздуң жаккан шамга.**

**Нукура пенделикте турмуш кечкен,
нээтинде куулугу жок жандар экен.**

**Кут кылып ырыскысын өздөрүнө,
кырсыктан тыш болушсун эл ичинде.**

*Ал эми силердин иш алар үчүн,
акылга сыйбастыгын түшүнгүнүң.*

*Толуктап көчүңөрдү улай турган
төртөө деп көбүнесе жактың го шам.*

*Башкага назар бөлүп койбой анча
бар дилиң ошол балдар жаккан шамда.*

*«Улукбек таза дилин кирдетпестен,
учуру келгичекти сактаар бекен?*

*Жашоонун же болбосо уруп шары,
жабыркап калабы дейм сынып шагы...*

*Акылдын мырза мүнөз Шаазадасын
аз билем, суроолору бирок анын*

*олуттуу, көптү көргөн карылардай
ойлонуп берет экен тактап, шашпай.*

*«Каныбыз жоо деген» – сиз, чинмачиндин
казыр ал үйрөнүүдө окуп тилин.*

*Тилеги – ошол тилди билип жатка
тийгизсем дейт керегин бул дастанга.*

*Ал эми Кусейиндин, Искендердин
алдыда максаттарын так билбеймин»,–*

*сезимиң ээлеп алган ойлоруңа
серп салып, назар койуп турам мен да.*

**Буйругу жазмышындын, айга жакын,
бир болуп Улук менен баарлаштың.**

**Айрым бир ойлорунан, Шамчырагым,
арийне, мүмкүн дечи чочулашың.**

**А бирок, бар экенин жазмыш деген,
аны эч чыгарууга болбойт эстен.**

**Урунуп шар агымга, чыгып жээкке
Улугуң жетет өзү тилегенге.**

**Ысымы мүнөзүнө Шаазаданын
ылайык койулганын баамдадым.**

**Шаазада – жашоосунда көздөсө не
шек урба, ишене бер жетерине.**

**Көздөгөн максатынан баш тартпаган,
Кусейин куйкум сөздүү өжөр улан.**

**Көктүгү, бектигине берген сөзгө,
көзүңөр менен көрүп, баарың күбө.**

**Эсимде, Акыл туура үч жыл мурун
эзиллип, эркелетип Искен уулун,**

**ушунча алыс жолду басканына
укмуштай сыймыктанып турган анда.**

**Анда да азыркыдай баарыңдан тең
арада эң кенжеңер болчу Искен.**

**Кенжеңер азыр дагы болгон менен
келишкен жигит болуп калган экен.**

**Туйуму илбериңки, мүнөзү шок,
түз экен баса турган жолу бирок.**

**Элеген сезиминди балдарыңа
эмесе аруу дилден берем бата.**

**Артымда үрөндөрүм өнүм алган,
абийрдүү балдар болсун эл бел туткан!**

**Жылоолоп жигит пири сапарында,
жетишсин баарысы тең максатына!**

**Айтылган убак учур келип туура
ак батам үзүр берсин балдарыма!..**

**Шамыңды жагып бүтүп, Шамчырагым,
шашылып бул үңкүргө багыт алдың.**

**Оозундан чыккан сөзгө туруш үчүн,
ойунду аткармакка кылып бүтүм,**

**көрмөксөн болуп балдар кыйылганын,
көтөрүп көк баштыгың жол баштадың.**

**Үстүндө темир аттын калдыраган
үркөрдөй «Кылым Көчү» сапар тарткан.**

**Эсептеп жол жүрүшүн жылдыздардын
эч кимдин сөзүн укпай баратасың.**

**Балдарың издегенди тапкан кезде,
белгини чечмелөөнү билишпесе,**

**көнүл кайт болушпасын деген ойдо,
көргөздүм түс-келбетти, узак жолдо.**

**Окшотуп тоону-ташты ар нерсеге
окуттум балдарыңды сыр чечүүгө.**

**Ал эми бөтөн жандар үчүн силер
акылдан айныгандай көрүндүңөр.**

**Көзү бар, көкүрөгү туйуктарга
көрүнүү мыйзам ченем ушундайча.**

**Көрбөгөн эч кимиңер, чоочун жерге
келгенде, түн бир оокум болгон эле.**

**Бейшенбек жол көргөзүп: «Андан нары
барбайм» – деп, Түгөл экөө артка кайтты.**

**Белгисиз, суу бойлогон жолду таштак
бет алып жөнөдүңөр жөө-жалаңдап.**

**Таң заардан түн ортосу оогучакты
тарттырдың балдарыңа канча азапты.**

**Өзгөнү, өзүңдү да аябай эч
өжөрүң карматтырдың болсо да кеч.**

**Карайлап түн койнунда, дарманы жок
караандар токтолбостон барат бирок.**

**Мерчемдүү жерге жакын калган кезде,
маанайың чөккөндүктөн, дем бермекке**

**издеген жериң жакын калды деген,
из салып шоолаң менен, белги бергем.**

**Чыңалууң эң акыркы чекке жетип,
чырагым, тургандыктан алың кетип,**

**жаңылып эсебинден, дагы кыйла
жан кыйнап жол бастыңар караңгыда.**

**Анан да себеп болгон жаңылууңа
ал үңкүр, сезиминде, көргөн бая.**

**Нургүлдүн бут шилтөөгө келбей алы
эң артта Эрнест экөө калып калды.**

**Түз айтсам, чийдей болгон бечаранын,
там бердим ушунчага чыдаганын.**

**Үн катып кыйналганын ачык айтпай,
үңкүргө жетип алып, койду баспай.**

**А силер Улук, Искен келгичекти
арбытып койгонсуңар кыйла жерди.**

**Көөнү сууп издегенин табалышпай
келишти чаалыгышып, катып тандай.**

**Жанараак Нургүл берген мупмуздак суу
баарыңдын карегинден учуп турду.**

**Аргасыз эң акыркы демди жыйып
арт жакка кайрылдыңар утур тынып.**

**Баш ийип талабына Талантыңдын
бул жерге араң басып келип тындың.**

**Жеттик деп издеп келген жерге, бирок,
жарыгым, бириң дагы билгениң жок.**

**Каршылаш тогоол өтүп кеткичекти
калкалап туруум керек болчу сени.**

**Жеткениң билсең эгер, Шамчырагым,
жолугам деп кырсыкка кабылмасың.**

**Капарсыз кандай жерге кабылгандан
калдыңар эс алганы аткыча таң.**

**Балдардын жамынчысы болуп асман
баардыгы, төшөктөрдө жатат таштан.**

**Толгон Ай туураңардан төгүп шоола,
толгонуп тынчың кетип басат санаа:**

**«Балдарга тарттырган соң мынча азап
беришим керек болчу үңкүрдү таап.**

**Кыйноону тарттырды деп баарысы тең
кыязы, тилдешти го ичтеринен.**

**Ичинен эмес азыр ушул тапта
угуза тилдешкени жакшы кайра.**

**Ал эмес күркүрөгөн дарыяга
алышып колдон-буттан, мейли, ыргытса.**

**Аттигин, кайрымжысыз чарчоо болуп
ачуу ыза жүрөгүмө турат толуп»,–**

**санаандан алаксытып удургуган
саамайың сылайт сенин түшкөн шоолаң:**

**«Карегим, куру бекер тынчсызданба!
Күнөөнү койушкан жок балдар сага.**

**Түз айтсам: балдарыңдын айрымдары
Талантты арбыныраак айыпташты.**

**«Ай, ушул Талант атам койгондо тим,
жасамак билгениндей эже ишин.**

**Биз болсо Бейшенбектер кеткен жерде
эс алып күтүп турсак болбойт беле»,–**

**деп алар ичтеринен, чарчашканда
сага эмес күнөө койгон атасына.**

**Ал эми Талант, Акыл, Эрнестердин
тилеги: бүтсө болду сенин ишиң.**

**Баарына кайыл алар, жалгыз гана
балдарың жетсек дешет максатына!» –**

**Шооландын шыңгыраган үнүн тыңшап
көңүлүң тыным алып, кеттиң уктап.**

**«Туура эмес багыт алып адаштык» деп,
турганын өз ойунда Эрнестин бек**

**тек койуп, жаңылганын анын өзү
тапкан соң, издегенин, жетти көзү.**

**Береке берсе Теңир өмүрүнө
бул күндү сактаар дайым көңүлүндө.**

**Жакшысы-жаманына болуп орток
жубайы Нургүл жүрсүн жолун коштоп.**

**Жарыкты көрөрүмдү карегинден
жолуккан күндөн бери айтып келем.**

**Баратат курчу кетип каректердин,
байлабай Нуршооланды иштебегин.**

***Айтайын уландысын ыр-дастандын,
аны сен бачымыраак жазып алгын.***

03.08.2001-ж. 14-ай күнү

0° 14' 48"
12° 84' 57"

Дастанда айтылган окуялардын айрымдарын өзгө эмес, өзүм деле жомок деген учурларым көп. Биздин ушул сапарыбыздын өзү эле, турган турпаты менен – жомок. Бирок анын чындык экенине күбө – ошол балдар! Демек дастанда окуяларды миф деп ишенбей койуу болбос. Үңкүрдү Эрнест тапты, мен анын ичине киргенде эртең мененки саат жети-сегиз чендер болчу, жанымда Акылдын саатын салып жүргөм. Үңкүрдөн 20–25 минуттай убакыт өткөндө чыгып, саат 14.58-ди көргөзүп турганын көрүп, таңдандым. Бузулган экен деп ойлогом, сырын чечмелегенден кийин билдим, көрсө, болгону – мен башка чен-өлчөмдө болуп кайткан турбайымбы! Эң башкысы, дастан уланып жазыла баштады.

Бул медитациялардын учурунда 55–63-беттер жазылган.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

Ишим кайрадан солгундай баштады. «Эмнеден?» – деп суроо берсем – «ушундан» деген себептер түгөнбөчүдөй.

Жылда «Жылаңач-Бугу» мазарына барып Жалдын суусун алмаштырган соң, Шооламды бекиткен Жалды кайра ордуна алып келип койуп, ошол бойдон бир орундан козголбой турчу. Ал эми эң башкысы – Жумгалда эфир таза болчу. Борборубузда иш жагдайы караманча башка эле. Байланыштын нечендеген түрлөрүнө, толкундардын өтө жыштыгына көнүкпөгөндүктүн кесепетинен, кыйындыкты баштан кечирүүгө туура келди. Жылдагыдай көрүп, Шооламды бекитпей, бош койгон элем, азыр ошонумдун жазасын тартып аткан кезим. Өзүмө тийиштүү түндүгүмдүн жоктугу да таасирин тийгизбей койгон жок. Шооламды байлаш үчүн Эрнестердин үйүн ылайык көрүп кайра келдим. Мерчемдүү күнү Акыл, Эрнест экөө Акылдын «Айбанбозу» менен мени узатып чыгышты, Шооламдын байланган жери: кезинде Байтик баатыр жыйын өткөрчү, бул күндө Ажобуздун резиденциясынын тушу – «Байтиктин-Бозбөлтөгү» деп аталган жер болгонуна там берип, кубанып артыбызга кайттык.

20.09.2001-ж.

3-ай күнү

282° 20' 08"

**Чырагым, эсенсиңби, кандай алың?
Укмуштай кооз экен тапкан жайың!**

**Көктөгү сансыз жылдыз жерге түшүп
көөнү жай тургансышат мени күтүп.**

**Тирүүлүк, дарыядай ташкыныңа,
там берип таңым артпайт кантип гана!**

**Арийне, алакандай жердин бетин,
ар бир доор өзгөртөөрүн түс-келбетин,**

**милдетим өтөлбөгөн тирүүлүктө,
миң ирет кайрып ага, өзүм күбө.**

**Кезинде болсо чакан чеп-капкалар,
калганын көргөм кийин урандылар.**

**Ал кайра курулганын көрдүм нече,
аймактар, капка-чептер толуп элге.**

**А бирок, кооздугун азыркыдай,
алгачкы ирет көрдүм кумар канбай.**

**«Айылы Айкөл Шердин» деп урматтап,
аташкан урпактары тигил аймак,**

**тушуна Айкөл Шердин туш келгенде,
тагдыры журттун башка болбойт беле!**

**Ообостон бөтөн элге журттун куту,
ободон төгүп турмак Аалам нуру!**

**Тирүүлүк өкүнүчсүз болбос эч бир,
төгүлтсүн журтка кутун эми, Теңир!**

**Арбалып тирүүлүккө, Шамчырагым,
айтайын деген ойдон алыстапмын.**

**Туптуура алты жылы мындан мурда
тагдырың тушуктурган Нуршоолаңа.**

**Эмнеге ээ болгонун анча сезбей,
эсимде, кубанганың секелектей.**

**Ал сезим коштобостон анча узак,
акылга там берүүчү жетип убак,**

**карабай курагыңа өр таянган,
котордуң көнгөн жериң аргасыздан.**

**Бекитпей Нуршооланды жаздан бери
бир кыйла ыңгайлуу кез өтүп кетти.**

**Тартылган жалгыз жебем, дал бутага
түз тийер мезгил жакын калган чакта,**

**акпастан агым менен төмөн карай
аны эми каршы жире түк тартынбай.**

**Шондуктан, төмөн эмес, өйдө жактан
шоолаңа түндүк керек түшө турган.**

**А демек, утурумдук Нуршоолаңа
азыркы бекий турган жери туура.**

**Бүтөт деп эжебиздин иши кандай
балдарың күтүп турат санаа тынбай.**

**Куткарып балдарыңды кур санаадан
кут болсун Нуршоолаңа жайың тапкан!**

***Жарыгым, убактыбыз калды бүтүп,
жетип ал балдарыңа турган күтүп!***

0°

Шоола байланып, санаабыз саал тынган соң, Акылдын кичинекей Баалысын Алайга алып барып келүүнү чечтим. Анткени, Арууке Апабыздын өтүнүчүнө кошумча менин да эңсөөм бар эле. Табияттын керемет сырларынан чоочун болбой, бирге чоңойушун тилеген элем. Акыл саал кыйылып: «Эртелик кылып, кичинекей бала узак жолдо кыйналат го, эмдиги жылы барсак эмне болот» дегенине, «Барсаң быйыл, болбосо кеч болот» деп кескин талап кылгам.

Журт Энеси ысымы ыйгарылган наристеге Апабыздын батасын тилеп сапар тарттык. Алайда, былтыркы тааныш үй-бүлөнүн жардамы менен болжоп барган жерибизге жетип шамга олтурдук.

27. 09. 2001-ж   10-ай күнү   333° 2242"
0° 12° 51 «25»

***Чырагым, арыбагын. Баба дыйкан
чаалыккан эмгегинен баар тапкан,***

***дасторкон нанга толгон алтын күздө
дагы бир кезигиштик Көк-Дөбөдө.***

***Кылымдар тизгин каккан өтүп далай,
кыйрында эскерилип сөз айтылбай,***

***урпагы унутушкан Журт Энесин,
урматтап келипсиңер, каректерим***

***Туйганы дилиңерди, Журт Энеси,
түбөлүк сөөгү калган Көк-Дөбөнү,***

*жан-досу имерчиктеп, жол утурлап,
жадырап «Кылым Көчүн» тосуп турат.*

*Жарыкка бөлөп түндү, Көк-Дөбөдө
жагылган, таазим кылып, шам күйүүдө.*

*Дендери асылдардын жаткан жерден,
дилинде ар бирөөсү сезденишкен*

*«Көч» тобун, эне ысмы ыйгарылган
кичекей Баалыңарды карап турам.*

*Эсинин ар бир шамдын тактап атын
эсима даректерин салып жаттың.*

*Алоолоп күйгөн шамдын жалынынан
аяндуу сырын окуп тагдыр жазган,*

*телмирип адатыңча ар бирөөнө
таспиктеп түйүүдөсүң көңүлүңө*

*Олтурган күйгөн шамды тегеректеп
ойуна ар адамдын саламын серп.*

*Алайдын Акылбеги¹ деген жигит
анчалык ынабастан назар тигип,*

*тек гана тирүүлүктө алака деп,
туйунтат олтурушу шамды тиктеп.*

*Ал тиги, аппак темир арабасын
айдаган, ыкшоо мүнөз Сатылгандын*

---

¹ (Акыл, Таланттардын досу Максаттын иниси Акылбек жөнүндө айтылып жатат.)

**аткарып өз милдетин келген менен
араңа дил койгону кошкон экен.**

**А бирок, кыпын кирсиз, таза дилден
ак кызмат өтөшүүдө экөөсү тең.**

**Акылбек, Сатылганга берер батам:
«Айлыңар алыс болсун кур санаадан!**

**Илинип назарына Көк Теңирдин
иштери алга жылып үзүр көрсүн!» –**

**Жагарда шамын жана Батмакандын,
жадымда ыраазы-пейил сөз айтканың.**

**Арбагы ырчы атамдын, Баалы эненин
ак дилден баталарын берсе дедиң.**

**Пейлинди, Шамчырагым, салган жанга
берели пейлибизден биз да бата:**

**«Туурунан Журт Энеси чыккан жердин
тукуму өнүм алган кыз экенсиң.**

**Өмүрлүк жарың менен кармашып кол,
өркүнүң тамыр жайып, бактылуу бол!**

**Саябан чынар болуп кош чырпыгың,
салкыны журтка тийип, кызмат кылсын!**

**Баалы эне, Ырчы Атаң, Курманжандын
батасын таберик тут, Батмаканым!» —**

**Балбылдап күйгөн шамдын жарыгынан
баарыңа назар тигип карап турам.**

**Балдардын – шамдарына келбей калган,
бар дилиң, көөнүң буруп тынбайт санааң.**

**Улукбек, Искендердин, Каныкейдин
шамдары, алоолонгон, не дегенин,**

**чечмелеп ар бир сөзүн кетирбей тек,
чын дилден кубанасың «Буйурсун!» деп.**

**Абайлап Каныкейдин түздөп шамын
айттырган дубайысын эске салдың:**

**«Туйуму сездирген бейм, биз бул жакка
так айтып келер күндү, апасына**

**бышыртып тоочторун Сизге арнап
бергенин алып келди мында Талант».**

**сезимде чагылышкан ойунду окуп,
садагам Канышыма турдум толкуп:**

**«Секелек балапаным, Бир Жараткан
сактасын көздөн, сөздөн, көралбастан!**

**Жетилсин канаттарың, Теңир сактап,
журтуңа кызмат өтө, үмүттү актап!» —**

**Көңүлүм бурсам сага, адатыңча
көздөрүң күйүп жаткан шамдарыңда.**

**Күлүнөн «Көчтүн» тобу жаккан шамдын,
күттүргөн сөзүн окуп бишаараттын,**

**«Тобо» деп, тооп кылып Жаратканга
тобуңа назар бурдуң эми гана.**

**Алдына аяр алган наристесин
Акылга шам караган назар тиктиң.**

**Көрүнбөй каректери айнегинен
көөнүмдө мына мындай ойго келем:**

**«наристе ымыркайдын ыйык атын
нээтине Теңир салып ыйгарганын,**

**буйругу экендигин тагдыр берген
баамдап Акыл уулум туйду бекен?» –**

**Карегим, даярданып бул тарапка
кам көрүп нээт бурган күндөн тарта**

**Баалы Эне атын алган наристеге
берсем деп ак батасын күткөн эле...**

**Ысымын наристенин эмнеликтен
ыйык деп айтканымдын сыры терең.**

**Эненин эмне айтканын урпагына
эмесе өз оозунун тыңдагыла:**

Дал төбөбүздө алтындайган кесе сымал, тепте-
герек Айдан түшкөн Шоола менен шамдардын жа-
лыны жуурулушуп, чагылышкан сөздөрдү чечмелеп
атып Баалы Апабыздын элеси кайсы маалда келге-
нин байкабай калыпмын. Ушунчалык мээримдүү
чыккан үндү укканда, ошол үндүн таасиринен жан-
дүйнөм эрип, бууга айланып баратканымдай сездим.
Жашоомдо – мынчалык мээрим төккөн үндү эч ка-
чан угуп көргөн эмесмин! Келбети үнүнө төп келиш-
кен, элес эмес, куду эле тирүү жандай болгон Баа-
лы Апабыздын карааны дейминби же.. элесиби.. бет

мандайымда олтурганын көрдүм. Элибиздин улуттук кийимдерин көп билбестигим чын. Баалы Апанын үстүндө кемсели не деген кездемеден тигилгенин, азыркы күндүн кайсы кездemesине салыштырып айтууну билбейм. Кыязы согулганбы, же токулганбы, айтор ийи ??? (ийи, изи) майда, тик турган, жымылдаган нерседен экен. Өзгөчө таңданганым – баш кийими болду. Дагы деле мен билбеген баалуу жаныбардын териси болсо керек, бийик кеп такыясынын чети кыйууланыптыр. Мээримдүү жүзүнө кандайдыр бир сүр берип турган ошол баш кийими экен. Такыянын сыртынан, түштүктөгү ургаачылардай, апакай, үлбүрөк оромолду жая таштап койуптур. Оң колунун ортонунда тамандуу туйук шакек салынуу экен. Алпейим, мээримдүү жүзүндө эрки, кайраты жана өктөмдүгү үнү аркылуу азыр да кулагыма угулгансыйт.

***Арыба, Шамчырагым, жарыктагы.
Апаңар толкунданып турган чагы.***

***Басылып далкисине кылымдардын,
бул жерде жаткан сөөккө кайрыларым***

***белгилүү болгон менен, абдан узак,
бул күндү күтүп жүрдүм араң чыдап.***

***Ал анан тогошкондо учур-убак,
Апаңар не айтарын билбей турат...***

***Башаты болуп келген баардык шарттын,
баштайын бата менен сөздүн башын:***

***«Кылымдын Көчү» аталган тобуңардын
кызматы жасап жаткан – журтка жаксын!***

**Кыргыздар түп-тамырлуу журт экен деп,
кыйырды дүңгүрөтүп салгыла кеп!**

**Аяндан бүткөн «Дулдул» тулпарга окшоп
арымы дабан жарсын, калбай токтоп!**

**Көбөйүп Үркөрдөй топ, канат жайсын!
көрүшүп иш убайын, мээнет кайтсын!**

**Оомийин! Учур-убак тушташ келсин!
Даргөйүн ак батамдын, Теңир берсин!» –**

**балдарым, Көкөңөрдүн, энеңердин
башынан өз кезинде кечиргенин,**

**өткөрүп жатышкандай Акыл, Нуркан...
Өзүмдөй көрүп сырым ачып турам.**

**А бирок, асман-жердей айырма бар,
анткени, бир перзентке болгонбуз зар.**

**Тукумун Акылбектин улай турган
туурунда үч кушу бар – чыгат кыраан!**

**Барышса базар болсун аларга деп,
балдарым кыз күтүптүр эңсеп, тилеп.**

**Бизге окшоп – наристени Тагдыр-Буйрук,
билгиле Акыл, Нуркан – берди буйруп!**

**Эненин зары жетсе Жаратканга
энчилүү аты менен берет бала.**

**Энчиктүү аты менен – Баалы деген,
Эгемдин берген кызы бул наристем!**

**Карегим мотурайган, колуң созуп
карт энең берген нурду алгын тосуп!**

**Жолумду, кадырлаган калайык журт,
жолдогун, так төбөңдөн төгүлүп кут!**

**Бирок да, перзентке зар баскан жолум
бастырба, Кудуреттүүм, алыс болсун!**

**Башыңа бак-дөөлөттүн кушу консун!
Балдарга, журт баштаган, эне болгун!**

**Аягың ырыс куйган бөксөрбөстөн,
ата-эне, элиң менен болгун эсен!**

**От күйгөн коломтосун Умай энең
Ободо Теңир берген: «Кутум» деген.**

**Мээрим жугурулушсун отто Кутка!
Апаңдын бешенесин, кызым, сыла!**

Дагы бир таңгалаарлык нерсе: Шаазада Алайга барып келгенибиздин эч нерсесин калтырбай видеокамерага тарткан болчу. Шамда отурганыбызды кийин кассетадан көрүп олтурсак, бир жаштагы кыз колдорун шамдын отуна үч жолу тосуп энесин үч жолу тайындырып жатпайбы..

**Буйруган Тагдыр-Жазууң ыйык ысым
буйурсун, колдоп жүрсүн, Баалы кызым!**

**Оомийин! Туура келип учур-убак
ободо Көк Теңирим салгын кулак!**

**Угулуп кулагына, ак батамдын
убайын, узун жашап, көрсүн Баалым!» –**

**Жайланып, Шамчырагым, орун алгын.
Жайынча мындан наркы сөз улансын.**

**Атымды Баалы дешип атам-энем,
айтайын аташканын эмнеликтен.**

**Ал үчүн төркүнүмдүн өткөнүнөн
азыраак баяныма көңүл бөлсөң...**

**Эл-жерин кай заманда чаппасын жоо
эрксизден тирүүлөрү түшкөн колго.**

**Айрымы бөтөн жерден издеп бакыт,
аргасыз тууган жерден кетет качып.**

**Атамдан бир нече муун мурун өткөн,
атасы жети түтүн эли менен,**

**жоосу чаап, канга батып, өрт каптаган
жеринен оошуптур аргасыздан.**

**Кечирип баштарынан далай азап,
койнунан шул тоолордун туур табат.**

**Тектери, тууган жери эстен чыгып,
тек гана тирүүлүккө тооп кылып,**

**жуурулуп кетишсе да бөтөн элге,
ыйыгын сакташыптыр көөдөнүндө.**

**Ууздун тукумдары Теңир дешкен,
Улуу күч, уруу үчүн качып келген**

**Баал деп аталганын унутпастан
баарынан бийик койуп ыйык туткан.**

*Дегеле пенде аттуу, Шамчырагым,
дилинде танбайт Улуу Күчтүн барын.*

*А бирок айрым жанды азгырык күч
азгырат, адаштырып жолунан түз.*

*Кесири, кесепети андайлардын
келтирет калк башына Теңир каарын.*

*Ааламдын айлампасы тегеренип
айлантат тагдырларды «түйүн» бекип.*

*Ободо Улуу Күчтүн Кудуретин
оболтон таану, тануу – пенделердин*

*өнүгүү-өсүүсүнө жараша деп,
өткөндө Журт Атасы козгогон кеп.*

*Көкөңөр жыйынтыктап ойун ошол
калкына айткан эле бир ооз собол:*

*«Теңирге тең аталык кылбай пенде,
тек кана өнүп-өсө бергенинде,*

*доорлор алмашылмак төгүлбөй кан.
Дил-нээтин таза сактап калмак адам...*

*Тагдырлар татаалданып, түйүн болбой,
түп-тегин таап алмак сүрүп оңой!*

*А бирок, Жараткандын өзү берген
акылдын өнүккөнү, тээ эзелтен*

*өзүнө, Кудуреттин, создуруп кол
өтүүгө так төрүнө издетет жол...*

*Көкөлөп өнүгүүнүн аркасынан,
кыйроонун такымдарын, калбай кадам,*

*адамдар абалтадан билип туруп
алышпайт капарына назар буруп.*

*Ааламдын аралаган катмарларын
азыркы от араба – адамзаттын,*

*өнүккөн акылынын бир бутагы,
өрттөөрүн билип, адам, жасайт аны.*

*Айлантар жерди чөлгө, андан башка
адамзат тапканы бар дагы канча!*

*«От менен ойноп жатат адамдар» деп,
ободо Акыл-Катмар тынчы кетет....*

*Кылымдын толгон кези, дагы кайра
кайталап эскертемин, сактангыла!»*

Ушул эскерүү айтылгандан бир апта өтпөй Америкага террористтер кол салышты. Нечен күнөөсү жок адамдар курман болду. Анын арты чоң согушка айланды.

Айтмакчы, алтынчы китепте өтө кызык маалымат бар. 1999–2000-жылдары жай маалында Баткен жана Алай аймактарына нээти бузук сакалчандар басып киришип, ал жерлерде түбөлүк жай тапкан ата-бабаларыбыздын арбактырынын тынчын алышты. Ата-бабаларыбыздын арбактары баскынчыларга катуу нааразы болуп козголуп калышты. Ал баскынчылардын уйугу бир жылдан кийин талкаланып жок болот деп жазылган. «Жайсаң-6» китеби 2000-жылы жарык көргөн. Нью-Йорктогу

Дүйнөлүк Соода Борбору же «Эгиздер» деп аталчу
110 кабаттуу имараттын кыйрашына жана АКШ
өкмөтү өч алуу чарасын 2001-жылдын 9-октябрын-
да баштап «Талибан» кыймылын эки ай ичинде тал-
калашына чейин туптуура бир жыл бар болчу.

***Кеп кылып жаткан менин баяныма,
Көкөмдүн айттырганы келип туура,***

***азыраак сөздүн нугун койдум буруп
анымды айып көрбөй койгун угул.***

***Ал эми ысымыма тиешелүү
айтайын нары улап үзгөн сөздү.***

***Басылган тамга сымал сезимимде
бир элес өчпөй калган түбөлүккө..***

***Астына эркелетип алган мени
атамдын мээрим төккөн так элеси!***

***Салаалап саамайымды бермет тизген
сөз айткан басаң чыккан добуш менен:***

***«Түбүбүз Кош-Өзөндүк калдуулардан.
Тегибиз Улуу күчтөн аян алган.***

***Өткөн чак, келер кезди айтып берер
өзгөчө Баал берген күчкө эгедер,***

***чекене касиеттүү уруубуз деп,
чоң атаң мага «аманат» таштаган кеп.***

***Таруудай чачыратып, тууган жерден
таратып душманыбыз кууган менен,***

**калдуунун касиеттүү тукумунан
кантсе да урпак калдык уч улаган.**

**Бөтөн эл, бөлөк жерге тамыр жайып
Баалды дилибизден чыгарбадык.**

**Жердик эл – тоосун, ташын аздекдешсе,
жалынган, Ыйык, атын – Теңир десе,**

**Биздин эл – отту-сууну ыйык тутуп,
«Баал» деп жалынышат кулдук уруп.**

**Тоосундай намызга бек, суудай таза
Ууздун тукумубуз деген калкка**

**кыз берип, кызын алып тууган болдук.
Көбөйүп жети түтүн, санга толдук.**

**Калдуулар деген бир суу эл жашаган,
капкалуу калаабыз бар хан башкарган.**

**Алмашып кылым тогоп кылымдарга,
аттигин, мезгил деген учкул тура!**

**Өткөндү мезгил-балбан көөмп чаңга,
өзөгүн калдуулардын дат басууда.**

**Каада-салт, үрп-адатын аталардын
кармабай калды көбү калдуулардын.**

**Көбүбүз «Баал!» дебей, «О Теңир!» деп,
кош колду көккө созуп тилейт тилек.**

**Биздин муун минтип калды, демек урпак
Баалды эстеринен чыгарышат.**

**Болобу урпактарга таарынууга?
Бир беткей жооп берүү кыйын буга.**

**Анткени, азган эмес, түптүү калктын
алмашаар мезгили бар каада-салттын.**

**Тукумдун келечегин, ошондуктан,
туура деп тагдырына табыштаган**

**арттагы муундарга учту улаар,
«аманат» деп айтылган жалгыз сөз бар:**

**«Баалдын мөөрү делген – оң мүрүдө
оттуктай калдуу бала төрөлгөндө,**

**ал бала, мейли эркек же кыз болсун,
«Аманат!» Анын атын Баал койсун!»**

**Аткарып аманатты, сенин атың,
аяндуу калы бар деп, Баал атадым.**

Дагы бир укмуш нерсе, Баалы энебизди Атасы
өң мүрүсүндө калы бар деп атын койгон болсо, биз-
дин Баалыбыздын дагы, дал ошондой калы бар бо-
луп чыкпадыбы. Там бербей койууга болобу анан?..

**Башынан калдуулардын тукумдары
башка жуук¹ экендигин билет баары.**

**Айтылып аталардан калган кепте
аз тукум калдууларды өз элинде:**

---

¹ Башка жуук – тукуму аз.

*«Кайыптан бүткөн уруу, аян-сырлуу,
калдуулар, ошондуктан, кем тукумдуу.*

*Кармашып касиетти аруу-аяр,
үй-бүлө күтпөйт, калдуу эркек балдар» –*

*ушинтип Кош-Өзөндө бөлөк уруу
уруусун калдуулардын аңыз кылчу.*

*Чындык бар өзөгүндө ушул сөздүн.
Чырагым, зар тиленип сени көрдүм.*

*Калдуунун тукумунан болгон менен
калым жок, касиеттүү аян берген.*

*Үй күтсөм салт көтөрмөк, ошондуктан:
«Үйлөнгүн өзүң арзып» – деген атам.*

*Тек гана айткан менен, өзүлөрү
тагамдын кенже кызын алып берди.*

*Кыйбалык перстер болот тагаларым.
Карегим, тагаң болду сенин дагын.*

*Биз сени көргүчөктү кыйла жылдар
балага кандан бүткөн болгонбуз зар.*

*Өзүңдү, аян-сырлуу, мөөрүң менен,
өксүгөн ыйды басып, Баал берген.*

*Канчайым бой көтөрөр алдында мен
Кайыптан кабар берген түштү көргөм.*

*Баасыздын Дөөлөтберген ханы менен
Байуулу чокусуна барат экем.*

**Кыязы, Күн батаарга аз калганбы,
кызгылтым нур каптады айлананы.**

**Кеткенин Дөөлөтберген, билбейм, кайда,
көөнүм чак өзүм жалгыз турганымда,**

**асмандан түшүп келип Баалу-Пери
астыма койот экен бир нерсени.**

**Оролгон ак булутка буйумга шол
опкоолжуп, даай албай, сунамын кол.**

**Кубулуп аппак булут кундуз бөрккө
караймын көз уялткан кош шакекке.**

**Манат тыш, кундуз бөрктүн ичиндеги,
мөөрү бар жалт-жулт эткен шакектерди**

**таңданып, сугум түшүп турсам карап,
тушума Дөөлөтберген келип калат.**

**Асылзат шакектерге анын дагы
артканын баамдаймын дил-назары.**

**Аңгыча шыңгыраган добуш менен
асмандан Баалу-Пери минтет экен:**

**«Жүздүктү бөркү менен, Дөөлөтберген,
жүз буруп Көк Теңирге, алгының сен!**

**Шахназар, мөөрү барын Улуу Баалдын
аяндуу белеги деп кабыл алгын!**

**Бир бөрктүн ичиндеги эки шакек
бириксин эки уруу деп, бердик белек.**

**Шакектер эң баалуусу асылзаттын.
Шарт ушул – түгөл кылбайт төрт тарабын.**

**Токтотуп журттун кутун куйган туйук.
Таарынбай тагдырыңа таберик тут!» –**

**...Жаңырып назик добуш шыңгыраган,
жаш агып көздөрүмдөн, чочуп тургам.**

**Агарган таң алдында сууну бойлоп,
алиги көргөн түшүм тургам ойлоп.**

**Шабырттап ат добушу чыгып анан:
«Шахназар!» – деген үнгө жалт бурулгам.**

**Кириптир мен көргөн түш ага дагы,
а бирок, меникинен айрымасы –**

**түшүмө кирип менин санаам бөлгөн,
уучунда шакектерди Дөөлөтберген**

**учуруп ийүчүдөй аяр кармап,
укмуш ай, мени көздөй сунуп турат!**

**Оозума дегеле бир кирбестен сөз,
ордумдан козголбодум болгондой нес...**

**Казыр да айтуу кыйын, экөөбүз тең
канчага чейин шонтип турдук экен?**

**Бир кыйла убактан соң Дөөлөтберген
биринчи келип сөзгө, мындай деген:**

**«Теңир ай! Жан ишенбес болду нерсе.
Түшүмдө «Ач көзүңдү!» – дегенинде**

**ордумдан ыргып туруп, ачып көзүм
оролгон ак булага муну көрдүм.**

**Калтырып алаканда шакектерди
колума эрип була сиңип кетти.**

**Белгисиз үн угулуп кулагыма:
«Бирөөнү бергин,– деди, – Шахназарга!»**

**Уучумду жумган тейден, бир да жанга
унчукпай көргөнүмдү, келдим сага.**

**Шахназар, бирин алып бул экөөнүн,
шашылбай көргөн түшүм жоруп бергин!**

**Чоң атаң Садалмелек, атаң Сансар
чекене¹, Көк Теңири бурган назар.**

**Өзгөчө касиеттүү жандар эле.
жай алсын жан-достору түбөлүктө!**

**Жыл сүргүч Садалмелек деп азыр да
журтубуз таазим кылат арбагына.**

**Ал эми атаң Сансар жылдыз карап
айтканы төп келүүчү кынтыксыз так.**

**Шахназар, аян-сырдуу тукумдансың.
Шарт койбо кандай кана, аткарамын!**

**Кетет дейт түш жоруудан, өтүнөрүм,
кетирбей кылдай кыйшык жоруй көргүн!» –**

---

¹ Чекене –

**жалооруп сөзүн бүтүп Дөөлөтберген,
жообумду айта турган күткөн менден.**

**Эскерип Дөөлөтберген чын дилинен
элесин чоң атамдын чакырган бейм,**

**көрүнүп жүзү гана, үлбүрөгөн
көгүш түс мата оронгон Эндей тейден,**

**чоң атам Садалмелек таң нуруна
чачылып тургандыгын көргөм даана.**

**«Жүрөктө туйганыңды айткын,– деп,– так»
жүзүмө сүрдүү карап, түйгөн кабак.**

**Ошондо ойдон чыгып бара жаткан
ободо Улуу Баалдан тилеп жардам**

**кочуштап мөлтүр суусун Күн-Электин
көргөнүм төкпөй чачпай айта бердим...**

**Атамдын, Шамчырагым, ошондогу
айтканы айтканындай келген болчу.**

**Кочушта кол какшаткан мөлтүр суудан
көрүптүр келер чакты даана, атам.**

**Жубайы Дөөлөтберген хандын шондо
жатыптыр жетинчи күн тартып толгоо.**

**«Аялың эркек бала төрөдү» деп,
айтыптыр колундагы сууну тиктеп.**

**«Көрүндү түшкөн белги Көктөн белги.
Көк Теңир Көкөтөй деп ысым берди.**

*Угулсун жерге, сууга, Жаратканга! –
үч жолу атын атап, салам дуба,*

*деп атам көктү карап «Көкөтөйлөп»,
добушун бийик созуп ысым берет.*

*Кайрадан кочушунда сууну карап
көрүнгөн элести окуйт нары улап:*

*«Калкынын наркын-салтын туткан бекем
хан болот байлык-бийлик көздөбөгөн.*

*Качырбай журттун кутун – көзү өткүчө
кам көрөт кыркууз аттуу журтка мүлдө.*

*Төп болуп төрт тарабы, бирок анан
түбүнөн пенде аттуу жаралбаган.*

*Өмүрү Көкөтөйдүн болот узун.
Өзөктүү, кандан бүткөн болбойт тукум.*

*Калайык «Журт Атасы» деп атаган
кадырман, калкы сүйгөн болот адам.*

*А демек, жүздүк шакек, Дөөлөтберген,
арналган Көкөтөйгө шакек экен.*

*Ал эми мөөрү барын бергин мага!
Ал деле тийешелүү, бирок сага...*

*Канчайым бой көтөрүп, кыз төрөлөт.
калы бар, кутка шерик күткөн дөөлөт.*

*Баалдын буйурганы шундай экен,
Баалымды келиндикке сага берем.*

**Буйрукту, ачык аян кылып берген,
бузууга акыбыз жок, Дөөлөтберген!**

**Жакшылык тизгиндешин жамандыкка,
жок чыгар, билбеген жан бул жалганда!**

**Жакшыдан ырым кармап баштадым сөз,
журтуңа не берерин келерки кез,**

**акым жок жашырууга, ошондуктан,
айтайын көргөнүмдүн баарын, суудан.**

**Кыркуузун кырк бөлүнөр мезгил жакын.
Кыйын кез күтүп турат журттун башын.**

**Түптүү журт атын сактап калыш үчүн
түш көрдүк экөөбүз тең бирдей бүгүн.**

**Тукуму Ууз хандын тун баладан
түп күтүп атын сактап калат аман.**

**Өтүшүп элегинен шор-азаптын
өзөктүү эл болушат, кошуп башын.**

**Кылымдын нечени өтүп, желдей сызган,
күн келет ушул түштү эстей турган.**

**Атыбыз унут болгон алда качан,
аталар эл ичинде кайра баштан,**

**бул учур бүлбүлдөгөн келер кезден
бүгүнкү айтар сөзүм, Дөөлөтберген,**

**айтпастан аян-сырды эч бир жанга
ала кет түбөлүктө барчу жайга!**

**Болбосо, тетицинче болуп баары,
боздотот тукумунду Теңир каары!» –**

**...Мүчөл жаш он экиге келгенимде,
мөл булак чыккан тоонун этегинде,**

**атакем астына алып, саамайымдан
акырын сылап, ушул сырын ачкан.**

**Айттым го жанараак, сөз арасында,
келгенин атам айткан сөздүн даана.**

**Көкөтөй он сегизге, он бешке мен
толгондо ата-энебиз үй күттүргөн.**

**Кылымга жакын мезгил ошол тейден,
кубаныч-кайгыбызды бөлүшүп тең,**

**тирликтин бар-жогуна болуп даяр,
Теңирдин берген кутун туттук аяр.**

**Аткарып жалгандагы милдетти так,
аттандык түбөлүккө жетип убак...**

**Убакыт өтүп барат, айта турган
ушунча көп сөз калды, аттиң арман!**

**Өтүнөөр бир өзүңдөн, Шамчырагым!
Сөзүмө дитиң койуп назар салгын!**

**Калы бар наристемди атымды алган
Кудурет тайдырбасын түз жолунан!**

**Жашооңо күүгүм кирип, күн бүткөнчө
жүзүңдү наристемден үйрө көрбө!**

*Жалганда болот сөзсүз өйдө-төмөн,
жаңылыш кетпей койбойт пенделиктен.*

*Кандайдыр мүчүлүштүк кокусунан,
кыздардын эне-атасы байкабастан,*

*кетирип койушса анын залакасын,
Каныкей менен Баалы тартышпасын!*

*Жалган деп, тирүүлүктү, жакшы нерсе
адамга берилет деп түбөлүктө*

*айтабыз, төгүндөөгө акым да жок.
Артыгы тирүүлүктүн, бар дейм бирок...*

*Анткени жалгыз гана тирүүлүктө
ар дайым жан-дос менен дене бирге.*

*Кош тизгин – жан-дос, чылбыр – өмүр,
коштотуп тирүүлөрдү берген Теңир!*

*Теңирдин бардыгына, тирдигине
там берип, тануу дагы тирүүлүктө.*

*Бал Таңдай тирүүлүктү, ошондуктан,
дайрага салыштырат ташкындаган.*

*Ааламда түбөлүктүн башаты деп,
а демек, тирүүлүктү айтуу керек!*

*Түптөөгө түбөлүктүү жайын пенде
төрөлүп күн кечирет тирүүлүктө.*

*Аткарса тирүүлүктө вазийпасын,
Ааламдан түбөлүктүү алат жайын.*

**Жендирбей азгырыкка, Шамчырагым,
жашоодо вазийпаңды так аткаргын!**

**Чыргайлуу тик бет менен бийик жонго
чыктым деп, тынып калбай, түшүүнү ойло!**

**Ал жонго сенин баскан изиң менен
артыңдан чыккандарга жол кой кенен!**

**Анткени, төмөн түшүп келе жатып,
а балким, алсаң кокус жаза басып,**

**жүгүндү жондон алып, андан нары
жолунду улап кетсин артыңдагы!**

**Ойумду түшүндүңбү, Шамчырагым?
Ордунду басчуларды даярдагын!**

**Баалдын баскан мөөрү оң мүрүмдө.
Белгиси тең шериктин бак-дөөлөткө.**

**Журт жүгүн аркалаган түгөйүмдүн
жүгүн тең тартыш үчүн төрөлгөмүн.**

**Качырбай журттун кутун кармай турган,
кабылан Шер келгиче бергем жардам.**

**Көкөңөр зарлап тилеп өз кезинде
калк кутун берер Шерди күткөн элем.**

**Айкөл Шер төрөлгөндөн тартып Көкөм,
акыркы дем тартканча камын көргөн.**

**Кызырлуу Шердин жары, Канышты мен
кызымдай кандан бүткөн көрөр элем.**

*Андан да, Айкөлүмдүн Каныш жары,
апама бар болучу жакын жагы.*

*Каныштын төркүндөрү, менин энем –
Кыйбалык хан тукуму, бир уруу элден.*

*Каныкей көнгүчөктү тоолуктарга,
калкалап, кактырбадым канаттууга.*

*А кийин, алдан тайып калганымда,
аскарлуу тоодой арка болгон мага...*

*Мүнүшкөр таптагандай алгыр кушту,
Айкөлдүн табы жетип алган кутту.*

*А бирок, өтмөк учур атам айткан,
ал кезде абдан эле чукул калган.*

*Каныкей аяр эле жандан башка,
коштогон Периштеси колтугунда,*

*күн мурун кабар берип келер кезден,
күтүнүп баарысына турган белен.*

*Кут сиңген тулкусуна Айкөл Шерин
кол жеткис жерге койгон асыл денин.*

*Кыргыздын уйуткусун бекем сактап
кызырлуу Шердин дени басып жатат.*

*Алтыны Боз-Коргондун оогон жерге¹,
Айкөлдүн дене-досун койгон эле.*

---

¹ Боз-Коргондун алтыны оогон жер – Тогуз-Торо району жөнүндө айтылууда.

**Асылды сактап асыл, Айкөл Шердин
арбагы айланчыктайт кыргыз элин.**

**А демек, элдин кутун кезегинде
Көкөңөр таап берген өз ээсине.**

**Жатканым бир өзүндөн өтүнүп не,
жарыгым, жетти го дейм сезимиңе.**

**Кеткидей оор жүгүң көтөрүп так
кең пейил, таза жанды алгын таптап!**

**Убакыт өтүп кетти, Шамчырагым!
уучундан Нуршооланды чыгарбагын.**

**Дайрадай ташкындаган тирүүлүктө
даректүү атың калсын эл ичинде!**

**Аткарып вазийпанды жашоодогу,
Ааламга жүзүң жарык, алгын жолду!**

**А силер, каректерим, Акыл, Нуркан!
алдыда жолуңар түз баса турган!**

**Эр Пирин көтөрмөлөө – ургаачыдан.
Эстүү аял орто эрди башчы кылган.**

**Көкөсүн сыйлагандай Баалы апаң,
күтүп ал Акылыңды, кызым Нуркан!**

**Ага-ини арка тутуп, калк кадырлап
Акылбек, эмгегинден бак-дөөлөт тап!**

**Тең карып, алпештеген уул-кыздын
төрүндө тең көргүлө урмат-сыйын!**

**Батасын кутка шерик апаңардын,
балдарым, Көк Теңири кабылдасын!**

Баалы Апабыздын сөзгө кумары канбай калганын туйдум. Убактыбыз тез өтүп кеткендигине мен дагы айгапта калдым. Болжолдуу убактыбыз өтүп кеткендиктен, Апабыздын элеси алыстап, жанымдан Жайсаң Атабыздын шашып чыккан добушун эшиттим.

12° 51'25"

**Эскертер сөзгө убак жетип турат.
Эмесе, Шамчырагым, салгын кулак.**

**Айтканын Баалы Энеңдин баштан-аяк
акылга салып өзүң алгын талдап.**

**Көк төккөн жамгыр менен көгөрсө жер,
көп берген бата менен көгөрөт эр!**

**Калбаса ак батанын нукусуна,
кут конуп, дөөлөт коштойт шондо гана!**

**Нээтимде, ар биринди, каректерим,
нукуска калышпаса деп тилеймин!**

**Көп эле бата бердим, айрымдары
кетирип пендечилик жазып тайды.**

**Кеткенин, сезбей бирок, өздөрүнөн,
кеп айтып жүрөт көбү жан кейиткен.**

**Азыр да бата алгандар жазса тайып,
айыпка, Шамчырагым, биз калбайлык!**

**Батанын нукусуна калышпасын!
Балдарга эскертип кой, Шамчырагым!**

***Билбейсиң жердин шартын, Шоолаң менен
балдарга жетип алгын аман-эсен...***

0°

Алайга баруудагы максатым – кичинекей Баалыга, Баалы Апабыздын ыраазычылык батасын алуу болчу. Буйурса тилегеним кабыл болду деп, көңүлүм тынып келдим. Улуу арбактардан бата алганда дайым таң калуум бөксөрбөдү. Ал баталардын сөзүнө баа берип айткыдай сөз таба албайм. Ар дайым таңым артып: «укмуш!» дейм. Ал эми ушул баруубузда берилген баталарга – «керемет!» дегенден күчтүү сөз табуу мүмкүн болбоду.

«Кичинекей наристеге Журт Энесинин батасы калыбын бөксөртпөй тийсе экен, Кудурет!» – деп бар дилимден тиленип турам. Ушул батанын баркбаасына жетип, нукусуна калышпаса экен, Жайсаң Атабыз айткандай.

* * *

Алайга баргандагы жазууларды чечмелөө оор болду, анткени балдардын өтүнүчүнө макул болуп баргандан келгенге чейинкилерди Шаазада видеокамерага тартып келген. Камера бузулуп калбасын деп Шооланы коштоткондон чочулагам. Эми чечмелөөнүү түйшүк тарттырып аткандыктан, медитацияга чыгышым керек болду. Шооланы байлаганда барган «Байтиктин Боз-Бөлтөгүнө» чыкмак болгонбуз, бирок жаан карга айланып, көз ачырбай жаап туруп алгандыктан Кызартка барууну чечтик. Биз «Ак-Мөөргө» жеткенде күн чайыттай ачылып кетти. Мерчемдүү жерге ойдогудай жетип, мен чыгып кеттим.

27. 10. 2001-ж.   10-ай күнү.   340° 23"45"
0" 12" 57"42"

**Чырагым, эсенсиңби? Көнгөн жайга
чыгалы, колунду сун бери мага.**

**Баамымда, кыйнабайын балдарды деп,
баягы жерди эле турдуң көздөп.**

**Келебиз бир кайрылып деп баарыңар,
карегим, эсиндеби айтканыңар?**

**Ай менен Үркөр жылдыз андан бери
алты ирет тоголушуп кыш да келди.**

**А бүгүн бул тарапка келбесеңер,
айтылган жазда сөздөр болмок бекер.**

**Кыябы көп нерсенин келе бербей
кыйналып жүрөсүңөр баарың бирдей.**

**Аз калды, жолуңарды тоскон тосмо
ачылып, түшөсүңөр шыдыр жолго.**

**Иштеген ишиң шондо жылат алга,
илгери кетет иши балдардын да.**

**Төбөңдө өз түндүгүң болсо кана
түз түшмөк, Шамчырагым, шоолаң анда.**

**Ал азыр көлчүктөгү балыкка окшоп
Акчабак, Шооласы экөө турат токтоп.**

**Көлчүктө сууну бурар башатыңа
күн чукул, Акчабагым, саал чыда.**

**Сагынган башатыңда агым жиреп,
садагам, сүзө турган күнүң келет.**

***Берсин деп күч-кубатты тууган жерин
бул жакка атайылап алып келдим.***

Биз дайым олтурчу жондо турдук. Дал эле тушу-буздагы дөбөдө абдан чоң карышкыр карга оонап атканын көрүп, бая жолдо келатканда көргөнүмдү эстедим. Куубакынын жонуна чыгып калганбыз, сүйлөшүп келаттык эле, машинанын жарыгында жолдун сол жак четинде килейген итти көрүп таңкала түшкөм. Караңгыда ээн жерде жүргөн эмне деген ит деп ойлоп, анан карышкыр болбосун дегендей балдарга айтсам. Акыл, Талант экөө көрүшкөн, а Эрнест бизге карап сүйлөп атып, көрбөй калган. Негедир, эсимден кетпей койгон, азыр тигил жерде оонап жаткан карышкырды карап таңданып турсам Атабыз мындай деди:

***Калкалап кырсыктардан Айкөл Атаң
Көкжалын утурлаткан алдыңардан.***

***Жанараак Куубакынын туу белинен
жол бойлоп келатканын көрдүңөр бейм?***

***Тигине, соно карга ооналактап
жонунан жолдун чаңын күүп жатат.***

***Аздан соң сапар алып, ал силерди
акмалайт жериңерге жеткичекти.***

Атабыздан уккан сөзүм менин таң калуумду жанагыдан да күчөттү. Агай менен көп ирет бирге чыгып жүрүп, бирок бир да жолу ал кишиге ушундай даана мен көргөндөрдү көргөзө же сездире алган учур болгон эмес. Балдардын өткөндө Жылаңач-Бугуга барганыбызда Шооланы, а бүгүн

Айкөл Атабыздын Көкжалын көрүшкөндөрүнүн се-
беби неде болду экен?

*«Туйунуп сезгенимди балдардын да,
туярын билер элем, бирок даана*

*Көкжалдын келатканын жолду бойлоп,
көргөнүн алардын да турам ойлоп.*

*Сегиз жыл бирге жүрүп агай менен
сезгенин мындай даана билбейт элем.*

*Ал эми эмнеликтен мынча даана
аянды көргөздүңүз бул балдарга?*

*Табууга табышмактын жандырмагын,
кыязы, жетпейт окшойт менин баамым».*—

*Жарыгым, сыр деле жок баш оорутар.
жөн гана айта турган бир ойум бар.*

*Шарыпкул башкартканын сезимине,
серп салып байкадыңбы жүрүп бирге?*

*Акылды сезим, туйум коштобосо,
Ааламга аралашам деп ойлобо!*

*Сезимтал адамдарды Шарыпкулдун
сыйлабай тургандыгын көп эле уктун.*

*А демек, баш ийбесе сезимине,
аяндуу көрүнүштү көрмөк беле...*

*Ар дайым Шарыпкулду ынантам деп,
аракет кылар элең далил издеп.*

**Килити кереметтин анткен сайын,
карегим, бекигенин байкабадың.**

**Ал эми башкалардын ынанганын
анчалык зарыл дебей көнүп алдың.**

**Ошентип ынанабы-ынанбайбы,
ойуңа алганың жок бул балдарды.**

**Купуя кереметке кирчү каалга
кулпусуз ачык калат андай маалда.**

**Керемет дүнүйөгө аралашса,
Көкжалын Айкөл Шердин көрүшөт да.**

Ооба, ырас эле агай сезимтал адамдарды жак-
тырбайт эле. Көрсө, сырдын ачкычы оңой эле жер-
де тура.

**Жарыгым, сөз ыңгайы келген кезде
жайынча эсиңе алар да бир нерсе:**

**чыксын деп баштаган иш аягына,
баарың тең жүргөн кезде бейкам гана,**

**дастанды элегиси келгендер бар.
Даректеп кабар алсын, барып балдар.**

Кызык деп койдум ойумда, кимдер болду экен
дастанды элегиси келгендер?

**Кыйладан бери карай көнгөн жерде
көнүлдө чер жазышпай калдык эле.**

**Дагы да олтурсак деп бир кыйлага
диплимде каалап турам, бирок гана**

*эркеси Жараткандын – Шамал-тентек
эреркеп жаткан чагы, эртелеп кет.*

*Карачы, кар тозонун уйулгутуп
кадимки кардан чепти жатат куруп.*

*Туш келген жандуу-жансыз азыр буга
тумчугат кар-тозондуу суугуна.*

*Сен муну сезбегениң менен, бирок
суука балдарыңдын байымы жок.*

Атабыз коштошуп аткан экен деп, шашып келгендеги максатымды айттым. Баарынан да, Алайга барганым туура болдубу, же? – деп тынчым кетип жүргөн. Атабыздын сөзүнөн соң санаам тынып калды.

*«Бүгүн мен бул тарапка келишиме
бүтпөгөн ишим себеп болду эле.*

*Алайга барган сайын эмне үчүн
арбыбай калат ишим, түшүнбөдүм?» –*

*чоочуба кур бекерге, Шамчырагым!
Чекене, чектен чыккан иш кылбадың.*

*Былтыркы барганыңда акыбалың
бир кыйла оор болчу, унутпагын.*

*Андан да, кара тогоол тогоп каршы
Ааламдын тынчы кетип турган жалпы.*

*Ал анан, тирүүлүктүн түйшүгү да
айоосуз минип алган мойунуңа.*

*Ошончо оор жүктү көтөрүүңө
ободо Теңир жардам берген эле.*

*Ал эми быйыл күздө барганыңда
атайын өтүнгөнүң аткардым да...*

*Коштотпой Нуршооланды жол жүргөндө,
койдуң го, тоскоол болот деп ишиңе.*

*Алыстан ошол тейден түшпөй Шоолаң,
арбыбай жатат ишиң, ошондуктан*

*которуп конушунду, жер ыңгайын,
кыйналып, билбегениң мага дайын.*

*Белгисиз жер шартында кезип талаа
башыңды бир кырсыкка чалдыктырба.*

*Кездешүү зарыл десең, Шамчырагым,
колдонбой калган санды пайдалангын.*

*Ал деле опурталдуу, мындан бирок,
артыгы – ал ыкмаңды билген жан жок.*

*Күн менен Чаян жылдыз тогошкон чак
кыйраткыч күчкө эге, болгула сак!*

*Жолунду торогончо каршы тогоол,
жеріңе байыр алган жеткидей бол.*

Ушул кыйраткыч күчкө эгедер күндү өзүм тандап алдым эле. Себеби, жыл маал бойу бизди кармап турган, менин ишиме тоскоол кылган, балдардын ишин жылдырбай аткан нерселерди биротоло кыйратып салабы деп үмүттөнгөм. Бирок аз жерден баарыбыз тең кыйрап кала жаздадык...

Теңир ай! Өткөн күн медитацияга чыгуума баардык жагынан төп келген, бирок таң алдынан баштап каршылаш аспект болмок. Баарылап аракет кылган менен, каршы аспекте жердин алыстыгы кошумча болду..

Нургүл мени үшүп келет деп жылыткычты туташтырып койуптур. Үйгө Таң заарда келдик. Сырттан түз эле кабинетке кирдим, медитациядан энергомасса менен келген элем да, жылыткыч мен иштеген столдун астында койулган болчу, анын туташып турганын билбей столго жакындаганда эле розеткадан от жалбырттады. Шашып кеткенимден колум менен шнурду сууруп алдым. Ошентип үлбүрөгөн Шооламды өрттөп алдым!

Күндүз кечке жумуштарында иштеп, түнү менен Кызартка барып кайра келген балдарымды аяп, балким иштеп кетермин деп ошол замат айтпадым. Бирок эч нерсе көрүнбөй, туңгуйукка түшүп кеткенсиген сезимден башка бир сап сөз түшүрө албадым. Не кыларымды билбей, күчүмдү жашымдан чыгарып, Эрнестке болгон нерсени айтып Талантты алып кел деп жибердим.

О, Теңирим ай! Жашым өр таяп калган кезде ушу дастан үчүн Жумгалдан бул жакка келбедим беле. Балдарымды, үй-жайымды – баарын кыйып, бүт баарына кайыл болуп, элдин кеп-сөзүнө карабай бир гана ишим деп келбедим беле, Теңирим! Заманам тарып, эмне кыларымды билбей турам. Акыркы аргамды жасап, же Шоолама кайра ээ болом, же ажалымды табам дедим. Убактым болуп калган, а

Эрнест кечигип атты. Кармалууга болбойт эле, үйдөн чыкканымды гана билем...

Өзүмө келгенде таптакыр бейтааныш жерде, милициянын формасын кийген бир баланын жанында туруптурмун. Баштыгымдагы дептерлердин арасынан Акылдын телефонунун номерин таап, ошол балага чалдырдым, Акыл жок экен. Мени издеп кетишиптир, трубканы Шаазада алып: «Азыр мен барам, эже!» – деди.

Шаазада менен Искентай келишип, мен Акылдыкына бардым. Акыл, Талант экөө талааны издешип, а Эрнест Кызартка кетиптир. Чарчап, баткакка булганышып Акыл, Талант түн бир убакта келишти. Нуркан менен Таланттын ыйлагандарын, кыязы, көзүм өткөнчө унута албайт окшойм. Балдарым менин аман-эсен табылганыма кубанышып, калган баардык нерсеге кайып эле. Түндөп кайра Кызартка жол тарттык, эсен жетип бардык. Кыйраткыч күчкө эге каршы тогоол күчүн жоготуп калган кезге туш болдук. Элибизде «жаман айтпай – жакшы жок» дейт эмеспи, каршы тогоолдун жакшы-жаманы тең салмакта болду, жок, жакшысы таразанын табагында оорураак өлчөмдө эле! Эң башкысы – Шооламды кайрып алдым.

29. 10. 2001-ж. 12-ай күнү

0"
7° 63'49"

**Арыба, Шамчырагым, агарган таң
белгиси жакшылыктын утурлаган.**

**Арабыз абдан алыс, ага бирок
өкүнүп, анча капа болгонум жок.**

**Балдардын баардык ойун шам үстүндө,
билемин шам карабай туруп эле.**

**Анткени, башка түшкөн Тагдыр сыны,
айоосуз калчады го баарыбызды!**

**Убакыт – адам үчүн тирүүлүктө
ким танат, эгедерин укмуш күчкө!**

**Карытса бир кылымды ирмем убак,
кай бирде желден дагы ылдам сызат!**

**Кылымдын бир нечесин артка таштар
күн кечтик башыбыздан ушул сапар.**

**Жылдызы Кара күчтүн каршы тогоп
шооландын түшөр жолун тосту тороп.**

**Канча бир тосмолордон өтүп араң,
калкы жыш турагыңа түшсө шоолаң,**

**бөтөн жыт, пенделиктин кесепети,
бүлбүлдөп түшкөн нурду өрттөп кетти.**

**Түйүнүм Тагдыр-Түйүн байлаган бек
«тырс» этип үзүлдүбү кайрадан деп,**

**каректен аккан жашым калган кургап,
кайрадан шор тузуна турду чылап...**

**Жан-досу бир акындын жай албаса,
жабыкпай койсо болот эч ким ага.**

**Бирок да, тагдырымдын түйүнүнө
байланган тагдырлары журттун мүлдө!**

**Калдым ээ убалына элимдин деп,
калтаарып нур учунда турдум түтөп.**

**Кагылам карааныңдан, Шамчырагым!
Качпастан Кара күчкө тике бардың!**

**Көктүгүң, өжөрлүгүң болбогондо,
Шооладан кол үзмөкпүз биротоло!**

**Жардыгы менен жалгыз Жараткандын,
жарыгым, Нуршооланды кайрып алдың!**

**Сырыңды жан адамга ачпа деген
сөзүмдү кайталадым сага нечен.**

**А бирок, айтканыма салбай назар
ачтың го далай сырды ичте сактаар.**

**Ошонун тартып азыр залакасын
оп тарткан нак ажалдан араң калдың.**

**Баладай ишенчээгиң, Шамчырагым,
башкага байкабайсың жем кыпарын.**

**Жалганда жан адамга теңебестен,
жетинчи сезимиңден орун берген,**

**адамдын сенден эмне көздөгөнүн
алиге акыл өкчөп баа бербедиң...**

**Жоругун Ырчы уулдун кайра дагы
жашоонун айлампасы кайталайбы?**

**Бул сөздү айтышыма болгон себеп
Шарыпкул жасап жаткан иш-аракет.**

**Сөзүмдүн чыгамын деп өтөлүнө,
сен минтип бейкам иштеп жүргөн кезде,**

**Шарыпкул бул дастанды ээлеш үчүн
шашылып жумшап жатат болгон күчүн.**

**Балдарың алышпаса бүгүн кабар
бүтүргөн ишиң кыйла татаалданаар.**

**Эмесе жыйыштырып сөздү, демек,
эртелеп артыңарга кайтыш керек.**

7° 63' 49"
0°

**Токтой тур, Шамчырагым, шашканымдан
калыпмын эң орчундуу сөздү айтпастан.**

**Эсиңе туткун бекем, бир кыйлага
жолугуу мүмкүн эмес, себеп ага**

**өрттөнгөн Шоола учу узармайын
өзүңө жакын түшүп баралбаймын.**

**Кезикмек болуп мага, кокустукка
кабылып калсаң жардам берер сага**

**чамамдын чак экенин азырынча,
чырагым, сезимиңден түк чыгарба!**

**Өзүңдүн жылдызың оң тогогончо,
өтүнөм, талаа кезем деп ойлобо.**

**Жылоолоп Кудуреттүү Көк Теңирим
жолуңар шыдыр болсун, каректерим!**

0° 5'59"

Балдар акылдашып: «Өз түндүгүңүз болбосо болбойт экен, эже, үй сатып берели» – дешип төбөмдө түндүктүү кылышты. Эркин, Талант, Акыл, Эрнест төртөө тоонун түбүнөн орун алган, көзгө абдан ысык көрүнгөн үйгө алып келип киргизишти.

Теңир жалгасын, кайрымжысын Теңир берсин балдарыма!

27. 09. 2001-ж.   10-ай күнү   0"
333° 22' 12"
12°51'25"

Бул медитациялардын учурунда 64–109-беттер жазылган.

ТАГДЫР – ТҮЙҮНДҮН ЧЕЧИЛИШИ

Жазмыштын чындыгын танууга, там бербеске акым жок. «Жазуусу тагдырымдын болбосо эгер», кырктан өткүчө көртирлик менен күн кечирген карапайым аялдын колунан келчү иш эмес бул. Аалам тамгасынан Жайсаң Атанын жетинчи китебин чечмелеп бүтүп, ошол китептин презентациясын «Кылым көчү» тобу өткөрдү. Атыңдан айланайын кыргызымдын алдыңкы катардагы атуулдарынын кыйласы катышып, ой-пикирлерин айтышты. Айрым бир бирин-экин сын пикирлер болбосо, жалпысынан сезимге канат бүтүргөн сөздөр айтылды. Ушул жыйындын жыйынтыгы менен Жайсаң Атабызга кезиккени Жумгалга бардым. Бишкектен Эрнест менен чыктым. Чаекте Талант, Каныш экөө тосуп алышты. Атабыз «тууган жердин бүртүк кумунун кымбаттыгын» тек айтпаптыр. Жүрөгүм туйлап, сагынычым чектен ашып турду. Шыбактын жыты жыттанган жеримдин керемет абасынан кана жутуп, шооламды утурладым.

27. 03. 2002-ж.   14чү А. К.   0°

320° 21 20   17° 8» 34»

***Чырагым, арыбагын, беш ай бойу
чыдамсыз күттүк келчү Төп тогоолду.***

***Кыскарып калган шоолаң калыбына
келгиче көөнүң азып калды кыйла.***

**Бир күндүн узактыгы бир кылымга
барабар күн кечирдик бул арада.**

**Убакыт чөөткө окшоп токтоп турган
ушундан баштап эми жылат ылдам.**

**Тизгиндеш жакшы-жаман баштан кечкен,
тизмектеп айтчы кана, күндөрдү өткөн.**

**Эмесе, мага сунган колундагы
эң кымбат белегинден кеп баштачы?**

Таланттарды төмөн калтырып өр таянгам. Каныкей кеткиси келбей «апикомду карап туралы» деп машинага түшпөй аткан, мен узап кеткем. Шамдын жарыгы тарай электе Шоолам түштү. Беш айдан бери кусаланткан Атамдын элесине китепти сунуп ыйлап турдум.

**Жетинчи перзентинди «Жайсаң» деген
жетелеп Каныш кызың экөөң келсең,**

**жүзүмдү жашка чайып кубангандан,
жүйөөлүү сөз тизмегин таппай турам.**

**Карегим, ыйык сандуу бул перзентин
кут конуп, купулуна толсун элдин.**

**Катаган Жамгырчынын Жайсаңындай¹
калкына айтсын дастан жарып таңдай.**

**Журтунун жүрөгүнөн таап түнөк,
жандүйнө, дил сугарган болсун мүрөк!**

**Болорун бул китептин жолу шундай
билгемин кыпынчалык күмөн кылбай.**

---

¹ Катаган Жамгырчынын Жайсаңы –

**«Жетинин бири Кыдыр», «жети укмуш» деп,
жеринен төгүн жерден айтылбайт кеп.**

**Бул сандын сырдуу күчүн билгендиктен,
байыртан адам ыйык тутуп келген.**

**Жетинин түп маанисин билсе даана,
жол ачык аян-сырдуу кең Ааламга.**

**Шул күнү жети жылы мындан мурун
шоолага издөө салган көңүл бурдум.**

**Канча бир кылымдардан бери карай
калкыма карызымды өтөй албай,**

**туш келбей Улуу Тогоол сапарымда
туңгуйук Аалам койнун кездим канча.**

**Жан-достор сан миндеген окшош мага,
жай таппай жаш төгүшөт туңгуйукта.**

**Билиги үмүтүмдүн кароолонуп,
бүлбүлдөп түгөнөөрдө өчмөк болуп,**

**кез келип Нуркыздардын шооласына,
кезиктим, Шамчырагым, шондо сага.**

**Сапарым баратабы аяктап деп,
салаалап жаш төккөнүм турам эстеп.**

**Жети жыл сезилгендир узак сага,
жумулган көздү ачкандай өттү мага.**

**Дал ушул ирмем мезгил, бирок анан
дартыма даба болду айыктырган.**

**Аткараар вазийпамды тирүүлүктө
ашырып эми гана иш жүзүнө,**

**жүгүмдү доорум арткан «Көчүңөргө»¹
жүктөдүм, жар салгыла бүт дүйнөгө.**

**Үрөнүм жети жылы мурун сепкен
үзүрүн берип быйыл, жарык көргөн,**

**жетинчи перзентиңе минтип силер
женекти аянбастан мол бердиңер.**

**Той болуп перзентиңе, а мен үчүн
тосмосун койду ачып түбөлүктүн.**

**Анткени тирүүлүктө карызымдан
алиге жүргөн элем кутулбастан.**

**Ак бозго бата тартып, курман чалбай,
ак була май тамызып, отко салбай,**

**Жайдарым¹, жалгыз туяк артта калган
жалгандан мага удаа сапар алган.**

**Учурга туура келип, шол милдеттен,
урпагым, бошоттуңар, таазим этем!**

**«Атабыз түбөлүктөн жай алсын!» деп,
ак дилден, чырактарым, тилек тилеп,**

**алоолоп отто була, жыттанып май,
асманга көтөрүлдү түтүнү жай.**

---

¹ «Көчүңөр» –

² Жайдар – Жайсаң Атанын жалгыз уулу. Ал да жарыкчылык менен эрте кош айтышкан.

***Айланып Бурак атка көгүш түтүн¹,
ат минип келди атаң минтип бүгүн!***

***Жашына кубанычтын «Көккуланын»²,
Жарыгым, жууп жатам ыйык жалын.***

Кыязы, толкундангандан уламбы, Атабыздын атчан турганын элес албаптырмын. «Ат минип келдим» дегенинен улам, кандай турганыбызга назар бурдум. Жалы төгүлгөн, көгүш боз жылкы сөзүбүздү тыңдагандай, кулактарын тикчийтип, мунарык көгүш жарыкка чулганып тынч турат. Жайсаң Ата-нын чепкенинин этеги аттын соорусун жаап, жер эмес, булут кечкендей туйулат. Көптөн бери Атабыздын ыйлаганын көрбөй калгам, сыягы, өзү айткандай, кубанганданбы, мунарык жарыкта кубарган жүзү сууланып, сакалынан сарыга ат жалына таамп жатат. А бирок, үнү мурдагыдан жумшак, ушунча тунук, таза чыгып жатканына таң калдым.

***Жети жыл... көз ирмемдей өтүп убак,
жел сымал кыраңдагы кетти узап.***

***Алты бурч, төрт мөөр баскан Тагдыр-Түйүн¹
алганы боштондугун турат бүгүн.***

***Төп Тогоол² тоголушуп, бир аздан соң
түйүнүн чечип тагдыр, мен бошоном.***

***Учурга ылайыктап силер берген
узаймын Көккулада «Бурак» делген.***

***Төп Тогоол тогогуча, Шамчырагым,
түпөйүл ойго салаар сөз калбасын.***

---

¹ Бурак –

² Көккуланын –

³ Тагдыр-Түйүн –

⁴ Төп Тогоол –

*Мергенчи түздөп мээлеп, тартылып жаа,
мелжиген жебе беттеп дал бутага,*

*жолунан каршы соккон шамал бурбай,
жетсе деп бутага түз, санаам тынбай,*

*жебемден ирмем убак айрыбай көз,
жети жыл сызып өттү желден да тез.*

*Кордоого, кемсинтүүгө канчалаган
кол шилтеп, тайыбады, жебем¹, анттан.*

*Түз тийип ал бутама, санаам тынып,
түйүнүн чечти тагдыр мөөр сынып!*

*Канчалык катуу болсо тарткан мээнет,
карегим, ошончолук үзүр берет.*

*Учкуну ойлорумдун өчпөстөн тек,
учкул ой урпагымдан тапса түнөк,*

*кайтканы мээнетимдин, демек, ошо,
калкыма берсин Теңир, кылдым тобо!*

*Төбөдө түркүн-түстүү Шоола төгүп,
төп Тогоол тоголушту, алчы көрүп.*

*Эске түй Төп Тогоолго келчү санды,
түз Шоола түшөт андан мындан ары.*

*Кетемин абдан алыс, Шамчырагым,
кебимди көөдөнүңө бек сактагын.*

Төбөдөн төмөн карай түркүн түс жарык
төгүлүп жатты. Жыпжылуу жуурат кечип жүргөнүм-
дөй сезилет. Жалы желге сапырылып, Көккула шол

---

¹ Жебем –

жууратты кечип, алыстап бараткан, бирок негедир кайра төмөндөдү. Атамдын өкүнүчтүү да, бир эле мезгилде кубангандай да үнү кайра угулду:

**Кезигип айткан күндөн сага дастан
көп ирет уктуң сөзүм кайталанган.**

**Азыр да шол сөзүмдү урпагыма
айтамын, назар койуп, жакшы тыңда.**

**Кесири ашкан кезде өлчөмүнөн
калааба түшүп журтка, кан төгүлгөн.**

**Ырыскы төгүлөөрдө бийлеп шайтан,
ынтымак кетип ичте, ырк бузулган.**

**Кесеңер ырыс куйган азыр дагы
калтылдап, чайпалганы турган чагы.**

**Алдырбай азгырыкка, келип эске,
акылга кезек берип, бириккиле!**

**Билектин салаалары муштум болуп,
бириккен күндө гана баарың толук,**

**өтмөктүү ушул доордо, жалпы журтум,
өзөгүн сактайсыңар бурбай нугун.**

**Кылымдар тынбай аккан көз жашымдан
кыйырды каптагыдай көп жаралган.**

**Айланып ак жамгырга ошол жашым,
аруулап Ата-Журтту тазаласын.**

**Жаңырган айдан тартып кырк тогуз күн¹
жамгырлап жашым жууйт жердин жүзүн.**

---

¹ Кырк тогуз күн –

²

***Калк ыркы кеткен болсо кайсыл жерде,
калааба түшөөрлүгүн эстегиле!***

***Айтылган бул сөздөрүм, Шамчырагым,
аманат, урпагыма сөзсүз айткын.***

***Кетемин абдан алыс, ошондуктан,
келишим кыйын болот,– унутпасаң!***

***Даяр бол жолугууга өтө сейрек,
даректи Төп Тогоолдон издөөң керек.***

***Жарыкты көргөн көзүм, курчуң кетпей,
жалганда ишти ула белиң чечпей.***

***Түбөлүк жайга кетти Жайсаң Атаң!²
Тобуңа айта баргын менден салам!***

***Кош болгун, Шамчырагым жарыктагы,
калкыма жеткире көр ыр-дастанды!***

Теңирим, ай! Кубанычтын да ачуу болорун ушул күнгө чейин билбептирмин. Ушунча тилек менен күткөн күн мынчалык көз жаш тартуулаарын ойго да албайт элем. Ооба, Атабыздын жайын алса деген тилек, максат мага да, балдарга да дайыма алга сүрөгөн керемет күч сыяктуу сезилчү. Тилегибиз ишке ашып, Атабыз түбөлүгүнө узады! А бирок көөдөнүм бош калгандай туйум ичимди эңшерип, туз сепкендей ачышып турат. Жанагы миң түс, сан жарык алыстап, төбөмдө толгон Ай көгүш-ак нурун төгүүдө. Сезимим эч нерсени кабыл алгысы келбегенин туйдум. Балдар Шортоңдун түзүндө күтүп турушуптур. Машинага түшүп, бирок аларга эмне айтканымды азыр да эстей албайм. Каныш уктап калыптыр, Талант менен коштошуп, биз Бишкекке бет алдык.

ТАГДЫР – ТҮЙҮН ЧЕЧИЛГЕНДЕН КИЙИНКИ АЛГАЧКЫ КЕЗДЕШҮҮ

8° 1

30. 5. 2002-ж.

$\frac{1}{4}$ $\frac{1}{6}$ $\frac{2}{0}$ $\frac{5}{0}$ 0°

5   7   2   5   1

Жетинчи китептин бетачары болуп, Атабыз түбөлүк жайына узагандан бери алтымыш беш күн өттү. Мындан узак убак кездешпей калган учурларды башымдан кечиргем, бирок анда Атабыз жанымда деген сезим кубат берчү. Ал эми бул сапар ушунча көп элдин ичинде жүрүп, ээн талаада калгандай сезимден бошоно албай койдум. Көөдөнүмдөгү караманча боштукту толтурган – жалгыз гана жүрөгүмдүн ачуу сыздаганы. Аалам тамгаларын чечмелөөгө олтурсам эле, Жайсаң Атанын узап бараткан учурун кудум телевизордон көрүп жаткандай болом. Алым кеткиче ыйлайм, кээде талмам кармайт. Түз код эсимде сакталбай калыптыр. Айрым учурда суткалап эсептеп, уйку бетин көрбөйм, бар мээнетим текке кетип, кодду эстей албай койдум. Апрельдин он үчүнөн баштап күн көз ачырбай жаап жатты. Аксынын коогалаңы эмгиче тынчыбайт. Алайдагы жер көчкү¹, кыян-сел жүрөктүн үшүн алган менен элдин пейили оңолбоду. «О Теңир, жакшылыгыңды жалпы журтка бере көр, тынччылык, ырыс-ынтымак берип, журт пейилин оңдой көр!» – деп, бир Теңирге эртели-кеч жалынам.

Эсептөөмөн майнап чыкпай, айлам кетти. Балдарга: «Атабыздын кабырына барып келеличи, менин ишим илгерилебей койдубу?» – дедим, акырында. Тобубузга ант берип кошулбаса да, Жумадин Кадыров деген Алайкуулук жигит тирликтин араба-

сын биз менен тең тартып, жетинчи китепти чыгарган. Жумадин топко мүчө болмок, ушул дагы себеп болуп, бүгүн заарда жолго чыктык. Бул жолку чыгымдарыбызды Жумадин мойнуна алган. Эрнесттин сунушу менен жолдо Көл-Энебизге кайрылдык. Балыкчы аркылуу көп эле өтүп жүрүп, бирок бир да жолу Ысык-Көлдү көрбөгөм. Дегеле, жерибиздин керемети мени таңдантып бүтпөчүдөй. Касиетинден кагылайын Көл-Эне, пенделиктен ушул кезге чейин назар салбай жүргөнүмдү кечире көр! Керемет Көл-Энебиздин жылуу суусуна жүзүмдү чайып, таазим кылдым. Көпкө кармалбай сапарыбызды уладдык. Жолубуз шыдыр болду. Жайсаң Атанын кабырына чукул жерде малы менен дайым жайлап жүрчү кочкорлук Чолпонбек деген жигиттин үйүнө кайрылдык. Андан нары машина барбайт. Былтыр жазда келинчеги Улан кош бойлуу эле. Төрт кыздан кийинки Жаңыл деген кызын учуруп капалуу болчу. Эненин жоготуусун башымдан кечиргендиктен, Уландын көңүлүн сооротуп «Туйукбайың эркек» деген элем. Сөзүм жалган болбой эркек төрөп алса деп Теңирден тиленип, узап кеткенбиз. Ким төрөлсө да эсен болсун, наристеге бир нерсе ыроолоп алсаң деп Нургүлдөн өтүнгөн элем, ошондуктан Чолпонбектикине түз түштүк. Ата-энеси, бала-бакырасы менен маңдай жарыла кубанышып тосуп алышты. Улан эркек төрөптүр, саал айы кемчил болуп, атын чоң апасы Арабек деп койуптур. Бул кубанычты жакшылыкка жоруп, Атабыздын кабырына бет алдык. Жылдагыдай эле тоого жеткирчү унаанын, отун-суунун милдетин Чолпонбек алды. Быйыл жаз кеч келди. Календардык эсеп боюнча жай болгон менен Кызартка жаз жаңы келиптир. Киши бойу касабалар козголбой жатыптыр, бирок күн мемиреп пейилин салып тосуп алды, бул дагы жакшылыктын жышааны эле.

Талант менен Акыл жумуштан кийин келишмек,
биз жайланып бүткөн кезде алар да келип калды.
Атабызга арналган курмандыкка бата тартып ко-
йуп, кабырына бардык. Жаккан шам алоолонуп үн
чыгарып күйүп атты. Жумадин антты окуп, топко
мүчө болду. Баардык шарт жасалып бүткөн соң,
Арууке Апабыздын булагына бет алдык. Былтыр
тиккен талдардан өнүм алгандары бар экен, буга
да шүгүр деп Теңирге тобо кылдым. Арууке Апа-
бызга арналган шам да бир башкача алоолоп күйүп
жатты. Шамдын күйгөнү аяктап баратканда таазим
этип, балдарды кетирдим. Көз байланып калган
учур болчу, балдар кеткен соң, аздан кийин булак
тараптан анчалык даана эмес бозомтук караан мен
олтурган дөбөгө жакындады. Түн мемиреп тынч
болчу. Пендемин да, эт жүрөк саал опкоолжуп,
чочулап, караанды тиктеп турам. Эшик-төрдөй кал-
ганда Арууке Апабыздын элесин тааныдым. Булчуң-
дарымдын түйүлгөнү бошоп, муңайым жумшак до-
буш угулду:

***Арыба, Шамчырагым, ирмем убак
Апаңа байырлай тур сөзүн тыңдап.***

***Шооласы Бал Таңдайдын ал аңгыча
шоолаңа кесилишет, бир аз чыда.***

***Келем деп нээтин буруп койгондуктан,
кыядан көз айрыбай күтүп тургам.***

***Көргөндө карааныңды, Шамчырагым,
көөнүңдүн азгандыгын баамдадым.***

***Кадамың жай шилтенип, демиң оорлоп,
кабырга араң келдин улам токтоп.***

*Табият, адамдардын пейилине
түн түшкөн сезимиң саал жибиди, ээ?*

*Алыска кетип калды Атам дебe,
Ак тилек, максатыңар ошол эле.*

*Ал сага абдан керек болгон кезде
Атаңдын күмөн кылба келерине...*

*Ал эми жай учурда акыл айтаар
алыстап кете албаган Арууке бар.*

*Өтмөк кез өлүү-тирүү арасында
өзүңдөй тал көпүрө болот чанда.*

*Вазийпаң тирүүлүктө аягына
чыга элек, Шамчырагым, демек, чыда.*

*Бүткөрөр ишиң улуу – алыс өлчөп,
бийик бол, пенделикке колуң шилтеп.*

*Кош жарык көгүш-жашыл түштү, ана.
Карегим, эсен болгун, бар атаңа. –*

Төбөмдө бир башкача кош жарык чагылышып, Арууке Апанын карааны алыстап кеткенин байкабай да калдым. Жайсаң Атанын толкундап, жашыган коңур үнүн укканда баардык нерсе эсимден чыгып, көгүш-жашыл жарыкка бой таштадым. Убакыт, мезгил, жер, Аалам дегендин баары жоктой туйулуп, бир гана көгүш-жашыл жарыкка чулганган Атамдын элеси чындык болчу. Ушул укмуш жарыктын ичинде Көккуласын минген Атамдын элеси үлбүрөгөн аппак булуттай болуп, кичине жел болсо тарап кетчүдөй туйум берет. Мурдагы жолугушууларда Атабызды кадыресе эле кишидей көрөр элем.

Азыр болсо, элеси жанымда туруп кол жеткис алыстыгын сезүү ченемсиз өкүнүчтүү болчу. Атабыздын элеси мен жакындаган сайын жайкы жамгырдан кийинки асан-үсөндөй алыстагансыйт. А бирок, мээримдүү коңур үнү дал жанымдан угулуп жатты:

***Арыба, Шамчырагым, жарыктагы,
аябай куса болду атаң дагы.***

***А көрсө, кол жетпеген ар кыл нерсе,
ал кызык болот тура бир көргөнчө...***

***Көргөн соң колуң менен кармап аны,
кызыгы тамам болуп, өткөн чакты***

***кусалуу эскерүүнү, көрсө, Теңир
кишиге түбөлүктүү энчилептир!***

***Ак тура, ошондуктан, аалам салган
адамдар жайын алып же албаган,***

***баарысы умтулаарын тирүүлүккө,
башыма келип, болдум өзүм күбө.***

***Түбөлүк дегендиктин өзү көрсө –
түзүлүп түптүз Жерде баардык нерсе***

***өткөнүң, келер кезиң, учур чагың
өзүңө болот экен баары дайын.***

***Алгандар түбөлүк жай,– баардык күчүн
Ааламда тең салмакты сакташ үчүн,***

***тынбастан ирмем убак өтөп мээнет,
түзүлгөн Түбөлүктү күзөтүшөт.***

**Ал эми бөлүнгөндө катмарларга,
ар кандай чен-өлчөмдөр болот пайда.**

**Ободо катмарлардын арасынан
ошондо: «Жерден кымбат жок»,– деп айтам.**

**Адамзат – Тирүүлүккө болгон башат,
Апаңар – асыл Жерди алгын сактап! –**

Атабыздын үнү саал токтоп калды, мен кетип калат экен деп коркуп кеттим. Ушунча кусаланып күтсөм, бир ооз абалымды сурабастан кетип калабы деген оюма атабыз мээримдүү жылмайып сөз улады:

**«Өлчөөсүз кусаланып күтсөм, анан,
өнтөлөп, ал-жайымды сурабастан,**

**түз эле кеп салдыңыз Аалам, Жерден,
түшүнүү кыйын болуп турат»,– деген**

**Жазууга, карегиңден чагылышкан,
Жарыгым, мына мындай жооп айтам:**

**баштагы кездешүүдөн чоң айырма
бар болгон алдын ала дайын мага!**

**Билгенге убакытты коротпой тек,
белгисиз силер үчүн баштадым кеп.**

**Тирүүлүк чен-өлчөмдөн турарлыгын
танууга акыбыз жок, унутпагын!**

**А, демек, баштагыдай дагы деле
аргасыз байланабыз чен-өлчөмгө.**

**Тардыгын убакыттын мурдагыдан
таарынбай, Шамчырагым, ойуңа алсаң.**

**Колунда дастан толук, кокус эгер
кыйналсаң Бакай абам кеңеш берер.**

**Тирликтин түйшүгүнөн коргоп алар
түзүлгөн ишенимдүү тобуңар бар.**

Атабыздын сөзүндө калет жок. Талант, Акыл, Эрнест эле эмес, топко жаңы мүчө болгон Жумадин, китептин алгачкы саптары түшкөндөн бери жардам берип келаткан Эркинбектер Атабыз айткандай, «тирүүлүктөгү түйшүгүмдү» толук тартып келатышат. Баягы улпак нан жеген күндөрдүн карааны алыс калгандай. А бирок, пенделик үстөмдүгүн кылып, кызым Жазгүлдүн, неберем Айжандын (жалгандан эрте узаган Нургүлүмдүн кызы) ден соолуктары кабатырлантып жүргөн. Теңирим пендемесе топтогу балдардын үй-бүлөлөрү менен балдарымдын жамандыгын көргөзбө деп күндө бир нече ирет зарлап тилейм. Атамды көргөндө эеркеп мына ушулардын баары көз алдымдан чубап өтүүдө. Пенделикке алдырып турганымда Атамдын сөздөрү кайра уланды:

**Ант берип, тобуңарга болгон мүчө,
Берейин ак батамды Жумадинге:**

**«Уздун киндик каны тамган жердин
уулусуң, уздай ак дилди берсин.**

**Көкөмдөй Журт Атасы мекендеген
көк тиреп турган тоонун кулуну, сен!**

**Шол тоодой бийиктикти – койнун жарган
шаркырап аккан суудай өмүр каалайм!**

**Сөз наркын кемитпестен, сөздү баккан
сөзмөр бол Көкөбүздөй журтка жаккан!**

**Төп келип учур-убак, берген батам
Теңирди кабыл кыл деп тилеп турам.» –**

**Жол алыс, жакындады кайтар убак,
Жарыгым, айтканыма салгын кулак.**

**Өйдө-ылдый тирүүлүктө сөзсүз болот,
өксүбөй өткөнүнө, акыл токтот.**

**Тагдырга эмне жазса көрөм деген
тобокел мүнөзүң бар, жакшы билем.**

**Курчутуп мындан дагы мүнөздү шол,
кайраттуу, бар нерсеге сабырлуу бол.**

**Карегим, тирүүлүктөн берген кабар,
кантейин, сапар алыс, убакыт тар.**

**Арман ай, кайта турган мезгил жетти,
айтууга үлгүрбөдүм кыйла кепти!**

**Аман бол кездешкенче, Шамчырагым,
Атаңдан топко салам айта баргын.**

**Байланыш Төп Тогоолдо, сакта эске,
балдарга Атаңарды көрүп кал дел..**

Бул сапар, кыязы, транска түшпөсөм керек,
анткени «куйруктуу жылдызга» окшогон жарык

менен Атабыз узай бергенде эле төмөндөгү отту көрдүм. Атабыздын «балдарды көрүп кал де» деген үнү кулагымда жаңырып турду. Болгон үнүм менен: «Балдар, атабызды көрүп калгыла!» – деп, алыстап бараткан жарыктын кеткен тарабын айтып, көрүнбөй калгыча кыйкыра бердим. Жана, балдардан бөлүнүп калганда, тиги өйүз тарап эле, ал азыр берки өйүздө тоонун башынан кыйкыргандыктан, алар ориентация албай, тигил өйүз тарапты карашып, бир Нургүлдөн башкасы көрбөй калышыптыр. Мен касаба кырлуу беттен төмөн түшүп, балдар жогору чыгып, астымдан утурлап тосуп алышты.

Жанымда Талант, Акыл, Эрнестер жүрөт, Жумадиндин үнүн уккандай болгом, бирок көрүнбөгөнүнөн токтоп, артыма бурулдум. Жогорураак тектирчеден өйүз тараптагы Жайсаң Атанын кабырын туштап карап туруптур. Ал караган тарапты мен да карадым. Атабыздын кабырынын үстүнөн фонариктин жарыгындай жарык чыгып, кайра жок болуп калып жатты. Жумадин: «Эже, нурду көрүп жатасызбы?» – деди. – «Ооба», – дедим. Акыл, Талант, Эрнестер кыйлада барып көрүшкөндөй болушту.

Бирок баарыбыз тең ал жарыкка алымсынбай, өргүгөн жерге түшүп келдик. Балдар батынбай турушуп, кыйладан соң: «Эже, жаздыңызбы?» – дешти. «Ооба», – деп башымды ийкеп, жашыл чатырга кирип кеттим. Акыл кошо кириптир, мен дептердеги аалам тамгаларына үнүлдүм. Акыл белек кылган калемдин жашыл сыясы менен жазылган жазуу көзүмө мурдагылардан башкача да, ысык да көрүндү. Анткени, калем төрт түстүү болчу. Ичимден төлгө кылгам, эгерде жашыл сыя менен жазылса иш жылат деп. Жүрөгүм алып-учуп, дептерде жашыл тамгалар керемет дүйнөгө жол ачкандай туйум берип атты. Бир убакта Акылдын таңкалыш-

туу үнү угулду: «Эже, сиз кадимки эле тамгалар менен жазып келипсиз го?». Арууке Апанын төрт сап сөзү жазылган баракты колуна кармаган тейден, сырттагы балдарга: «Ой, укмуш, келсеңер, эжем биздин тамга менен жазып келиптир!» – деп кубанычтуу кыйкырды.

Мага жаңылык эмес эле, мурда деле түн койнунда кадыресе тамгалар менен дастанды түшүрүп, сүрөт тартып келер элем. Бирок, көптөн бери мындай учур болбой калган. Саптарды окуп, мен да толкундандым, ал эми балдардын кубанганын шол мезгилде көргөн жан гана билбесе, аны бөлөктөргө жеткирүү кыйын. Шул тапта баарыбыздагы жалгыз ачуу өкүнүч – Атабыздын узаган «куйруктуу жылдыздай» жарыгын көрбөй калгандары болду. Чатырдан сыртка чыгып, от жанына барып отурганбыз, балдардын кимиси экени эсимде жок, кубанычтуу үн салды: «Атабыз, эже, тигине, кабырынын үстүнөн чыгышты көздөй баратат!» Бул саам жай, кеткиси келбегендей жылып бараткан жарык жылдызга кубанычтуу да, ошол эле учурда ич ачышып, өкүнүчтүү да карап турдук...

Кызарт. Жайсаң Атанын мазары
30. 5. 2002-ж.

* * *

Жайсаң Атанын мазарынан келип, балдарымды ооруканага жаткырып койуп, киндик каным тамган Тастар-Атага барып иштөөнү чечтим. «Тууган жердин топурагы алтын» эмеспи, «жүгүмдү тең бөлүп, ишим жылып кетер» деген ширин үмүт менен даярдандым. Көптөн бери колунан келген жардамын аябай, көңүл кирип жуушуп жүргөн, кандаш боорум Жыпара: «Ушул жолку тирлик түйшүгүн мен тартайын, эже, чайыңызды кайнатып, колумдан

келишинче иштөөгө шарт түзгөнгө аракет кылайын», – деп өтүндү. Жолдошу Аман керектүү нерселердин баарын даярдап берип, узатып койду. Айжан менен Жазгүлдү Жумадин, Эрнест, Акылдарга табыштап, түйшүктөрүн аларга тарттырып койуп, жолго аттандым. Миңкушта Канышым, Талантым тосуп алышты. Тастар-Атанын оозундагы конушка келдик.

О, касиетинден кагылайын туулган жердин керемети, ай!

Туулган жердин касиети болбосо, Соорундук Атабыз: «Бир чымчым топурагын таңдайыма салып аалам салсам, арманым болбос эле!» – деп зарланмакпы!

Ата-энемди көргөн бир боор элим! Атабыздын асыл мурасын колубузга тийгизсин, эжебиз иштеп кетсин дешип, кымындай балдарынан чондоруна чейин өнтөлөп кам көрүшүүдө. Өзүнүн ден соолугу кам көрүүнү талап кылган Сүйүн Дөкөновна менин камымды көргөнү келди. «Жыпара шаарда өстү эле, айылдын түйшүгүнө көнгөн мен чайыңардын милдетин алайын», – деп, синдим Нурмира келди. Кенжебек, Береке, Майрамбектер отунубузду алып, чатырларды тигип, жада калса, от тамызгыга деп бир мүшөк кагаз көтөрүп келишти. Айта берсем, кам көргөндөрдүн тизмеси да, жасаган иштери да бүтпөгүдөй. Тууган жеримдин керемет абасы, Тастар-Атамдын касиети, боордошторумдун көргөн камдары көңүлүмдүн кирин кетирип, көкөлөтө көтөрүп, ишим жылып кетти. Марттан бери токтогон иш тосмону жырып, нугунда агып жөнөдү.

Бул медитациялардын маалында 110–122-беттер жазылган.

ЖЫЛАҢАЧ БУГУ МАЗАРЫНДА

22. 8. 2002-ж.

15 А. К.

498484884

«Жылаңыч Бугу» мазарындагы Айкөл Манас атабыздын жайына 6-август 1998-жылы биринчи жолу барганбыз. Ошол барганыбызда, медитация учурунда Айкөл атабыздын үңкүрдөгү жайынан Аккуланын музга тоңдурулган Ыйык Жалын Атабыз журтуна белек кылып берген. Жылына бир мезгилде жайына тушташ чыккан булактын суусунан Жалды сугарып, суусун алмаштырам. Быйыл 20-августта тогоол туш келип, «Жылаңач Бугуга» сапар алдык. Арабызда биринчи жолу бараткандар бар. Жумадин – топтун жаңы мүчөсү. Акназар – Акылдын кенже уулу. Гүлкайыр – Эрнестин тун кызы. Төрт жылы удаа барып жүргөн Таланттын Кусейини барбай калды. Жол түйшүгүн жылдагыдан жеңил тартып, үч жеңил машина менен он бир киши Чаткарагайдын оозуна 21-август күнү келдик. Каракөөнү ашып келаткан жолдо былтыркы шофёр Түгөлбайды кезиктирдик. Ал эт-бетинен кетип «быйыл да өзүм машина барган жерге чейин жеткирем» дегенинен ушул жерге бүгүн өргүп, анын келишин күтүп калдык. Нургүл он бир кишини тамактандыруунун камын көрүп, ал эми балдар машиналарды табылгытылык Мирлан деген балага табыштаганы кетишти. Нургүлдүн палоосу демделип, балдар да келип,

тамактанган соң Түгөлбайдын келишин күттүк. Кечки саат ондон өткүчө келбеген соң мен, Талант, Акыл, Улук, Акназар болуп Казарманга карай жөө чыктык. Табылгытыдан Акылдын Айбанбозу менен Түгөлбайдын үйүнө бардык. Машина бузулуп атыптыр, Улук менен Акназарды жардам бергенге калтырып, биз өргүгөн жерге келдик. Эртең менен Улук, Акназар келишип, машина оңдолбой калганын, башка машина издөө керектигин айтышты. Ошентип Акыл, Талант, Улуктар кайра Казарманга машина издеп кетишти, бирок ушул кыйчалышка бирибиз да кабатыр болбостон, машина издеп кеткендерди күтүп олтурдук. Саат үчтөр чамасында Тогузторонун РЭСинин «шестёркасын»¹ айдатып Акыл, Талант, Улуктар келишти. Машинага түшүп «Теңир, жол бер!» деп, сапарыбызды уладык. Машина эмес, атчан киши араң бастырган, төбөсү көк тиреген бийик тоонун чокусун көздөй бурулуштары өтө чукул, татаал жолдо Темирбек (РЭСтин шофёру) вездеходун теңдешсиз чеберчилик менен айдап баратты. Чаткарагайдан таякеси Капарды кошуп алган. Дагы бир таанышынан Улукка ат сурап берип, ал курмандыкка чалчу койду өңөрүп келмек болуп калган.

Биз жылда жөө-жалаңдап, аттар менен араң жетчү ыйык жайга Темирбек машинасы менен аман-эсен жеткизди. Казармандык эки жигит түйшүгүбүздү тең бөлүшүп, отун-суунун милдетин өздөрүнө алышты. Дасторкон жайылып, чай даяр болгон кезде, Улук да курмандыктын койун өңөрүп келип калды. Дастарконго дуба айтып, курмандык чалынган соң, мен чокуга чукул чыккан булакты бет алдым. Медитация учурунда, Айкөл Атабыздын үңкүрдөгү жайында көптөгөн суроолоруна жооп алууну көздөп бараттым. Чыгыштын индуиддик, буддалык диний

---

¹ «Шестёрка» –жүк ташыган машинанын аталышы.

окуулардын башаттарында айтылган соматилер (кайыптар) жөнүндөгү айрым бир далилдүү нерселерди тактагым келет. Кийинки үч-төрт жылдан бери тынчымды алган, орчундуу деп эсептеген суроолорума жооп алчу мезгил жеткендей туйулат. Ал эми суроолорумдун мазмуну мындайча:

1) Н. Рерих «Шамбала өлкөсү» деп атаган сырдуу өлкө Гималай тоо кыркаларында элеби, же адамдын буту сейрек баскан биздин тоолордо да жайгашканбы?

2) Жер каймактагандан берки Ааламдын сырларын тоодогу үңкүрлөрдө, храмдарда, монастырларда, пирамидалардын астыларында, тереңдикте, мухиттердин түбүндө сакталганын билген менен, «Теңирге да айтпайбыз!» деп ант беришкен тибеттик, непалдык ламалар, индиялык свамилер, йогдор, чеберлер билген кайыптардын (соматилер) катарында биз нечен кылымдар пир туткан Атабыз Айкөл Манас да барбы?

3) Ушул төбөсү көк мелжиген тоодогу үңкүрдү жай кылган Атабыз соматиби же тирүү арбакпы?

Жандүйнөм Атабыздын сомати экенин сезген менен, көрпөндөлик жеңип, далил издечүмүн!

Жок дегенде ушул орчундуу үч суроомо жооп алууну көздөп, түн койнунда үйдөй шагылдуу бет менен тоонун чокусун беттеп бараттым. Балдардан саал узаган соң эле, Нуршооламдын мунарык көгүш жарыгы түштү да, транс абалына өттүм. Жылына бир ирет, Ай толгон мезгилде кирүүгө мүмкүндүк алган Атабыздын үңкүрдөгү жайына кирдим. Кире бериши боз үй түспөлдөнгөн үңкүрдүн эшиги кыйла эле кең. Эшиктин өлчөмүндө үңкүрдүн ичиндеги өткөөл менен болжолу 150-200 метрдей жерге чейин тоскоолдуксуз барып, анан кудук сымал оюк толуп-толбогон суусу менен үңкүрдүн ичин ээлеген

жерге туш келет. Ошол кудуктун оң тарабында орнотулган баканды кармап, экинчи бөлүгүнө өтүүгө болот. Бирок ал жерден өтүү өтө эле коркунучтуу, 20 сантиметрге жетпеген жантайма, жылмышкан суу кудуктун кыры менен 2–3 метр аралыкты басып өтүш керек. Экинчи бөлүккө өткөндөн кийин кургак, коридор сымал өткөөл менен узакка басып, эшигин белгисиз бир күч ачып берчү Айкал Атабыздын жайына туш болом. Кенен, кандайдыр бир күнүрт, мунарык жарыкка бөлөнгөн жайды бешинчи ирет көрдүм. Бул жолу бар дитимди койуп баргандыктан, үңкүрдүн ичин толук эсеме тутуп калууга аракеттендим. Үңкүрдүн эки капталын даана көрүүгө болот. Купта (түндүк) жак капталы кымкар жапкак муз менен капталгандай. Ал эми күн (түштүк) жагындагы капталынан сымап сымал койуу суу төмөн бир калыпта жылжып турат. Ушул көрүнүш беш жылдан бери эч өзгөрүүсүз. Батыш тарабы күнүрт болгондуктан, так айталбайм. Чыгыш тарабына кеткен дагы бир бөлүк бардай, кууш коридорчо кетет. Атабыз жай кылган бөлүк ушунчалык чеберчилик менен жылмаланган, тирөөч сымал таш түркүктөр үңкүрдүн ичин эки бөлүккө бөлүп тургансыйт. Бийик, такты сымал чегилип жылмаланган таштын үстү кооз килем жабылгандай, түркүн таштар менен кооздолгон. Ошол кооз килем-таштын үстүндө бучкактарында гана тарам-тарам тартылы бар, жалпысынан ак (менимче, жолборстун териси) теринин үстүндө Айкал Атабыз жоо кийими менен отуруптур. Үңкүрдүн үчтөн бир бөлүгүн ээлеген таш тактынын үстүндө мандаш урунуп, эки колу менен терини таянып олтурган Атабыздын көздөрү бул саам ачык болчу. «Алагар көздүү» деп Жайсаң Атанын көп айткан сөздөрүнүн маанисин азыр толук түшүндүм десем болоор. Уйкусураган

адамдын көздөрүндөй, мээримдүү, койуу, деңиз түспөлдүү каректерди айланта жаңы жааган кардай көздүн агы курчап турат. Койуу кирпичтерге чүмбөттөлгөн көздөр ушунча мээримдүү да, убайымдуу да көрүндү. Түйшүктүү, санааркаган көздөрдүн үстүндө керилген койуу, каралжын каштар канатын керген карлыгачтай болуп, куба жүзүнө бир башкача керемет көрк берет. Беш жылдан бери биринчи ирет Айкөл Атабыздын жүзүнө ченемсиз сыйлоо, чексиз сезденүү менен кыйгач серп салдым. Тулкумду бир башкача жылуу илеп уруп тургансыгандайбы, же сүрдөнүүдөнбү, айтор, кара тер басып турганын сездим. Ушунча зор адамга төп келбеген коңур, жумшак үндү эшиттим:

***Бар болгун, жарыктагы Шамчырагым!
Башынан өткөргөнүн бабалардын***

***баяндап бере турган урпактарга,
баа жеткис тирүүлүктө бир тал Шоола.***

***Кооптуу өтмөк чакты бүт адамзат
кечирип баштарынан турган убак.***

***Тынчыбыз кетип биздин, адамзатка
«Тынч өтсүн алмашылчу доор башка!» –***

***деп тилеп, кайыптагы сансыз эрлер
дил буруп, арга издешет жардам берер.***

***Байланган күмүш жипке чымындай жан
бул күндө «чыр-чыр» этет жай албастан.***

***Журт пейли терс толгонгон күчтү оңдоп,
жүткүнгөн жамандыктын жолун тороп,***

**Өтмөктүү ушул доордон элим-жерим
«Өтүшсүн кан төгүшпөй!» – деп тилеймин.**

**Тушунда азгырыкка алдырышкан
туугандар тиги төмөн Даван жактан,**

**иритип чымчым элди баш кошушкан,
ич ара туугандарды жат кылышкан.**

**Өзүбүз өзүбүздү кырбайлы деп,
өрт кечкем аргасыздан душман беттеп.**

**Тукуму Санжы, Полон, Күдүрлөрдүн
тукуруп ушул күндө кандаш элин,**

**карматып канга сиңген оорусун шол,
калк ичин бүлүндүрүп, топтоодо кол.**

**Бейкүнөө адамдардын убалына
безерлер калабыз деп ойлошпойт да!**

**Кылымдар чийеленген журт тагдыры
чечилип, Төп Тогоолдо, кечөө жаңы**

**оошкон элдин куту журт башына
ободон төгүлгөнү турган чакта,**

**кесени кут куйулчу, журт бузарлар
кесирге алдырышса, чайпалтышаар!**

**Алдырып азгырыкка чайпалтышса,
азапты тартышат эл кылымдарга.**

**Жар салгын урпагыма, Шамчырагым,
журт кутун төгүп албай сактап калсын!**

*Биригип, бир жакадан чыгарып баш,
бөлгүсү келгендерге каптырсын таш.*

*Болсо экен ордолуу журт урпактар деп,
бабалар тынч алышпайт, убайым жеп.*

*Калкыма ушул сөздү айтыш үчүн
кездешчү Ай толугун дегдеп күттүм.*

*Дегдөөңөр күчтүү белем силердин да,
дегеле көңүл бурбай жол каатына,*

*теминип Темирбектин темир атын,
тез эле жеттиңер го, Шамчырагым.*

*Мен дагы жол утурлап шул ирмемде
мунарык шоола түшүп үңкүрүмө,*

*ээрчиген Нуршооласын, Шамчырагым,
эл-жерден кабар берет деп турамын.*

*Ар дайым өтмөк учур келген кезде
албарстын мизиндеги чымчым элге*

*назарын буруш үчүн Жараткандын,
чырылдайт күмүш жипте чымын жаным.*

*Ошондо баш көтөрүп орунумдан,
обого дил бурамын тилеп жардам.*

*Кудурет кур таштабай андай чакта,
киргизет үңкүрүмө бир тал шоола,*

*Калкымды сактап калар калаабдан,
кабарды айттырамын шол шооладан.*

***Белекке алган шоолаң шундай күчкө
бейлешсин эгедерин журтум мүлдө,–***

Айкөл Атабыз ушул сөздөрдү айтканда көөдөнүмдү ачуу ыза кысып турду. «Чын эле айкөлдүгүңүз ченем-чексиз экен, Ата, болбосо ушул күндө бабаларыбыздын тирүү арбактары, өздөрүн кайыптыкка кыйган эрендер тынчы кетип, камын көргөн адамзаты, адамдагы эң ыйык сапат – аруу ишенимден көптөрү ажырап калышкан. Ушул Сиздин мен бечарадан айттырган асыл сөздөрүңүздү жерге таштабай, аздектеп угушарына көзүм жетпейт» – деген ой сезимимде чагылышып жатты.

***Баардык эл ишенимден ажыраса,
бул дүйнө апаат болмок турбайбы анда.***

***Жарыкта ар бир нерсе көлөкөсүн
жанына коштоторун ким билбесин.***

***Ал эми ошол жашоо болгон жерде
арттагы көлөкөңдү эч жерибе.***

***Ишенбей, дил оорутчу сөзүн айтаар,
ийрейген көлөкөдөй ичи тарлар,***

***адамзат акыл-эстүү болгон кезден
арылбай келе жаткан илдет экен.***

***Ким танат, Күн жарыгы чак түштөгү
кичиртип түшүрөрүн көлөкөңдү.***

***Жадырап тийген Күндөй сөзгө, демек,
жарыбас көлөкө не таасир этмек?***

***Келчү доор бастырылган чаң-тозоңго,
көөнөрбөс Улуу Рухту те обого,***

***чыгышта аткан таңдын нуру менен
чыгарат көкөлөтүп, журтум, ишен!***

***Ошондо табышмак сыр бул үңкүрдө,
ойлонтпос учур келет элге мүлдө.***

***Ойгонуп шондо, балким, ант-уйкудан
ордолуу журтун көрөр Манас Атаң...***

«О Теңир! Атабыз айткан чымчым элине ошондой улуу ырыскыны таттыра көр!» – деп дилимден тилек кылып турдум. Атабыздын «ант-уйкудан» деген сөзү сезимимди элиртип, жүрөгүм кабынан чыкчудай түрсүл кагып атты. Демек, Атабыз өлгөн эмес, Атабыз – кайып! Ушул ойлорум бүт тулкумдан сыртка атылып, үңкүргө сыйбагандай сезимдемин.

***Болжолуң туура, чындык, Шамчырагым.
Бул үңкүр – жайы мендей кайыптардын.***

***Койнунда Улуу Тоонун көк мелжиген
кайыптар жайлары көп мекендеген.***

***Теңиртоо, Алтай, Саян кыркалардын
тереңи – мекени дейт кайыптардын.***

***Бир кезде Уз хандын буту тийген
баардык жер кайыптарга – ыйык мекен!***

***Кам көргөн кырк уузуна менден бөлөк
кайыптар аскерлери сан-миң делет.***

**Учугу үзүлбөстөн урпактардын
уланат ошол үчүн, Шамчырагым.**

**А бирок, тизгиндешин Акка Кара,
ар дайым эсиңерге сактагыла.**

**Тиреши Ак-Каранын тирүүлүктө,
тим калбай уланаарын түбөлүккө,**

**жашоодо маани бербей өтүп кетүү,
жалпы эле адамзатка тиешелүү.**

**Түгөнбөс күрөшүнөн Ак-Каранын
түзүлөт Аалам өзү, билгин баарың.**

**Кең Аалам – туйук чынжыр кынап тизген,
күүлөнүп айлампада сапар кезген.**

**Ак менен Кара ошол айлампанын
айланат кучагында бирге дайым.**

**Алардын Аалам менен анда, демек,
бир бүтүн экендигин билүү керек.**

**Тизмегин үзбөш үчүн чынжыр-алкак,
тизгинин бир Улуу Күч турат кармап.**

**Кызматы баардык жандуу-жансыздардын,
кыймылын токтоттурбоо шол алкактын.**

**Башаты Бардын-Жоктун, Ак-Каранын,
баардыгы колунда бир Жараткандын.**

**Түзгөнүн тең салмакта кармаш үчүн
бузулбас жазган Теңир мыйзам-бүтүм.**

*Ааламда чынжыр-алкак үзүлбөсө
айланткан Улуу Мыйзам өз күчүндө.*

*Мыйзамын Улуу Күчтүн, чыкса, бузган,
бошотот тизмектелген алкагынан.*

*«Жылт» эткен жарык чачып кең Ааламга,
жылмышып түшөт күйүп, туңгуйукка.*

*Туш кылбай Жер-Энени шол тагдырга,
тукуму адамзаттын, сактагыла!*

Айкөл Атабыз ушул сөздөрүнөн соң ансыз да
тунжураган үңкүр ичин жымжырттыкка бөлөп, саал
тыным алды белем, кайра сөзүн улады:

*Бөлүнгөн катмарларга чынжыр-алкак,
бир ирмем тыным албай чарк айланат.*

*Катмарда түбөлүктүү жайын тапкан
руху бабалардын учту улаган,*

*арттагы үрөнүбүз өсүшсүн деп,
ажайып түбөлүктү күзөтүшөт.*

*Кабарды тирүүлөргө шол дүйнөдөн
кабарлоо кайыптарга милдеттенген.*

*Жанараак айткан кайып-аскерлердин,
жарыгым, түшүндүңбү милдеттерин?*

*Өзүмдүн милдетим не? Көп айтылган,–
өзөгүн кыргыз элдин сактап турам!*

**Катарлаш жаныңарда жүрөм дайым,
калкымда баардык нерсе мага дайын.**

**Мыйзамды бекем сактап Теңир жазган,
мезгилсиз, берүү кыйын элге жардам.**

**А бирок, Ата-Журтум калаабадан
ар дайым сакташ үчүн көрөмүн кам.**

**Көөнүндө суроолорго, Шамчырагым,
каниет алсаң болот, жооп айттым.**

**Өтүптүр мөөнөтүбүз бурсат берген,
өкүнбө, кездешээр кез болгону ирмем.**

**А бирок, акылдуулар калчай турган
айтылды ой-түрмөгү канчалаган.**

**Ырыскы куйган кесе чайпалбасын,
ынтымак, биримдикти журт сактасын.**

**Ынабайт элиң дебей, Шамчырагым,
журтума кабар кылгын «аманатым!» –**

498484884

22. 8. 2002-ж.

Үңкүргө киргеним эсимде толук сакталганы менен, сыртка чыкканымды канчалык аракет кылсам да эстей албай койдум. Кыязы, бул үңкүрдүн керемет сырына байланыштуу окшойт. Кадыресе пенделик абалга балдардын жанында, дастаркон четинде отурганда келдим. Эки далымдын ортосу муздап, саап чыйрыккансыдым. Колум менен артымды сыйпаласам калың жүн күрмөмдүн сырты кадимкидей

бубак экен, ошондо гана бая үңкүрдүн ичинде кара терге кадимки сууга чылангандай болгонумду эстедим. Нургүлдү чакырып, чатырдагы баштыктан кургак кийим карашып койуусун өтүндүм. Которунуп келип, дастарконго дуба айтып, биз тамактангыча таң да атты. Балдарды жылдагыдай булактын көзүнө шам жагууга алып барбастан дароо жолго чыгуубуз керектигин айтып, жыйналып жолго чыктык.

Минтүүмдүн себеби эмне экенин айтпагандыгымды балдарым кечиришсин. Үңкүрдүн кире бериш жери кай жерде экендигин Жаратканга да көргөзүүгө акым жок! Жанымдан артык көргөн балдарыма пенделикке жеңдирип, кокус оозумдан чыгып кетпесин деген коркунуч ыйык жерден тез кетүүгө түрткү берди. Максатка умтулганда адам баласы чыйралган комуздун кылындай болуп, а жеткен соң толгоосу жанган кылдай шалдырап калуу адаты эмеспи. Биз дагы көздөгөн максатыбыз ишке ашты деп, тулкубуз бошоң тартып артыбызга сапар алдык.

* * *

«Жылаңач Бугу» мазарынан келген күндөн тартып, бир жылдан ашык мезгилден берки ачык асманымда чагылгандуу булут пайда болду. Түн киргенде тереземдин тушуна белгисиз бирөө келип тамеки тарткандай болот. А бирок, түтүндүн жыты жагымсыз эмес, кандайдыр бир чайыр гүлдүн жыты сымалданат. Жытты сезгенден бир нече мүнөт өткөн соң башым чыңалып, кускум келе баштайт. Жүрөгүм түрсүлдөп, уйку-соонун ортосунда кыйнала баштайм. Бул абалды кыйлага чейин балдарга айтпай жүрдүм, бирок тереземдин түбүнөн чоочун бычак таап алгандан кийин кооптонуп, Эрнест менен Жумадинге айттым. Балдар кеңешип: «Жаныбек,

Жеңиш, Марс деген жигиттер кезметтешип кайтарышсын»,– деп бүтүм кылышты. Алардын бар-жогуна карабай, түнкү эки менен төрттүн ортосунда «коногубуз» келип, жагымдуу жыты бар түтүн менен ыштаганын токтотподо. Башымдын ооруганы күчөп, алым начарлай берди. Ушинтип тынчсызданып жүргөн күндөрдө Шакин агай келди. Агай менен өткөн-кеткенди сүйлөшүп кирпич ирмебей таңды атырдык.

Агай: «Өзүмдөн көп нерсе кетти, кечириңиз, ишти чогуу аягына чыгаралы. Буга Жайсаң Ата деле каршы болбос. Ант бер десеңиз берем, дегеле сиз эмне десеңиз баарына макулмун» деген сөздөрүн бир нече ирет кайталады. Мен: «Медитация учурунда Жайсаң Атабыз эмне десе ошону аткарам», – деп жооп бердим. Агайды узатып, балдардын келишин күттүм. Аларга агайдын келгенин, анын сөздөрүн айттым. Баарысы бир ооздон: «Дастан аягына чыгыш үчүн эмне талап кылсаңыз биз баарына макулбуз», – дешти.

Октябрда, медитациядан кийин, агайга жооп берем деген чечимге бекидим. Белгисиз «коногубуз» чындап коркунуч туудура баштагандыктан, жашаган жерди алмаштырууну туура таптык.

О Теңирим! Былтыр ушул маалда шооламды өрттөп алып, ажалга тике карап ушул аймактан байлагам, көрсө ошондо эле насипти ушул жерден буйурган белем.

Теңирим, жашым өргө таяган кезде күлүмдү додолонтуп, ушул жерди байырлата көр! Жаңы конушумду «кут болсо экен» дешип, балдар кан чыгарып ырым кылышты. А бирок көңүлүм дагы эле тынчыбай, иш токтоп турат.

* * *

АДАМЗАТТЫН ЖАРАЛЫШЫ ЖӨНҮНДӨГҮ ЖАЙСАҢ АТАНЫН МААЛЫМАТЫ

20.10. 2002 ж.   15чи А. К.   82451672732к29)
47314127713

Жайсаң Атанын Тагдыр-Түйүнү чечилгенден бери кездешүүбүз сейрек, анан чектелүү болуп калды. Бул тогоолду алты айдан ашык мезгил чыдамсыз күттүм. Атабыз: «Колунда дастан толук, кокус эгер кыйналсаң Бакай абам жардам берер», – деген эле жазда. Азыр каршы күчтөр туш тарабымдан курчаган кезде, Атамдын ушул кеңешин эстедим. Бакай Атабыздан жардам алыш үчүн Жайсаң Атама кездешчү бул тогоолдо Таластан медитацияга чыгууну туура көрүп, сапар алдык. Балдардын да убактылары абдан чакталуу. Акыл Москвага учмак, Эрнест Казакстанда, андан соң Көлдө өтчү фестивалга жөнөмөк. Талант менен Жумадиндин иштери да кол талашып турганына карабай, бар тобокелге салып жөнөп кеттик. Арабызга бул сапар Жыпара менен Муктар кошулушкан. Таңкы төрттөрдө Бишкектен чыгып, Таластагы «Манас Ордого» ондордо келип калдык. Музейди беттеп баратсак эки адам алдыбыздан учурашып өтүп кетишти. Алардын артынан карап мен: «Балдар, булардын бири музейдин директору эмеспи?» – дедим. Акыл кайрылып сурады белем, тигил экөө кайтып келишти.

– Директорубуз жок эле, бул жигит орун басыры, жумуштап келдиңиздер беле? – деди экөөнүн улуусу.

– Мен Бүбү Марияммын, жетинчи китепти музейге берип кетейин дедим эле. Сиздер жактырба-

саңыздар деле китеп жарык көргөн сайын таңуулап таштап кетип жүрчүмүн. Анткени, дастан Айкөл Манас атабыз жөнүндө. Бул жер «Манас Ордо» деп аталган соң, демек, дастандын орду ушул жер, – деп жети жылдан бери жүрөгүмдү камыктырган ызадан үнүм калтаарып айттым.

– Саламатсызбы, Сиз «Жайсаңды» жазган эжесизби? Келиңиз, эже, менин атым – Калыбек, а бул – Асанкан байке, манасчы, – деп кабагы жарык жигит жадырап жаныма келди.

Мындайды күткөн эмесмин, апкаарый түштүм.

Дайыма ушул ыйык жерге таазим кылып келгенимде музейдин кызматкерлери жактырбай мамиле жасашчу. Айкөл Атабыз жөнүндө жазылган китеп эмес, айтылган ой орун ала турган жер – дал ушул Манас Ордо! Бирок биз китепти алып келгенде, никесиз төрөлгөн балага мамиле кылгандай жипкирген кызматкерлерге ызага өрттөнгөнүмө карабай: «Жаралган нерсе жашоого акылуу!» деп таңуулап таштап кетер элем. Бул жолу Асанкан аба, Калыбек иним көптөн күткөн кишисин көргөндөй кубанышып, жылуу мамиле жасап музейдин эшигин ачышты. Көк баштыгыма салып келген эки китептин бирин музейге деп, Калыбекке, экинчисин Асанкан абага бердим. Убактыбыз чакталуу болгондуктан күмбөзгө барып дуба айтып койуп, жолго чыкмакпыз. Беттеген багытыбыз – аян түшүмдөгү айтылган Эчкилүүнүн Тоосу. Асанкан абадан: «Ал жер кайсы тарапта?» – деп сурап калдык эле, ал киши: «Ал – мен туулуп-өскөн жер эмеспи», – деп калды.

– Аба, мүмкүнчүлүгүңүз болсо бизге жол көргөзүп барып келбейсизби? – деген өтүнүчүмө Калыбек озунуп:

– Барып келиңиз экскурсовод катары, – деди.

Ушул сөздү укканда Теңирге миң мертебе тобо деп, Айкөл Атабыздын кереметине, Жайсаң Атамдын арбагына таазим кылдым.

Түпкүрүндө «Өмүр Дарагы» бүрдөгөн ушул ыйык жай эми гана мага эшигин ачкандай туйулду. «Чакталуу убактызбызда биз билбеген жайды кантип табар экенбиз, кимден жол көргөзүп койууну суранабыз?» – деген түйшүктүү ойдон арылтып, Асанкан аба жол баштап, сапар уладык. Мерчемдүү жерге бешимге чукул келдик, андан нары тоого чыкчу жолду көргөзө турган Асанкан аба төмөн кыштакка тирлик камын көрүп кеткен эле. Убакыт чукул. Күтүүгө болбойт. Суусуз жер экен, балдарды кайра төмөн суулуу жерге баргыла деп, бир кружка минерал суу ичип алып тоону беттедим. Бейтааныш, жолсуз жер менен асканын түбүндөгү жалгыз арчага шам талаш жетип тынайын дегенимде Шоолам түштү.

Мунарык көгүш жарыкта үлбүрөгөн булут сымал Жайсаң Атамдын элеси көрүндү. Көзүмдөн кубанычтын, кусалыктын жашы куйулуп, тааныш конур үндү эшиткенде колумду созуп, үлбүрөк элеске бой таштадым:

***Чырагым, эсенсиңби, алың кандай?
Ченемсиз куса болдум мен да аябай!***

***Жаш төгүп, нечен кылым өксөп келгем.
Жайымды түбөлүктөн тапсам деген***

***тилегим орундалып, Шамчырагым,
тез жетүү мүмкүн эмес, алыстамын.***

***Солуктап жаш баладай өпкө каксаң,
сарыгат сакалымдан жашым аккан.***

**Жүзүндө мезгил салган изди карап,
жүрөгүм бырчаланып турат канап.**

**Бир гана көңүлүмдү тынчтандырган,
билимиң – бул жылдары тынбай алган.**

**Туңгуйук кең Ааламда сапар артып,
түшүнтөм сырын дегем жаткан катып.**

**Айтканым желге кетпей, Шамчырагым,
ачтыраар сыр килитин, ачкыч алдың.**

**Урунсаң эрежесин бузбай анын,
урпакка мурас кылып калтырасың,**

**Жашырып Аалам сырын нечендеген,
жатышкан Ант-уйкуда эрендерден**

**кездешээр учуруңду эсептеп так,
көңүлдө суроолорго жоопту тап.**

**Эмесе, Шамчырагым, колунду бер,
Эчкилүү Тоосундагы үңкүрдү көр**

Ай чыга элек болчу, бирок тоонун тескей бетиндеги асканын жараңкасына көгүш жарык түшүп, жараңка кеңейип, болжол менен бийиктиги 2–3 метрдей, туурасы 2–2,5 метрдей эшик сымалданган ачык пайда болду. Үңкүрдүн ичине кирип бир аз баскан соң, көөдөй караңгылык чүмбөттөп калды. Ошол абалда үңкүрдө эмне барын, түзүлүшү кандай экенин билмек түгүл, дегеле кайда экенимди, эмне кылып жүргөнүмдү аңдоо кыйын эле. Кандайдыр бир кагыраган сөөктөрдү басып алып аткан учурларым болду. Көзгө сайса

көрүнгүс болгону менен, үңкүрдүн ичинин кеңдигин, кургактыгын, салкындыгын сезип аттым. Канча убакыт басканымды болжой албайм, кайдандыр мунарык шоола түшүп, өткөндөгү Айкөл Атабыздын жайы түспөлдөнгөн кенен үйдүн ичиндей жерге туш болдум. Ортодо тептегерек кылып жылмаланган тегирмендин ташындай таштын үстүндө мандаш урунуп, колдорунун алакандарын өйдө каратып тизелеринин үстүнө койгон укмуштай зор кишини көргөнүмдө денем чымырап, таңдайым кургап, саал көөнүм айнып, башымдын чыңалып чыкканын сездим. Баарынан таң калганым – сезимимде Жайсаң Атама кездешип, Бакай Атага жолуктуруусун өтүнүүдөн башка эч нерсе жоктугу. (Кийин ушул саптарды түшүрүп жазып жатып да ошол абалга түшүп, ал күнкү көргөндөрүмдү, ойлогон ойумду так элестей албай койдум.) Ал эмес Жайсаң Атанын элеси кай жерде турганын так айта албайм, бирок кулагыма тааныш коңур үнү даана угулуп атты:

***Карегим, чочулаба, бул олтурган
көп кылым мурун өткөн адамдардан.***

***Тукумун үзбөш үчүн адамзаттын,
Таш киши – сактайт адам түп нускасын.***

***Аалымдар – аруу дилдүү бүт өмүрүн
арноону бул илимге кылып бүтүм,***

***Нылдыда даярданып нечен жылдар,
Нирвандан¹, Арштан² жан-дос алып кабар,***

---

¹ Нирвана –

² Арш –

**Ааламдын сырын ача билген кезде
Ааламга жол ачылчу бул үңкүргө,**

**жаңылган эрежеден айрымдары
жай кылып бул үңкүрдү, сөөгү калды.**

**Таш адам болуп көбү, кылым санап,
тарыхын адамзаттын турат сактап.**

**Алардын бири ушул – Түмөн Ата,
ал элдин түбүн сактап турат мында.**

**Жан-досу күмүш жипке байланып бек,
жарыктан, түбөлүктөн кабар берет.**

**Керектүү, зарыл болсо кайтып жерге,
кошулат адамдарга, төрөп эне.**

**Аз-көппү, өмүр кечип, өтөп милдет,
денесин курал болгон таштап кетет!**

**Акыл-эс мейкининен катмарланган,
алгачкы денесине таштай каткан.**

**Жан-досу күмүш жипте, сапар кезип,
кайрылат Улуу Рухтан кабар берип.**

**Миңдеген кылымдардын мурун өткөн,
маңызы, чыпкалаган торко электен.**

**Кабылса тукум, кокус, кыяматка,
калкынын уйуткусун сактайт Баба!**

**Ууздан мурун өткөн, кийин өткөн,
уруунун салтын-наркын тутуп бекем**

**Ободон Улуу Руху назар салып,
олтурат Түмөн-Баба таштай катып.**

**Өтүшкөн сан миң кылым андан мурда,
өкүлү ар бир доордун бул күндө да,**

**кабылса адам уулу кыяматка,
калмакка сактап тукум, ант-уйкуда! ...**

Уйкусурагандай абалдамын. Уккандарыма түшүнбөйм, неликтен сан миң кыламдардан берки ар бир доордун өкүлдөрү ант-уйкуда жатышат? Дегеле ант-уйку дегендин өзү эмне? Бул суроолор сезимимде кайталанып, тынчымды алууда. Кандайдыр те алыстан чыккансыган үн угулду:

**Ант-уйку деген сөздүн маани-жайын
Айкөлдөн укпадыңбы, Шамчырагым.**

**Алардын ар бирөөндө улуу максат –
адамдын уйуткусун туруу сактап!**

Талыкшыган абалдан дагы деле бошоно албадым, бирок сезимимде: «Демек, ант-уйкудагыларды соматилер, кайыптар десе болобу? Же бул сөздөрдүн ар биринин өзүнчө мааниси барбы?» - деген суроо туулду. Сезимдеги суроомо басыңкы добуш менен жооп кайтарылды:

**Кайыптар жөнүн эгер түшүндүрсөм,
ал элес буу сымалдуу үлбүрөгөн,**

**Жан-досу дене-достон бөлүнбөстөн,
жуурулуп кетет бирге аба менен.**

**Алардын кандай милдет өтөшөрүн,
айтканын Айкөл Шердин эстеп көргүн.**

**Арабдар түбөлүктү «ссамад» дешсе,
«Сомати» деп айтылат санскритте.**

**Ант-уйку же сомати деген сөздү
ажырым карап такыр болбойт бөлүү.**

**Сомати – ант-уйкуга кирген адам,
арылып караманча терс сапаттан,**

**Адамдын дене-досун сансыз убак
Ант-уйку эч бузуптпай сактап турат.**

**Жан-досу жаткандардын ант-уйкуда,
жип менен дене-доско туташылса,**

**а тиги дене-досу кайыптардын
абага сиңип кетет калбай дайын.**

**А бирок, Аалам-Жерде кезип сапар,
ар дайым милдет өтөйт тынбай алар.**

**Ал эми жатышкандар ант-уйкуда,
ар дайым сакталуучу – адам-нуска.**

**Топон суу каптап мүлдө жердин бетин,
тыптыйпыл болсо адам, калбай эч ким,**

**тукумду улаш үчүн кайра баштан,
түпкүрдө уйкудагы бабалардан**

**ошондой шартта жашап көнгөнү бар,
ойгонуп, жашоо улайт жерде алар.**

**А кокус, зарланттырып тамчы сууга,
айланып кумдуу чөлгө, жер кубарса,**

**адамзат ал аптапка чыдай албай,
ажалга жеңдиришсе бири калбай...**

**Анда да, жер үстүнө үрөн себер,
ант-уйку кучагында жаткан эрлер!**

**Адамзат алааматты тилеп өзү,
алмашып ар кыл доордун нечени өттү.**

**Ошондой алааматтан кийин анан,
ойгонуп тандалгандар Ант-уйкудан,**

**өркүнү тирүүлүктүн өнүп кайра,
өмүрдү тартуулашкан адамзатка!**

**Жайымды Түбөлүктөн алмайынча,
Жарыгым, түшүнбөпмүн муну мен да!**

**Күзөтүп Түбөлүктү турабыз деп,
өткөндө, кездешүүдө салгамын кеп.**

**Эмнени күзөтөбүз, мына ошондон,
эмесе, кеп салганым болор дейм оң?**

**Баарыңа түшүнүктүү болсун десем,
башташым керек сөздү – Жер-Энеден.**

**Тулкусу сууга толгон ушул дүйнө
көлкүлдөп, жаңы пайда болгон кезде,**

**чагылып кызгылтым нур көгүш түскө,
чалкыган кыйырсыз суу мейкинине.**

**Ааламда катмарлардын баарысынан
агылып периштелер келип турган.**

**Тулкусу периштелер тукумунун
түспөлдөш түтүнүнө куу отундун.**

**Чубалжып, кырк-элүү кез болгондуктан,
чулганып турчу экен суулар, туман.**

**Капарсыз наристедей, дүйнө анда
каймактай баштаган кез жаңы гана.**

**Ар кайсы катмарлардан келген түшүп,
ар кыл дил периштелер сууда сүзүп,**

**байырлап көлкүлдөгөн кооз жерге,
бар дилин буруп көбү, калган эле.**

**Түспөлсүз периштелер эмес Жер да
тулкусу катый элек кези анда.**

**Сууга мол, кургагы аз жердин жүзүн
саймалайт сан миң түрү өсүмдүктүн.**

**Убакыт жылган сайын катуулап Жер,
үлбүрөк булут сымал периштелер**

**тулкусу катуу тартып, калыптанып,
түспөлүн адамзаттын калат алып.**

**Мезгилдер алмашылып сан миңдеген,
мээримин Жер-Энени байлап бекем,**

**буйругун Улуу Күчтүн аткарып так,
булгабай жердин көркүн, аруу сактап,**

**өсүүнүн-өнүгүүнүн өзгөчө бир
өркүндөп баратканын баалайт Теңир.**

**Бирок да, акыл-эстин катмарынан,
баш тартып, жерде жашоо тандап алган**

**периште тукумунун дилдеринде
бардыгын ач көздүктүн билген эле.**

**Кыпыны ачкөздүктүн – келгенде кез
күйөөрү ээ-жаа бербей жалындап тез,**

**Жараткан Улуу Күчтүн билип, бирок,
жашыруун, ал тукумга сыны болот.**

**«Эгерде дилдерине кирген кыпын
ээ бербей тутанбастан, болсо тындым,**

**а демек, Жер тандаган асыл тукум
арышын керет кенен, улап учун.**

**Нээтинде ич тардыкка жеңдиришсе,
нукусу тийет анда өздөрүнө» –**

**Кудурет өкүмүнө мөөрүн басып,
козголбос уясына койгон катып.**

**Аттигин! ... Күкүм кыпын мезгил өтүп,
айланып от-жалынга, күйөт өөрчүп.**

**Жалыны көралбастык, ич тардыктын
жалмаптыр ал тукумду кылып тындым.**

**Периште тукумунун ушунчалык
пейили азгандыгын майдаланып,**

**катмары Акыл-Эстин кечирбестен,
каардуу өкүм ишке ашкан экен.**

**Тазартып нээт-дилин ант-уйкуда
таш болуп каткандардан башкасына,**

**ажалдын желдетине берип буйрук,
агызат топон сууга добул уруп!**

**Тарыхын ошол доордун эсте сактап,
ташка окшоп ант-уйкуда эрлер жатат.**

**Андан соң алмашылып мезгил канча,
ал тукум жашоо улайт жерде кайра.**

**Тулкусу кичирейип, оор тартып,
түспөлү калыптанат Жерге ылайык.**

**А бирок, Ааламдагы аян-сырлар
аларга баштагыдай бербейт кабар.**

**Бирок да, канткен менен, дагы деле
булар да – периштелер тукуму эле.**

**Өнүгүү өнүм алып күчөп кайра,
өздөрүн тең койушат Жаратканга.**

**Көралбас ичтардыктын кара тагы
көргөзөт кыйратуучу күчүн дагы.**

**Ашынып каралыгы кетишкенде
бардыгын Улуу Күчтүн салып эске,**

**түшүрүп көктөн жылдыз жер бетине,
тукумун периштенин үзгөн эле.**

**Каарына периштелер Жараткандын
карөзгөй ичтардыктан кабылганын**

**кайталап кайра-кайра турам неге?
Калса дейм, урпактарым, эсиңерде!**

**Огунан тайыган Жер өз нугунан
оолактап, тулку бойун муз каптаган.**

**Бир кезде кызгылт асман көпкөк болуп,
бийликке аяз келет суулар тоңуп!**

**Өнүгүү сан миң кылым тизгин тартып,
өнүм токтоп калат, тамыр катып...**

**Оошуп нечен кылым катар-катар,
ободон салат Теңир Жерге назар.**

**Бошотуп Жердин жүзүн тоңгон муздан,
башталат тирлик кылуу кайра баштан.**

**Бул жолку жандантууда, бирок анан,
боорунан Жер-Эненин өнүм алган**

**жандууну акыл-эстүү, жер тулкунан
жаратмак болот Теңир топурактан.**

**Ааламда аян-сырдан уйуп турган
аларды алыс тутуп, арасынан**

**аяндуу улуу сырдын ачкычына
адамдар ээ болушат сейрек гана.**

**Ошентип, Жердин тулку – топурактан,
жаратып пенде тулкун, өз канынан**

**тамызып бир тамчысын, киргизип жан,
Теңирим ошол жанды атайт – Адам!**

**Тулкусу жер тулкунан бүткөндүктөн,
тирликке керектүүсүн алат Жерден.**

**Бир гана акыл-эсин Аалам менен
билинбес күмүш жипке байлайт бекем.**

**Алгачкы Адам атап жаратканын,
атасы болсун дептир адамзаттын.**

**Ал эми уя болчу адамзатка
аялды Көк Теңири жаратканда,**

**Ааламдын борборунда уйуп турган
абанын үзүмүнө Жер тулкунан**

**бир чымчым топуракты кошуп туруп,
бой жеткен кыздын тулкун койот жууруп.**

**Бүткөн соң периштедей жансыз келбет,
бүтүмүн чыгарыптыр мындайча деп:**

**«Абадан бүткөмүн деп, жерден бүткөн
адамга башын ийбей койор бекен?**

**Адамдын кабырга сөөк кемигинен
аялга кан тамызып, жан киргизсем,**

**адамдан жашоо алган Аба-Эне
ак болот жалгандагы милдетине.**

**Пендеме бердим баарын, милдети анын
пейилин кирдетпесе – кең Ааламдын**

бекиген дарбазасын ачып алар,
бир кезде доор келер «ачкыч табар!» –

Эшигин аян-сырдын Ааламдагы
Эгебиз шондон бери жаап салды.

Тукуму Адам-Ата, Аба-Эненин
туурлап калган күндөн Жердин бетин,

Жараткан адамзатка соңку ирет
жар кылган өз буйругун мындайча деп:

«Алмашып нечен доорлор, сан миң кылым,
адамзат, өнүгүүңө жардам кылдым.

Кара так дилиңерге кошо бүткөн,
канча ирет кыйды тамыр түбүңөрдөн.

Азыркы жаралуудан баштап адам,
ар бириң өзүң үчүн көрөсүң кам.

Жоготкон аруулукту тапмайынча,
жол жабык Ааламдагы аян-сырга,

Аруулук дилге уя салмайынча,
адамзат, кыйрарсыңар дагы канча?

Ошондой кыяматка кабылганда,
ойгонуп, жаткан эрлер ант-уйкуда

жоготкон жол нугуна салып кайра,
жашоону тартуулашаар адамдарга.

Таасири Кара күчтүн жеңилмейин
таппайсың жоготконуң, адам, билгин!» –

**Алмашып канча кылым андан бери,
арылбай дилде кирден адам теги**

**бут койуп өтмөк доорго турса дагы,
бир кезде жоготконун табалбады.**

**Тараган адам уулу бир атадан,
данга окшош бир буудайдан баш байлаган.**

**Тамыры жалгыз буудай, бирок, аны
тарашып көп улутка, танган чагы!**

**Карегим, биз күзөткөн түбөлүктө
катылуу кең Ааламдын сыры мүлдө,**

**тарыхы жердин эмес, бүт Ааламдын
таспиктеп ирээт менен алган жайын.**

**Катмарды айран сымал уйуп турган
кайтаруу күчтүү Рухка дайындалган.**

**Ааламда ар кыймылды сезип турган
Акыл-Эс борборунда уйутулган**

**Улуу Күч уч-кыйырсыз кең Ааламдын
уратпай турат сактап тең салмагын.**

**Мына ушул маалыматтын баарысы тең,
мээге окшош Түп Борбордо ирээт менен,**

**сакталып уядагы кутуларда,
сапарын тынбай кезет айлампада.**

**Кеп салдым Түбөлүктөн бир азыраак,
кездешүү мөөнөтүбүз бүтүп барат.**

***Биз эми бул үңкүрдөн чыгып сыртка,
баралы Бакай абам алган жайга. –***

Башымдын жарылып кетчүдөй чыңалганы, кулактарымдын тунганы саал басаңча тартканын сездим. Белгисиз жер, тагыраак айтсам, тоонун кыл чокусу. Тегерек дөңсөөгө орнотулган куурап калган үч шырмый. Асманда толгон Ай мөлтүлдөп жерге куйулуп түшчүдөй сезилет. Оозум кургап, таңдайым какшып, абдан суусаганымды сездим. Жанагы дөңсөөгө зор адамдын көлөкөсү түшүп тургансыйт. Кыйлага карап турдум, анан эмне түрткү бергенин билбейм, алиги Караанга жүгүнүп таазим кылдым. Кулагыма мурун эшитип көрбөгөн туптунук, уккулуктуу добуш угулду:

***Бар болгун куттуу журтта, Шамчырагым!
Баамымда, тургандайсың кетип алың?***

***Бал Таңдай болбогондо бул үңкүргө,
батынып кирүүң кыйын болмок эле.***

***Карегим, өтүнөрүм, мындан нары
кызыгып кирем тебе кайра дагы.***

***Анткени, түрдүү максат койуп кирген
адамдар ажал тапкан ушул жерден.***

***Жан-досу андайлардын али күнгө
жай албайт, имерчиктейт бул үңкүргө.***

***Артынган жүгүң оор ансыз деле,
артык баш түйшүк тартып кереги не?***

***Бал Таңдай өтө алыс, бейкам болбой,
баспасын бөөдө кырсык, жүргүн ойлой.***

*Кездешем жан-досторго деген ойдо
кыдырып, кабырларга барчу болбо.*

*Кездешүү зарыл болсо, аткар шертти,
кай жерде болсоң дагы табам сени.*

*Кастарын тигишкендер арбын, демек,
карегим, абыдан сак болууң керек.*

*Чыкпагын алыс жолго жаз келгенче,
чыдагын, туталанба иш жүрбөсө.*

*Анткени, көрөмүн деп үңкүр ичин,
абыдан короп калды алы-күчүң.*

*Келгиче ден-соолугуң калыбына,
кейиштүү күн кечерсиң бир топ кыйла.*

*Билбейсиң жердин шартын, ошондуктан,
байырлап турбай мында, кеткин ылдам.*

*Балдарга эсен жетип, дем алган соң,
артыңа сапар тарткын токтолбостон.*

*Атама ушунчалык алыс жерден
атайын ат арытып арзып келсем,*

*укпастан толгонуусун жандүйнөмдүн,
узатты неге эрте деп, кейибегин.*

*Жол алыс, убактың чак болгондуктан,
жетүүндү жериңе эсен тилеп турам.*

*Кез келет сүйлөшкүдөй жазып черди,
көктөмдө, Шамчырагым, кезигели.*

Дөңсөөдөгү көлөкө көрүнбөй, добуш да угулбай калды. Мунарык көгүш шооладан башка эч нерсе көрүнбөйт. Чарчап, таңдайым кургап суусоганымды гана сезип турам. «Кайсыл жердемин, балдар каякта болушту экен?» – деген суроо тынчымды алууда.

– Эже, келдиңизби? – деген Таланттын үнүн угуп:

– Суу, суу бергилечи? – дедим. Балдардын кими-си алып келгени эсимде жок, айтор, тиш какшаткан муздак суунун даамынын ушунча таттуулугун, кереметтүүлүгүн өмүрүмдө биринчи ирет сезип турдум. Таңдайды какшаткан суу менен тулкума жашоо кайтып келгендей туйулду. Талыкшып чарчаганымды бирөө кол менен силкип салгандай денем чыйралып, айланага серп салдым.

Чатырдын ичинде олтурупмун, «Эже, чай ичесизби?» – дешкен балдарды ээрчип, дасторкондун четине бардым.

Түн жомоктогудай кереметтүү туйулат. Толгон Ай дал төбөдө, күмүш илегендей болуп мелтирейт. Чай үстүндө Асанкан аба «Тайторуну Каныш Апабыз чаптырганын» айтып берди. Айлуу түндүн кереметиби же жердин касиетиби, айтор, Асанкан аба дал өзү айткан Тайторудай даңканынан чаң учуруп, укмуштай эргүү менен айтып жатты...

Убакыт, мезгил токтоп, жыйырма биринчи кылымда эмес, Айкөл Атабыздын дооруна туш болгондойбуз. Асанкан аба айтканын токтоткондон кийин да кыйлага чейин ошол абалда олтурдум. Тамактанып, дасторконго дуба айткан соң шамга олтурдук. Шамдар алоолонуп өтө узакка күйдү. Негедир ушул ыйык жер кетиргиси келбегендей... Шамдар оо кыйлада күйүп бүттү. Табынып, таазим кылып дуба айттык. Нургүл, Жыпара идиш-аяктарын жыйыштырышып, балдар жүктөрдү машиналарга салып, «О Теңир, жол бер», – деп сапар алдык. Түнү менен

тынымсыз жол жүрүп, он экилерде Бишкекке жете келдик.

* * *

0°

22. 10 . 2002.

17 а.к.

673787397331

212312100450 3°

Чукул арада медитацияга чыгышым керек. Де-немдин суусу кургап калгандай туйумдан арылбадым. Суусунум канбайт. Үйдө Жаныбектен башка эч ким жок. Гулзат айылдан келе элек. Түндөсү үйдө жалгыз калганын билсе чочубасын деген ойдо, Жаныбекке айтпастан түнкү он экилерде үйдөн чыгып кеттим. Теңир жалгап, электр жарыгы өчүп калса керек, айланада Айдын гана жарыгы өкүм сүрүүдө. Жөргөмүштүн желесиндей жыш толкундуу эфирде биринчи ирет байланышууга чыктым. Элдүү жерден саал узаган соң Шоола түштү. Жайсаң Атамдын үлбүрөгөн булуттай элеси жакындап, бирок ошол эле маалда кол эмес, ой жеткис алыстыгын туйдум. Алыстан араң жеткен добушун эшиттим:

***Чырагым, аткарам деп өтүнүчүн,
чекилик кетиргеним кеч түшүндүм.***

***Үңкүрдө кымбаттыгын тирүү суунун¹
эсимден чыгып, такыр унутупмун.***

***Атабыз – ант-уйкуда Түмөн менен
алака түзүп алсын сени дегем.***

***Алысмын, сейрек келем жолугууга,
арада түшүнүксүз ой туулса,***

---

¹ Тирүү суу –

*тогоолду так эсептеп, өзүң көргөн
тоодогу сырын каткан таш үңкүрдөн*

*бабаңдан ант-уйкуда таштай каткан
болмокчу суроолорго жооп алсаң.*

*А бирок, опурталдуу жагын анын
анчалык маани берип, ойго албапмын.*

*Кеп салып түбөлүктөн шол учурда,
карегим, серп салбапмын кыйналууңа.*

*Шашканын көргөнүмдө Бакай абам,
шайыңдын жок экенин туйдум араң.*

*Толкунга терс толгонгон каршы туруу,
болбосо, кайрып толгоп оңго буруу*

*колундан, көрсө, сенин келбейт экен,
кетирбей убакыт тек, аракеттен.*

*Көктөмгө чейин түйшүк тартууң керек,
көгөрсөң адатыңча, түшүм берет.*

*Мына шол аралыкта терс толгонгон
толкунга күч топтойсуң каршы болгон.*

*Балдардын өзүң жаккан шам үстүндө
баарысы олтурганын көргөнүмдө,*

*кыйлага карек тартпай, ар бирөөнүн,
жүзүнөн секин сылап, келди өпкүм.*

*Талантым, Акыл, Эрнест, Жумадиндин
алоолоп күйгөн шамга тигилгенин,*

**серп салып төбөңөрдөн, эрип дилим,
сагынткан жүзүн карайм ар биринин.**

**Биринчи ирет мында силер менен
бар экен араңарда жаңы келген.**

**Тааныдым Асанканды дастан айткан,
түз мүнөз, дили жарык, жакшы адам.**

**Асанкан, эмгегинден таап үзүр,
ак калпак журт ичинде эсен-соо жүр.**

**Телмирген маңдайдагы карап шамды,
тигил кыз, боордошуң Жыпарабы?**

**Жүгүндү аз болсо да бөлсөм деген,
жүрөгүн кенен ачып, дилгир экен.**

**Ай жаркын, тилеги бир кандаш сиңдиң,
аруу дил берип турган батам тийсин.**

**Аткарып жашоодогу вазийпасын,
аталып араңарда, аты калсын.**

**Ал эми темир атчан Элчибекке,
ак батам – аман болсун эл ичинде.**

**Балдарды, тиги четки, араңарга,
кыязы, кошсоң керек көнүп шартка.**

**Шартына тирүүлүктүн баш ийбесең,
шагыңды сындырарын билет элем.**

**А бирок, ошол шартка көнгөн менен,
ачышып жандүнүйөң турат белем?**

**Көңүлүң төп таппаса, араңарга
кошпогун бөтөн жанды дедим канча.**

**Алдырып пенделикке бирок дайым,
азабын тартып кийин кыйналасың.**

**Өткөнгө өкүнгөндөн чыкпайт пайда,
өрнөк ал, мындан нары кайталаба.**

**Бир нерсе айткың келип, бирок неге
турасың тарткынчыктап, себеби не?**

Өткөндө Шакин агайга: «Жайсаң Ата эмне айтса ошону аткарам» – деген убадамды эсимден чыкпаганы менен, айтуудан айбыгып тургам. Жайсаң Атамдын суроосунан кийин, агайдын дастанды мурдагыдай чогуу иштейли деп өтүнгөнүн айттым. Ансыз деле алыстагы элеси ого бетер нарылап баратты. Кандайдыр өкүнүчтүү добушу алыстан араң угулду:

**Аттигин, Шамчырагым, дагы деле
көңүлүң Шарыпкулдан суубаптыр, ээ?**

**Бекиген ыйык жипти тогоолдогу
Шарыпкул өзү үзүп койгон болчу.**

**Ыйык жип ортобузду кошуп турган
ыдырап кеткендигин унутпасаң!**

**Максаты – ат калтыруу эле болсо,
аталат аты анын, кылсын тобо!**

**А бирок, жакшы аттуубу же жаманбы,
калыстайт калайыктын таразасы.**

**Чырагым, ыр дастанды аягына
чыгарууң керек жалгыз өзүң гана.**

**Убакыт өтүп кетти, кошкун эми,
үч-тогоол тогогондо күткүн мени.**

3°

* * *

Таластан келгенден кийин агай менен кезиктим. Ал жөнүндө Жумадин айтып берер. А мен ушул кездешүүдө агай дастанга автор болуш үчүн баардык пастыкка барарына көзүм толук жетип, көкүрөктөгү ушул адамга болгон жылуу сезимиме суу төгүлдү. Акыркы сөзүмдү кызы Гүлмиранын үйүндөгү агайга телефон менен айттым: «Менин тынчымды албаңыз, сиз менен мындан ары сүйлөшпөйм!» – деп, жооп күтпөй трубканы койдум. Бул биздин тагдырдагы буйругубуз, аттоого мүмкүн эмес!

Бул медитациялардын учурунда 123–130-беттер жазылган.

ТҮМӨН АТА БАЯНЫ

15.5.2003

2353 279
218 31916
62452 0

Кыязы, шаарга көнө албайт окшойм. Кыш бойу ден-соолугум болбоду, баарынан кыйыны – иш жылышпай туруп алды. Бакай Атабыз көктөмдө кезигебиз деген эле, тогоолдорду эсептеп, саал ыңгайлуураак ушул күндү тандап, Таласка сапар алдык. Таласта Асанкан абага кезигип, «Туйук-Төр» жөнүн сурадык. Үч-төрт жер «Туйук-Төр» деп аталат экен, бирок Таш-Казан кай жагында экенин билбестигин айтты. Талант, Акылдардын курсташы Жапарбекке телефон чалып сурап көрөлү деген ойун айтып, Талант, Эрнест экөө кетишти. Биз Асанкан абанын үйүндө күтүп калдык. Аздан соң Жапарбек балдар менен келип, жетине албай, уялаш инимдей кучак жазып учурашты. Биз алгач Таласка келгенде да ушул Жапарбек келинчеги экөө түйшүгүбүздү тең бөлүшкөн. Эки күн чогуу болушуп, үйлөрүнөн даам таттырып, коноктоп узатышкан. Бул сапар, бир чети эркелегендей, Жапарбек мага: «Жалгыз инициз болсом, мага жолукпай келип кетип жүргөнүңүз кандай, эже? Келиниңиз Сизди чыдамсыздана күтүп атыр, жүрүңүз»,– деп барпандады. Баарынан кубанычтуусу: Таш-Казандуу Туйук-Төр кайда экенин ойдо

жок жерден бир таанышы билерин угуп, ал жигитти жол көргөзгөнгө даярдап койуп келиптир. Дил буруп, нээтти түздөсө сөзсүз эңсегениң аткарыларына бул саам да толук ынанып, Туйук-Төргө бешимде жеттик. Курмандыкка бата кылып коюп, булактын көзү болгон Таш-Казанга бардык.

Мекенибиз – ушул Улуу Тоолордун койнунда не деген гана кереметтерди кезиктирбейсиң! Кудум кол менен ойуп жасагандай Таш-Казан жардын төбөсүндө экен. Эгер төмөндө болсо, дайыма суу келип куйулуп, ушундай болуп калгандыр десе болот эле. А бул казан жардын үстүндө, тетирисинче, андан ашкан суу төмөн шаркыратма болуп, 5-6 метрдей бийиктен ойго түшөт экен. Муздак суусунан уучтап ууртап, анан шамга отурдук. Шам чатырап, үн чыгарып күйдү. Дуба айтып, таазим кылып, балдарды кетирип, мен ошол жерде калдым. Мунарык көгүш шоола менен кызгылтым жашыл шоола чагылышып, шооланын ичинен бүдөмүк-бүлбүл элес көрүндү. Токтоо, салмактуу, уккулуктуу добушту эшитип, ордумдан туруп элести ээрчип бастым.

...Таш-Казан жайгашкан колоттон кийинки коктунун ичи сыяктуу. Оозунда байтеректер өскөн. Чолок кокту тоо боорундагы үңкүргө такалат экен. Үңкүрдүн ооз жагы кууш, киши сыгылып араң кирчүдөй, бирок, аздан соң кеңейип, бийиктей баштады. Ным жыттанбайт. Абдан караңгы. Кыйла баскан соң, каптал жакка кеткен тешиктер көрүндү. Шоола койууланып, төбөдөн төмөн фонариктин жарыгындай жарык берип үн угуду:

***Бар болгун, Шамчырагым, эсенсиңби!
Баарда кезигели дегенимди,***

***дал ушул күнгө туштап келсе деген
дилимдин каалаганын сезген белең?***

**Анткени тагдыр-жазуу өз бүтүмүн
аныктайт таразалап ушул бүгүн.**

**Бул күндү тандап алып – тагдырына,
батылдык кылып кароо тике бага,**

**колунан ар бир жандын келбестигин,
күбөмүн кош дүйнөгө, так билемин.**

**Жашоодо сөзсүз өтөөр милдети бар
жаралган жүгү менен болот жандар.**

**Көргөзсө арасат ой үстөмдүгүн,
күтүшөт жазуусунан жооп бүгүн:**

**«Бир ирмем өмүрүмдө жалгандагы
бүтүрдүм канча ишти, эмне калды?**

**Чыгууга ишеничтин өтөлүнө,
чыдаймбы эрким жетип... болбосо же?» –**

**деген ой өйүп жүрсө жүрөгүңдү,
демек, сен тандап келдиң туура күндү.**

**Тагдырдын таразасын туура тутуп,
табышмак арсарсуудан ал кутулуп.**

**Табагы таразанын ушул бүгүн
так өлчөп, төп чыгарат өз бүтүмүн.**

**Эмнени утканыңды, уттурганың,
эмесе, назарыңа түйүп алгын.**

О Теңир! Тагдырым ушул күнгө экинчи ирет туш кылды. Биринчисинде өзүм билип туруп тандап алгам. А бүгүн ойума да келген эмес. Анын үстүнө, бул

күн апрель айынын күндөрүнө туш келиш керек эле, кыязы, Ааламдын өз так эсебин, биз адамдар өздөштүрө албайт окшойбуз! Чиркөөнүн эсеби бойунча Иса пайгамбарды аскан күн өтүп кеткен. Жайсаң Атабыздын айтуусунда, Иса пайгамбар асылган күн – Ааламда тагдырдын таразасы, ак-караны таразалай турган күн делинет. Ушул күнү өз тагдырына батылдык кылган адам – ыйык жерде суроосуна жооп алса болот. Бирок бул жолу мен, кездешүүгө гана ыңгайлуу күн катары эсептеп келген элем. Ырас, жүрөгүмдү эзип, күнү-түнү тынчымды алган нерсе: иштин аягына чыга аламынбы, же..? Атабыздын ишеничин актай албай каламбы? Жаңылыштыгым эмнеде, кайсынымдан жазып атам?! – деген ой толгоом дайымкы менин сапарлашым. Азыр Бакай атабыздын сөзүнөн соң саал жүрөксүп да, бирок ошол эле мезгилде сүйүнүп турдум.

***Аруулук уялаган сезимиңди,
азгырык ээлегиси келгендиги –***

***ал тиги алмустактан келе жаткан
адамда кездешчү терс сапаттардан.***

***Жашоондо уттурганың – жаныңдагы
жат-өздөн көңүл калып, анан дагы***

***жандүйнө сезимиңдин жаракаты
түбөлүк айыкпастан калып калды.***

***Кайрыйет, «жамандыксыз жакшы жок» деп,
калайык төгүн жерден айтпаган кеп.***

***Жаңылып уттургандын утушу бар,
жеңипсиң утуп нени, салгын назар:***

**Утушуң – кайыл болуп бүт баарына,
учурда жетип калдың максатыңа.**

**Кордоого, кемсинтүүгө, ачка-токко
кол шилтеп, макул болуп барга-жокко,**

**көздөгөн максатыңа жетиш үчүн
көктүгүң, өжөрлүгүң кошту үлүшүн.**

**Бутага тарткан жебе жетип небак,
бүткөрчү бир аз гана ишин турат.**

**Улуу Күч көз буруптур дили ийип,
утушуң уттуруундан турат бийик!**

Добуш тымып калды, уккандарымды сезимде таспиктеп аттым. Ооба, жашоомдо көңүлүмдү кимдер гана оорутпады. Баарынан да, адамдар табияттан алыстап, ишенимди жоготуп койгонбуз. Менин азыркы жазып аткандарыма ишенгендер сейрек. Ал эмес чогуу жүргөн жанымдагы балдарым да өздөрү мойундарына алышып, таң калуулары капа элек. А бирок Теңиримдин берген ушул белеги – Жайсаң Атамдын дастанын толук алып, чечмелеп элибизге калтырып кетсем, бул – утуштун утушу эмей эмне! О, Теңирим! Жашоомдогу аруу тилегим – ишибиз аягына чыгып, бир Теңирдин, Айкөл Атабыздын, арбактардын жана жалпы журттун алдыларында жүзүбүздүн жаркын болушун, ар дайым бир Теңирден тилеп келем! Ушинтип ойго батып турганымда добуш кайра уланды:

**Калайык кандай кабыл алышат деп,
камтама боло бербе убайым жеп.**

**Каңшаар кеп айтылса да канча кылым,
койнунан чыгарбастан каткан сырын**

**тунжурап Эчкилүүнүн Тоосу¹, Нылды²
турушат жаттан сактап кыргызымды.**

**Кылымдар каткан сырды ачар убак,
кыябы эми гана келип турат.**

**Тартынбай, Шамчырагым, анда, демек,
тоолоруң ачкан сырды айтууң керек.**

**Койнуна табышмак сыр каткан жерде,
кездешүү кайып менен тирүү пенде –**

**атайын даярдыксыз, өтө сейрек
адамга туш болуучу сыр керемет!**

**Бут койуп тургандыгың ыйык жайга –
буйругу тагдырыңдын маңдайыңда.**

**Туш болчу кереметти сейрек жанга,
тута бил кир жугузбай, аяр карма!**

**Өткөндө даярдыксыз келип мында,
өзүңдү кыйнап койдун бир кыйлага.**

**Бул жолу өздөштүрүүң дурус экен,
бузбастан эрежени тутуп бекем,**

**Айкөл Шер даярданган ыйык жайын
аралап көрүп чыккын, Шамчырагым.**

---

¹ Эчкилүү Тоо –

² Нылды –

О, Теңирим! Бир кереметтүү дүйнөгө кабылганым талашсыз. Эл азыр ишенбесе мейли, ишенер мезгил келээрин билем. Ошондо баардыгы өз ордун табат, ал эми азыр Теңиримдин бергенин жазып, чечмелегенге үлгүрсөм эле болду. Өткөндө Эчкилүүнүн Тоосуна алгач келгендегиден азыр кыйла көп нерсени билип калдым. Ар бир медитация учурунда Аалам арибинин бирден тамгасы ондогон, айрым учурда жүздөгөн эрежесин үйрөтчү сабак алам, албетте, мүмкүнчүлүгүм жетишкенче өздөштүрөм. Бул сапаркы даярдыгыма Бакай Ата саал болсо да ыраазы, пейилдей туйдум. Ушул дүйнөгө киргениме сегиз жылдын жүзү болду. Бул күндө сегизинчи класстын билимин өздөштүрүп калгандаймын, демек, сезимим кыйла өйдөлөп калды десем болоор. Дагы бир таң калган нерсем – ой жүгүртүүгө мүмкүн болгону. Атабыздын айткандарын таспиктөөгө жетишип жатам. Жанараакта күүгүмдөнүп турган үңкүрдүн ичи жарык боло түшкөндөй туйулуп, Бакай Атанын үнү угулду:

***О, бая берендерин берип жоого,
огожо болуп Айкөл чымчым колго,***

***тумчугуп түтүнүнө күйүт оттун,
тууларды туура жыгып, чөккөн колдун***

***астында башын салып аза күткөн,
алдырган жоокерлерин жоктоп түшкөн.***

***Айылы Жайылма деп ошол кезде
аталган Кең-Кол төрдүн этеги эле.***

***Шол күндөн – тагдырынын буйругуна
шерттелип, киргичекти ант-уйкуга,***

**мына бул Нылдыдагы үңкүрлөрдө
Манас деп аты бекип¹, тулку дене**

**тазарып, арууланып пенделиктен,
тагдырдын буйругуна башын ийген.**

**Дал ушул кире бериш чакан бөлүк –
денени тазартчу жай жандан бөлүп.**

**Айкөл Шер дарттан, тактан жарат салган
арылып, кыпындай да из калбастан,**

**жаңырып, арууланган денесине
жан-досун туташтырып күмүш жипке,**

**бул тоонун толтоосунда ыйык жайдан
билимин улантууга бурсат алган.**

**Үлбүрөк дүйнө менен алаканы
үйрөнүп кантип, кандай жасаганды,**

**ошондон кийин гана Айкөл берен
өзүнө даярдалган жайга кирген.**

**Кай жерде экендиги ошол жайдын,
карегим, айтпасам да сага дайын.**

**Кимдердин жасаганын, кантип-качан,
келгенде өз учуру тактап айтам.**

Айкөл Атабыз Чоң Казаттан келгенден кийин,
ант-уйкуга кириши үчүн даярданган үңкүр ушул тура.
Бул жерден даярдыктан өтүп, андан кийин гана

---

¹ Манас деп аты бекип –

Жылаңач-Бугудагы жайына барыптыр, көрсө. Атабызды эл бекер жерден Эчкилүүнүн тоосунда дешкен эмес экен.

Нылды деген сөз эмнени билдирерин, кыязы, азыркы биздин муун билбесе деле керек. Маанисин айтуудан мурун эл ичинде айтылып жүргөн сөздү эске салганым туура бейм. «Көзүңдү ныл бастыбы?» Же: «Ай, көзүңдү ныл жапкыр!» деген сөздөр кээде айтылат. Көрсө, «ныл» деген уйку дегенди билдирип, ал эми бул жердин Нылды аталышы тегин жерден эмес тура. Ныл – уйку, ал эми Нылды – уйкукана, же уктоочу жерди билдирет экен. Терең ойго түшүп кетиптирмин. Бакай Атанын үнү ойумду бөлдү:

***Өлчөлүү убактыбыз, ошондуктан,
өзөктүү суроо салдың – жооп айтам.***

Алгач кездешкенде эле, сезимиме бекем түйүп келген суроомду Бакай Атабызга бергем. «Кыргыздардын түбү кайдан келет? Биз өзүбүзчө мамлекет болгонбузбу, жазмабыз бар беле? – деген суроолор менин эле эмес, жалпы журтчулуктун көйгөйлүү суроосу, ушуларга жооп бересизби?» – деп.

***«Бардан – жок, жоктон барды жараткан» деп,
бабалар мурас кылган уктуңбу кеп?***

***Дүйнөдө жандуу-жансыз баардык нерсе,
дал ошол жоктон бүткөн өз кезинде.***

***Кысылуу чекке жетип – бүрккөнүндө,
кыпкызыл от жалындан бүткөн дүйнө.***

***Азыркы адамзаттын акыл-эси
ал сырды аччу чекке жеткен кези.***

**Кайда деп түп башаты кыргыздардын,
калчудай карбаластап суроо салдың.**

**Башаты бардын-жоктун – баардык нерсе,
башталат жаралганы – мүлдө дүйнө!**

**Ал эми жаралышын адамзаттын
ашырып Бал Таңдайдан айталбаймын.**

**Ошого кошумчалап айтар сөзүм –
оболку Нур тукумдан ушул бүгүн**

**ар кайсы бөлүгүндө Жер-Эненин
аз тукум элдер калган сактап тегин.**

**А бирок, бир-биринен айырмалап,
ар бир эл өз жолдорун алган тандап.**

**Түс-келбет, тили-дини окшош эмес,
түбү бир тектештиктен берген элес:**

**баладай байоо мүнөз, пейили кең,
бар-жокту бирдей көрүп караган тең.**

**Далилдеп тарашканын бир тамырдан,
дилдери Айкөлдүктү сактап калган.**

**Жашоого келишкенин конок болуп
жандүйнө, тулку менен сезип толук,**

**жолоочу, конокторго, ошондуктан,
жок дешпей төр беришип, таттырат даам.**

**Байыртан көөдөнүндө ыйык тутуп,
бардыгын Улуу Күчтүн танбаган журт,**

**Теңирдин бүтүмүнө баш ийишип,
тек гана ой жорушат мына минтип:**

**«Бир келдик бул дүйнөгө, дагы кайра
буйруду бекен келүү тагдырларга?**

**А балким, жашоо даамын соңку ирет,
таттырып жаткан болбо, о, Кудурет!**

**Дегеле кандай болгон күндө дагы,
тартууңа: «Тобо!» дейбиз жазуудагы.**

**Конопуз бул жашоодо бир ирмемге,
калтырып артыбызга кетчү нерсе,**

**пейилдин кенендиги Аалам сымал,
пендеге дүйнөсү тар – болсун мисал!..» –**

**Туу туткан ушул ойду элдер гана
тийиштүү эң алгачкы – Нур тукумга.**

**Кең пейил, байоолукту туу тутушкан
кыргыздар – шол алгачкы Нур тукумдан.**

**Өтмөктүү доорлордон канчалаган,
өлтүрбөй өз тукумун калкалаган,**

**ант-уйку абалында Түмөн бабаң
аткарып вазийпасын, бата алган.**

**Алаамат каптаарында Нур тукумду,
Атабыз эшитиптир үндү сырдуу:**

**«Кеменгер, кечиримдүү, кектебеген,
кеңдиги пейилиңдин баарыга тең.**

**Ак пейил айкөлдүгүң көлдөй терең,
акылың барды-жокту талдай билген.**

**Каныңда кереметти касиеттүү,
карманып калганыңа түбөлүктүү,**

**там берип, Түмөн баатыр, аруу дилден
түбөлүк ант-шерттешип, бата берем:**

**түктүү Жер калыбында турган кезде
тукумуң уч уласын Жер бетинде.**

**Ант-шерти: Түмөн баатыр, өзүң менен
урпагың Улуу Тоону кылсын мекен.**

**Артында тукумуңа кандан өтүп,
айкөлдүк тамырласын өнүп-өсүп.**

**Сөз кунун бийик баалап түшүрбөгөн,
сөз менен жоосун жеңип, сөздөн өлгөн,**

**жалганда коноктугун сезе билген,
жатын да өздөй көрүп, төрүн берген,**

**түмөнгө жетпесе да – сан миңдеген
түтүндөн кемибесин учуң, Түмөн!**

**Улуулук, аруулукка, жоомарттыкка
урпагың чыккынчылык, билип, кылса,**

**жаңылса айкөлдүктөн, чечендиктен,
жоосуна тик караган берендиктен,**

**жазасы Улуу Күчтүн – урпактарың
жабыгат түйүндөтүп тагдырларын.**

*Тагдырын түйүндөтүп алса, демек,
таланып душманынан сан миң ирет,*

*жеңилип кайран тукум азайышар,
жакшысы кем төрөлүп – кыска жашаар.*

*Бул болсо анттын шерти – анан дагын
бардыгы анттын шарты унутпагын.*

*Ал эми шарт бойунча – тукумуңа
ар доордо үлгү болоор калат нуска.*

*Өзүңдү арнап толук ушул шартка,
өтөйсүң милдетинди ант-уйкуда.*

*Жан-досуң күмүш жипке байланып бек,
жалганда-түбөлүктө сапар кезет.*

*Артыңда урпагыңдан – Кең Ааламдан
ар дайым үзгүлтүксүз кабарлайт жан.*

*Урпагың жаңылышып, алааматка
учурап, тукум курут болоор чакта,*

*түйшөлүп ант-уйкудан – күмүш жипте
жан-досуң жакын келип таш дениңе,*

*жаралган зарылдыктан наристенин
жан-досуң пайдаланат аруу денин.*

*Төрөлүп перзентке зар үй-бүлөдө,
торолуп өмүр кечкин пенделикте.*

*Милдетиң – журтту сактоо болгондуктан,
мээнеттүү түйшүк тарткын жаш чагыңдан.*

**Журтуңду нукка салып – өтөп милдет,
жан-досуң денди таштап узап кетет.**

**Кайрадан күмүш жипте сапар кезип,
кабарды таш денеңе турат берип.**

**Өзүңдү өлүү менен тирүүлөрдүн
өзөгү экениңди керек сезүүң.**

**Урпагың калсын десең жерде жашап,
ушундай оор жүктү мойнуңа арт!**

**Ант-шерттин шарты ушул, Түмөн баатыр,
антташсаң, ант-уйкуга киргин азыр.**

**Түбөлүк шул ирмемден журтуң сактап,
түпкүрдө дене-досуң таштай катат»,–**

**деген үн дал төбөдөн жаңырыктап,
денеси чымыраптыр таштай муздап.**

**Ант-шерттин койгон шартын Түмөн баатыр,
айтпастан каршы бир сөз, кабылдаптыр,**

**Ошентип, шол ирмемден – ушул күнгө
олтурат сактап элди таш үңкүрдө.**

**Доорлор алмашылып канчалаган,
дарексиз жок болушту канча бир жан.**

**Түбүбүз – Нур тукумдан Түмөн бабаң,
тукумун ант бекитип сактап калган.**

**Ал эми улут болуп тараганча
аралаш күн кечирген доор артта,**

**карытып доорлорду – түптөн бери,
келатат тукум улап Түмөн эли.**

**Жаңылып, жаза тайып, кырылаарда,
жалгашып зардан бүткөн бир балага,**

**кубантып балага зар үй-бүлөнү,
кайрылат журтка милдет өтөгөнү.**

**Өткөзүп өтмөк доордон канчалаган,
өз элин сактап келди Түмөн бабаң.**

**Батасы Улуу Күчтүн туш келгенче
башынан өткөрбөдү эли эмне.**

**Тукуму Улуу Тоону качан гана
мекендеп, тамыр жайып байралганда,**

**соңку ирет Түмөн деген ысым менен
Түмөндүн төрөлгөнүн айтып берем.**

**Ал кезде ылайыктап жер шартына,
адамдар тарап кеткен улуттарга.**

**Кай жерди мекендесе, ошол жердин
келбети чагылдырчу адам пейлин.**

**Ошентип, Улуу Тоону мекен кылган
оболку улутубуз Күн аталган.**

**Анткени, Улуу Тоодо адамдарга,
алгачкы нурун төгүп мээрим чача,**

**Улуу Күн Улуу элден кийин гана,
төгүлтүчү нурун текши адамдарга.**

**Алгачкы Күн нурунан кубат алган
адамдар өз улутун «Күн» атаган.**

**Мына шол күн элинин журт башчысы –
Музооке, жоо колуна аалам салды.**

**Артында бала калбай, Айкыз жары
ажырап алганынан жесир калды.**

**Иниси Музоокенин – Мөңкө эрен
ичимтап¹, акылы пас адам экен.**

**Алтымыш аялынын эч биринен
«а» деген бала үнүн укпай келген.**

**Айкыздын ажарына сугун артып,
алыптыр «жесирим» деп күчкө салып.**

**Ал кезде кырка барып калган менен,
Айжаркын – кыз мүчөлүү бойго жеткен.**

**Кымча бел, ак куу мойун, аппак жүздүү,
кара каш карлыгачтай, бото көздүү,**

**Айкыздын келбетине төп келишкен,
аянбай Кудуреттүү акыл берген.**

**Арбалса өң-түсүнө Мөңкө эрен,
акылга салып Айкыз макул деген.**

**Арбагын сыйлап Айкыз Музоокенин,
асырап сакташ үчүн калган элин,**

---

¹ Ичимтап –

*баш байлап акылы пас Мөңкө эренге
баш болчу бала тилейт күн элине.*

*Көл болуп көздөн аккан туздуу жашы,
көп жылдар перзент тилеп зар какшады.*

*Алтымыш үчкө келип Айкыз эне,
үмүттүн шамы өчүп калган кезде,*

*түшүндө куш карматып Музоокеси:
«Тууруңа кондур, Айкыз,– журттун ээси.*

*Түптүү эл Улуу Тоого тамыр жайсын,
Түмөн деп журт ээсинин койгун атын.*

*Тогузга толгон кезде журттун ээси,
тосомун Түбөлүктөн, Айкыз, сени.*

*Кушунду жаттан эмес – өздөн сакта,
кор кылып аманатты кусур артпа!».. –*

*«Музооке, токтой турчу!» – деген тейде,
муңканып жаштуу көзүн ачкан кезде,*

*чымчыктар «чылдыртташып» добуш салып,
чыгыштан сөгүлүптүр таң агарып.*

*Жүрөгүн мыкчий кармап түрсүл каккан,
жүз чайып мөл булакка шылдырт аккан,*

*асманга калтыраган колун созуп,
алгачкы Күн нуруна жүзүн тосуп:*

*«Жалгагын жалгыз өзүң, Жараткан!» – деп,
жаш төгүп, бата тартты, тилек тилеп.*

**Алтымыш үчтө Айкыз, Сумбулада
ай толгон таңда төрөп эркек бала,**

**ат койуп Түмөн деген, күн элине
аянбай жентек берди Айкыз эне.**

**Көзүнүн карегиндей өздөн-жаттан
калкалап Айкыз эне уулун баккан.**

**Түмөнү тогуз жашка толгон кезде,
түйшүктүү тирүүлүктөн узайт эне.**

**Карегин кара мүртөз Мөңкө эренге
калтыруу – тагдырында жазуу эле.**

**Милдети журтун сактоо болгондуктан,
мээнеттүү күн кечирип Түмөн баштан,**

**эси пас Мөңкө кандын эзүүсүндө
эр жетип, Түмөн баатыр толот күчкө.**

**Түн түшүп күн элине ошол кезде,
түйүндөп тагдырлары калган эле.**

**Себепчи журт тагдырын түйүндөөгө,
сетиркеп өлчөө-чексиз болот Мөңкө.**

**Эсепсиз мүлк-байлыгын Музоокенин
элеген эссиз Мөңкө күн элинин**

**канына сиңген салтын четтетирет,
карысын жаштарына жектеттирет.**

**Кетирип ынтымакты эл ичинен,
кесири ашып турган учур экен.**

*Байлыкка ушунчалык эсиргенден,
бардыгы Улуу Күчтүн чыгып эстен,*

*кудурет күчтөй өзүн сезип алып,
курутат элди ченсиз салык салып.*

*Өзүндөй эссиздерге журт башкартып,
өлтүртөт чыкса бирөө каяша айтып.*

*Чыдабай зомбулукка кыйналган калк,
четинен кача баштайт чилдей тарап.*

*Түмөндүн эрезеге жеткен кези
түйүндүн чиесине тушташ келди.*

*Талашпай атасынан бийлик, байлык,
тактыдан кан жыттанган башын тартып,*

*чырактай Айсыз түндө көргөзчү жол,
чогултат карыларды акылга мол.*

*Кол байлап көөдөнүнө, ийип башын,
көргөзүп урматтоонун бишаратын,*

*сабырдуу добуш салып шашпастан жай,
сөз айтат карыларга мына мындай:*

*«Абалы кыйын күндө турат элдин,
акылы пас атама теңелбейин.*

*Олтурсам тактысына, анда, демек,
ошонун жолун жолдоп басуум керек.*

*Анткени, төбөлдөрдүн баарысы тең
акылдаш, кыйышпастар атам менен.*

**Алардын арасына кошулганда,
аргам жок айткандарын аткарбаска.**

**Балээлүү байлыгынан, бийлигинен
баш тарттым, бирок элге эмне берем?**

**Амалын бошонуунун эссиздерден,
акылман карыялар табар деген**

**ойумду туура көрүп, акылмандар,
ортого ойуңарды таштасаңар?» –**

**Ошондо Шамен кары кылым арткан,
ойлонтуп жаш-карыны минтип айткан:**

**«Бийликтен эссиз ханды кан төкпөстөн
бошотуу мүмкүн эмес, баатыр Түмөн!**

**Канына забын болсоң өз атандын,
каарына Улуу Күчтүн калат артың!**

**Өз жанын кыйса атаң өзү гана,
өктөөсү болбойт эле арт жагына.**

**Эсирип, өзүн Теңир сезген Мөңкө
эмнеге жанын өзү кыймак эле?!**

**Тизгинин ал эссиздин кагыш үчүн,
тим гана эл чыгарсын өз бүтүмүн.**

**Келаткан ата салты абалтадан –
ушундай салт бузарды калк башкарган,**

**күнөөлөй турган болсо өз баласы,
калыстайт Улуу Күчтүн таразасы.**

**Теңирдин таразасы тирүүлөргө –
тетиги жайыктагы үч дөбөчө.**

**Ортодо бийик дөбө – калыстарга,
оңдогу, солдогусу – ата-бала.**

**Теңирди тутуп калыс – чокусунда
турушат калыстыкка болуп бута.**

**Жааларын тигилерге түздөп мээлеп,
жоокерлер буйрук күткөн түздү ээлеп,**

**калыстар тобу белги берер замат,
карышкан колдордогу жаа тартылат.**

**Ак болсо кимдин ойу – тарткан жебе
аны аттап өтүп, тиет күнөөлүүгө.**

**Жебеге калбырланган дене калып,
жан-досу узап кетет сапар алып.**

**Денеси күнөөлүүнүн ошол тейден,
дөбөдө кала берет көмүлбөстөн.**

**Бул бүтүм ашыш үчүн ишке эми,
башчыга чогуу барып баардык эли,**

**биригип талап койуп, такап жарга,
бир ооздон айтыш керек минтип ага:**

**«Тургандар журт башында, назар буруп,
талабын калайыктын койгун угуп.**

**Атадан келе жаткан салтты бузуп,
абалы калайыктын барат куруп.**

Одоно бузганыңды ата салтын,
оозунан өз уулундун угуп алгын.

Түмөндүн талабына журттун жалпы
талабы бир экенин билгин, башчы!» –

деп айтуу чогуу барып биздин милдет –
атаңа эмне дейсиң, дилиң билет»,–

баардыгын ойго салып сөзү менен,
бүтүмүн айтып бүттү кары Шамен.

Кыйлага акылмандар тынып ичтен,
кылышып ишаратты «макул» деген,

тек гана, кеп айтпастан, ант бекиткен
теңирдин мөөрү болгон колдор менен.

«Эл жыяр» күүсүн тартып найчы Шаабек,
эл-журтту чогулганга белги берет.

Шарттуу күү тартылганда ошол замат
шашылып, уккандар бүт чогулушат.

Үч эмчек эрөөл дөңдө тартылган най
үндөөдө кел деп элди бириң калбай.

Ириде журт башчысы Мөңкө эрен
ирмемге кармалбастан жетип келген.

Түрпөтүн калайыктын көргөнүндө,
түнөрдү эмне дээрин билбей Мөңкө.

Эркине баш ийбеген бир күч аны,
ээрчитип сол дөбөгө алып барды.

**Чыкканда тепши сымал супасына,
чыңылдап үн угулду кулагына:**

**«Ушинтип жооп берээр эл алдында,
учурдун бар экенин билбедиң да!**

**Батанын кусуруна өзүң эмес,
күн элин калтырганың албай элес,**

**абалкы Нур тукумдан калган журттун
алтынга азгырылып, нугун буздун!**

**Болгону өткөөл болуп Айкыз экөөң,
бузганың ондогону келди Түмөн!**

**Акыркы шул ирмемди Теңир берген
актыкка жумшап калгын, Мөңкө эрен.**

**Түмөндүн, күн элинин талабына,
түз карап, төшүң тосуп каршы чыкпа»,–**

**деген үн чуу ичинен дүңгүрөгөн,
денени дүркүрөтүп, чыкты дөңдөн.**

**Ошондо эссиз Мөңкө укпай сөздү,
обого, ачууланып кол кезеди:**

**«Көктөнбү же жерденби, билбей турам,
көрүнчү, кимсиң өзүң, сүйлөп турган?**

**Колумда бийлик-байлык турган кезде
коймокчу мага талап, кандай неме?**

**Акылкөй сезген өзүн Шамен кары,
айдактап тапмаксың не макоо калкты?**

**Тукуруп өз канымды каршы мага,
тунгуң бар экен го, ээ, байлыгыма?**

**Жарыктан узай турган болсом өзүм,
жашатмак белем калкты – баары өлсүн.**

**Баш кылып саткын каным – Түмөн баатыр,
баарыңды тукум курут кылам азыр.**

**Улуу Күч, Көкө Теңир дейсиң баарың,
уккула, эй, макоо журт, кана аның?!**

**Көк-Теңир көңтөрүлүп көгү менен,
көмүлсүн туңгуйукка Ааламы кең!**

**Көзгө атар жаачыларым, буйрук уккун,
кыргыла бирин койбой күн тукумдун!» –**

**оозунан көбүк чыгып колун кезеп,
оолуккан Мөңкө эрен ылгабай кеп,**

**кебинин чыгалбастан аягына,
керилген тейден катты болуп бута.**

**Жаачылар элди мээлеп тарткан жебе
элге эмес, тийген баары Мөңкө эренге,**

**Обого кезенген кол – ошо тейден
орноткон бута болуп кала берген.**

**Жан-досу жайын таппай али күнгө,
жазасын Улуу Күчтүн тартат Мөңкө.**

**Ал бая дене-досу бута болгон,
али да турат дөңдө ошол бойдон.**

**Нук бузса көрөрлүгүн нени пенде,
нур тукум тутушсун деп эстеринде,**

**Теңирдин эскертүүсү шол мезгилден,
таш моло болуп турат Мөңкө эрен.**

**Жайыкта, Улуу Тоонун таманында,
жанашкан үч дөбөнүн сол жагында,**

**супадан көктү көздөй колун сунган,
соңкойгон таш молону көргөн адам,**

**сезимден дене-бойду титиреткен,
сезденип, артка кайтат тиктебестен.**

**Аталган «хан ордо» деп Алайдагы
ал жерди көрсө болот азыр дагы.**

**Демекчи, сөз мааниси Алай деген,
эмнени түшүндүрөт билет белең?**

Бир ыргакта чыгып аткан добуш ушул суроодон кийин тымып калды. Мен: «Ал-Ай» деген эки сөздү туйунтарын, анткени бийик тоолордо – Ай тоо койнунда тургандай туйум берет эмеспи. Ал эми «Ай!» толгондо нурга чүмбөттөлгөн тоолорго Айдын чагылышында бир башкача жаркырап көрүнөт да. Кыязы, ошондой учурларда ал тоо эмей эле Ай деп суктануудан улам Ал-Ай делип, кийин жөн эле Алай болуп калса керек», деген ойду айттым. Уккулуктуу ыргакта чыккан добуш мурдагыдан да жагымдуу угулгандай туйулду:

**Ой жорууң кызык экен, Шамчырагым,
а бирок, түп мааниси мындай анын:**

**Тушунан Нур тукумдун Алай деген
туйунтат жайды рух мекендеген.**

**Жалгандан өтүп кеткен бабалардын
«алай» дейт Руху байыр алчу жайын.**

**Ал эми Умм деген сөз ошол кезде
«алгачкы», «чоң» дегенди түшүнтчү эле.**

**Ошол сөз өз күчүндө азыр деле,
оболку эне деген – Умай эне.**

**Белгисин бийиктиктин, улуулуктун
билгизип шул сөз менен, алгач тукум**

**жай-кышы ак жоолугу түшпөс баштан
жердеги Улуу тоону – Умм аташкан.**

**Тоолордун алгачкысы – Умм тоосуна
толкунун жеткизбептир топон суу да.**

**Анткени, шол Умм тоону чептей бекем
«алайы» өткөндөрдүн деп билишкен.**

**Койуну Уммалайдын азыр дагы
козголбой турган ыйык Рух жайы!**

**Талашсыз ар бир улут Уммалайды
тилине ылайыктап атаганы.**

**Мекени ак мөңгүнүн десе бирөө,
тепкич деп көтөрүлчү жан-дос көккө,**

**түшүнтчү шул маанини сөздөр менен
тилинде өздөрүнүн атап келген.**

**Бул күндө Уммалайды бүт адамзат
көбүнчө Гималай деп жүрөт атап.**

**Алайын кыргыздардын силер билген,
атаган алгач ирет бабаң Түмөн.**

**Бабабыз баатыр Түмөн кетеринде,
батасын Улуу Күчтүн салып эске,**

**атанын баласына мурасы деп,
айтыптыр коштошоордо аманат кеп:**

**«Өтмөктүү ар бир доордо Жер жаңырат,
Өзгөргөн Жердин шарты эл жаңыртат.**

**Ошондо Жерди алгач байырлаган,
ободон артык көрүп Жерде калган**

**абалкы Нур тукуму – нуктан чыгып,
апаатка учураарда бүт кырылып,**

**түйшөлүп ант-уйкумдан – өтөп милдет,
түпкүрдөн сыртка чыктым нечен ирет.**

**Адашкан элди салып басар жолго,
аткарып шартын анттын, кирем тоого.**

**Ошондой милдет менен бул жолу да
отуз үч жыл жашадым араңарда.**

**Акыркы араңарга келген сапар
арыды, аз убакыт калды кайтаар.**

**Кам көрүп урпагыма, ошондуктан,
калайык, келер кезден кабар айтам.**

**Өтмөктүү доорлордо мындан кийин,
өзгөрүп, түйүндөлсө тагдыр-чийин,**

**тоолорду көк тиреген мекендешкен,
руху бабалардын өтүп кеткен,**

**батасын Улуу Күчтүн салып эске,
баш болчу эрди тилеп берет элге.**

**Көтөрчү журттун жүгүн андай эрен
төрөлөт арманы мол зар энеден.**

**Түйшүктүү журттун жүгүн артып жонго,
түшүрүп азган элди басчу жолго,**

**айрымы сый-урматта өтсө жашап,
а бири күн кечирет тартып азап.**

**Жараша өз дооруна журт башчысы
жаралат ар кыл мүнөз – жаман-жакшы.**

**Бирөөсү айкөл болсо ченебеген,
бир даары зулум чыгат кан эңсеген.**

**Анткени, нуктан чыккан элди нукка
түшүрүш үчүн керек түрдүү ыкма.**

**Менден соң Нур тукумга келе турган,
эгедер күчтүү Рухка – үч гана жан.**

**Алдыда баарыңарды утурмалап,
аргасыз Жер которуу күтүп турат.**

**Жер оошкон ошол көчтө – бөтөн элди
жеңишип адегенде күн элдери,**

**кылышып текебердик кийин, бирок
кырылып баскан элден – ат которот.**

**Бутагы күн элинин – бир уядан,
боордош усундар да кырылуудан**

**тек калбайт – саткын чыгып, чеби урап,
түбүндө терең көлдүн эли калат.**

**Калгандар сууга чөкпөй жер оодарып,
урууну усун деген койот танып.**

**Ошондо таза кандуу Сактан келип,
элдердин башын кошот кеткен тентип.**

**Кайрадан Улуу Тоону мекен кылып,
кадимки нукка түшөт элдер тыңып.**

**Өнүккөн ал тукумду кайра дагы
өксүтөт түйүндөлүп тагдырлары.**

**Арадан өтүп дагы жылдар кыйла,
адашкан нуктан элдин ырысына,**

**эненин узундай аруу таза,
эл башы Ууз келет Нур тукумга,**

**Көк Теңир ошол Уузга дили мээнип,
көз жеткис жерге чейин кылат ээлик.**

**Урпагы ээлесин деп шол жерлерди,
Уузхан жаңылыштык кетиргени,**

**бөлүнтүп кырк урууга – бүтүн тукум
бүлүнөт майдаланып – төгүп кутун.**

**Тукумдар туулушкан кырк аялдан,
туурашып адаттарды өткөн кандан,**

**уядан алгандары өнүм алып,
учканда ошол нукка кетет салып.**

**Урук бир – уя бөлөк тукум кийин,
унутуп боордоштук биримдигин,**

**ар бири өздөрүнчө уруу болуп,
арбыны кырчынында калат соолуп.**

**Ууздун атын сактап уңгусунда,
улантып учту калган тукум гана**

**тукуму Нур тукумдун экендигин
таспиктейт «кырк ууз» деген аты элдин.**

**Чачырап бириндеген ууздарды,
чогултуп, бириктирчү келет башчы.**

**Эң соңку эгедери Улуу Рухтун
элинен алыстабай сактайт нугун.**

**Ысымы ал башчынын вазийпасын
ырастап, Манас болот, уккун калкым!**

**Менден соң келе турган үчөөнүн тең,
мекени – Улуу Тоолор көк тиреген!**

**Төрөлүп тоо койнунда сырын каткан,
төш тосуп кыйындыкка – баш тартпастан,**

**көтөрүп журттун жүгүн арткан доору,
көсөмү болуп элдин, баштайт жолду.**

**Үчөө тең милдеттерин аткарып так,
үрөнүн Нур тукумдун калат сактап.**

**Жоголуп кете жаздап барып, анан,
жашоосун Жер бетинде улантышкан**

**алгачкы Нур тукумдун урпактары
аталып калат соңдо – кыргыз калкы.**

**«Кыргыз» деп аталуунун себеби не?
Көңүлдү уйуткула, бул кебиме:**

**«Бөлүнүп кырк урууга – кыркууз делип,
баягы биримдиги калган келип.**

**Бир чымчым – кырк кыпынга бөлүнгөн калк,
бириндеп кетишсе да – түбүн сактап,**

**кыйласын каршы күчтөр кырса дагы,
кыбырап баш көтөрүп калгандары,**

**кырылса отуз уузу – ону калып,
кыпындан чымчым болот өнүм алып.**

**Кылымдар аты чыкпай элин курап,
кырмызы туу көтөрүп даңкан урат.**

**Саны аз, саз Рухтуу шол эл анан,
сан жеткис кыргыздардан калып аман,**

**кыйыры ыйык Улуу Тоолор болот,
кырылгыс – кыргыз деген атка конот!**

**Конгон соң атка ошол кыргыз деген,
калкына башчы болот Айкөл берен.**

**Чачылып чабылышкан элди курап,
чамгарак көтөрүшөт түтүн булап.**

**Уланып үзүлгөнү, кыргыздарга
Ууздун оогон куту конот кайра.**

**Кут конгон ирмем мезгил өтүп кетет,
кусуру эссиздердин элге жетет.**

**Катылган душманынан таап кыргын,
кайрадан мүңкүрөшөт кыйла кылым.**

**А бирок, Улуу Рухтун соңку ээси
алыстап кетпей, дайым сактайт элди.**

**Бар болсо Жер жүзүндө адам уулу,
бар болот бата тийген Нур тукуму!**

**Убактым кайта турган калды жакын,
унутпай айткандарым эсте, калкым!**

**Көлкүлдөп катый элек Жер-Энеге
көңүлү төп келишкен Обо-Эне:**

**«Тукумум өнүм алсын жерде» – деген,
туптунук аруу-таза сезим менен,**

**айланып бир тоголок үрөн-данга,
оронот «аманат!» деп ак булага.**

**Кошулсун алты адам араңардан,
ээрчитип колго окшош тоого барам.**

**Алакан сымал тоонун этегине,
айдайбыз үрөн-данды өнчү жерге.**

**Үрөндү – Жер-Эненин урук берчү
уйулун таап туруп керек эгүү.**

**Жашоонун гүлазыгы болчу дарак,
жашыруун Жер астында орун алат.**

**Үч бурчтуу шиш чокулуу таш тосмого,
үлбүрөк Аалам нурун төгөт обо.**

**Тамырлап Өмүр-Дарак өнүм алса,
тукуму күн элинин, демек, анда**

**өтмөктүү доорлордон аман өтүп,
өнүгөт жаңыланып, ат өзгөртүп.**

**Ордун таап өнүм алса Өмүр-Дарак,
ошондо анттын шертин аткарам так.**

**Жетөөбүз үрөн өнүм алар менен,
жашырып ал өнүмдү жерге терең,**

**уланчу тукум үчүн Жер үстүндө
уктайбыз ант-уйкуда таш-үңкүрдө.**

**Туулчу кыргыздардын ордосуна,
тушма-туш кырка тоонун толтосунда,**

**тукумду абалтадан келе жаткан
турабыз ант-уйкуда сактап жаттан.**

**Бизден соң, дагы жетөө Сактан менен
басышат жолубузду – басып өткөн.**

**А, бирок, алар басчу тоо кыркасы –
ак мөңгү кетпеген тоо чыгыштагы.**

**Саргарган жазы күздөн берип кабар,
Сары Тоо, саймаланган үңкүрү бар,**

**Ызгаарын бийик тоонун сездирбеген
Ысык тап – түпкүрүнөн зор күч бөлгөн.**

**Үңкүрдө мэлүүндүктү бир калыпта
Өзгөртпөй сактоочу тап кылымдарга.**

**Тукумдун камын көрүп шол үңкүрдө
таш сымал катат Сактан түбөлүккө.**

**Калчалып өтмөк доордо кайра дагы
кырылып, баш көтөргөн тукум жаңы**

**Улуу Тоо өндүрүнөн – жайык беттеп,
Уздун бийлигинде канат керет.**

**Тукумун өнүм алган сактамакка,
турпагы ыйык тоого кайтып кайра,**

**аптапта эрибеген бийик чоку –
Алайдын ак мөңгүлүү ыйык тоосу.**

**Атасы – жер жайнаган уздардын,
ал тоодон түбөлүккө алат жайын.**

**Алайдын кырка тоосун Даван баштап,
ар дайым уйкуда Уз турат сактап.**

**Өткөрүп нечен кылым Уздан соң,
өрт каптап өзөктөрүн муңу толгон,**

**таруудай чачыраган кырк уруунун
төбөдө Теңир угуп кайгы-муңун,**

**ошондо эң акыркы Күчтүү Рухту,
ободон тилеп алган журттун уулу,**

**туу болуп чачкын элге – кошуп башын,
кыйырга угуздурат кыргыз атын.**

**Аткарып тирүүлүктө вазийпасын,
алыстап кетпей, журттун көрүп камын,**

**урагыс чеп сыңары көктү тиреп,
учунда ак мөңгүнүн, булут түнөп,**

**аркайган аска-таштуу, тоо толтосу –
акыркы Улуу Рухтуу эрдин орду.**

**Термелип кучагында ант-уйкунун,
тереңден сактайт дайым өз тукумун.**

**Төрт жети¹ – бир бүтүндү түзүп толук,
калабыз түбөлүктүү нуска болуп.**

**Акыркы мурас сөзүм урпагыма:
«Ак мөңгү Улуу Тоодон чыкпагыла!**

**Күч берип каршы турар душманына,
күн элин сактап калат тоолор гана!» –**

**эң соңку сөзүн айтып баатыр Түмөн,
ээрчитип алты эрди кеткен экен.**

Бир ыргакта, жагымдуу чыккан добуш тымып,
жашгылтым-көгүш жарыкка чулганган тейден кый-
ла тургансыдык. Деги эле, Бакай Атанын ушул шоо-
ланын арасындагы көлөкө сымал караанын ээрчип,
кайсы жерге бардым, канча убакыттан бери жүрөм?

---

¹ Төрт жети –

Белгисиз. Балким бир нече саат болгондур, а балким аталарыбыз айтышкандай «ирмем» эле убак өткөндүр. Ушул белгисиз убакытта мен жүздөгөн эмес, миндеген жылдарда басып өтө алгыс сапар арытып келгендей туйумда турам. Мага тааныш мунарык-көгүш, саргыч-жашыл түстүү шоолага дагы башка түстөр аралашып, айтып бере алгыс ажайып сезимге жетелөөдө. Түмөн Атабыз жөнүндө Бакай Ата айтып бергенин, же аралашып көргөнүмдү так айрып айтмак түгүл, өзүмдүн бар же жогумду тактоо кыйын. Кайрадан ыргактуу добуштарды эшиткенимде саал чочугансып барып, анан үн ыргагына сиңип кеттим.

***«Түбөлүк кучагында ант-уйкунун,
түбүбүз Түмөн баатыр жөнүн уктум.***

***Эмнеге, көк тиреген тоолор турса
Эчкилүү Тоосун тандайт Түмөн-Ата?***

***Балким же Түмөн-Ата заманында,
бул тоолор болсо керек бийик анда?» –***

***сезимиң шоола чачып берип турган
сууроңо, Шамчырагым, жооп айтам:***

***«Алай» деп, Улуу Тоого ат ыйгарып,
алтоону коштоп алып сапар тартып,***

***жети күн дем тартышпай – өнүм берер,
жети жан, жер издешип үрөн эгээр,***

***кең пейил эрдин колун элестеткен
керме тоо табышыптыр өрөөнү кең.***

*Ортондун салаасына туура келген,
ободон түшкөн шоола текши тийген,*

*түшүмдү бере турган мээнет жанар,
түпкүрдө урук чаччу уйулу бар,*

*береги ыйык жерге баатыр Түмөн
булада ныл¹ үрөндү сепкен экен.*

*Үрөндүн нылы сиңип топуракка,
үлбүрөк бойун созот түшкөн нурга.*

*Өнүмүн алган кезде Өмүр-Дарак,
өздөн да, жаттан дагы аны сактап,*

*үзүлбөс өмүр улоо белгиси деп,
үч бурчтуу, шиш төбөлүү курушат чеп.*

*Таш чептин төбөсүнөн төмөн карай,
төгүлөт Аалам нуру Даракка жай.*

*Ошондон ушул күнгө Өмүр-Дарак,
оболку Нур тукумдун учун улап,*

*курулган таш тосмонун астында бек,
кылымдар өзгөрүлбөй турат бүрдөп.*

*Үлбүрөк дүйнө менен кабарлашаар,
үрөндүн нылы сиңген топосу бар,*

*тулпардын ээрин эске салып турган,
тулкусун күн жүрүшкө түздөп бурган,*

---

¹ Ныл –

*туйуктар ант-уйкуга кирчү жолду,
теңдешсиз кереметтүү ушул тоону,*

*түбөлүк жайы кылып Түмөн эрен,
түшүнгүн, тандабаган жөнсүз жерден!*

*Тамырын Өмүр-Дарак жайган жерге,
баазим эт, Шамчырагым, аруу дилде.*

*Жер ушул – өнүм алып Өмүр-Дарак,
жоготпой Нур тукумун келген сактап.*

Көрсө, Манас Атабыздын «Кароол Дөбөсүнүн» алдында Күн элинин тукумун сактап келген «Өмүр-Дарагы» тамырын жайып бүрдөп турат турбайбы!

*Дарактын өнүмүнө далил болуп,
Таш-Казан Туйук-Төрдө турат толуп.*

*Ал дарак бүр байлаган күндөн бери
ар дайым казанда суу берет белги.*

*Алаамат кырсык элди каптаарында,
азайып же соолот суу казанда.*

*Ал эми бейпил мезгил болгон кезде
ашкан суу агып түшөт этегине.*

*Көрдүңбү, Шамчырагым, быйыл дагы
көлбөөрүп, казан толуп-ашкан чагы.*

*Те түпкү Нур тукумдун урпактары –
Теңирден бата тийген кыргыз калкы,*

*оң тогоп бишараттуу аян-белги,
ордолуу журт болгонун далилденди.*

***Кар болбой өтмөк доордо, түптүү калкым,
карк болуп ырыс-кутка чыксын атың!***

***Чакталуу убактыбыз кетти өтүп,
чырагым, күткөндөргө алгын жетип.***

Жанагы кубулуп-куйулган шоола алыстап, бүлбүл-мунарык жарыктын коштоосунда бейтааныш жерде турупмун. Балдардын үнү чыгып аткандай. Аздан соң добуштар даана угулду:

– Эже, нары басыңыз, жардан нары кетиниз.

Кооптонгон балдардын үндөрүн угуп, мен үчүн анча деле коркунуч туудурбаган жардын кыры менен бастым.

Күйүгө дем тарткан Талант бет маңдайымдан чыгып колумду кармады.

– Эже, жакшы келдиңизби? Жүрөктү түшүрүп койбодуңузбу. Жардан учуп кетет экен деп жаныбыз чыга жаздады, – деп кабатырланды. Кыязы, колдорум муздап калса керек, жаандан кийинки ным жерге олтуруп, Талант менин колумду ушалады. Төмөнтөн Жумадин чыгып келди. Үчөөбүз Таш-Казанга бардык. Абыдан чаңкаганымды сездим, суудан кочуштап аптыга жуттум. Суу жылуу экен, бая кечиндеги тиш какшаткан суунун азыр, түнкү суукта кудум жылытып койгондой жылуулугуна таң калдым. Эсиме жаңы эле Бакай Атадан уккандарым түштү. Ушул керемет суусу бар Таш Казанга аруу дилимден таазим урдум. Таптакыр башка дүйнөгө барып келгендей абалдан чыга албадым. Негедир ушул саам көрүп-уккандарымды эч ким менен бөлүшкүм келбей койду. Асанкан аба, Жапарбектер менен кадыресе тирүүлүктөгү тирликтин айланасында сүйлөшүп, тамактан соң үңкүрдүн ичине кыңайып, таңкы шамдын маалында турдук.

Келүүдөгү максатыбыз ишке ашып, артка сапар алдык. Үйдө кубанычтуу жолугушуу күтүп туруптур. Бир жылдай убакыт Кытай жергесинде билим алган Акылдын Шаазадасы келиптир. Баштагыдан да сабырдуу, токтоо тартып, акыл топтогон Шакуну сагынычым тарабай боорума кысып, жашымды тыя албай кыйлага турдум. Ушул эрезеге жетип калган тал чыбыктай улан – биздин эртеңибиз! Нур тукумдун нускалуу улантуучуларынын бири, үзүлбөй агып келаткан нугубузга тунук башатыбыздын мөлтүр суусу – Шаазадам, ылайым өмүрү суудай тунук, суудай соолубас, эл уулу болсун! – деген тилегимди ичимден миң кайрып: «Теңирим, ушул ак тилегим бир өзүңө жетип, кайрымжысын бере көр!» – деп тооп кылдым.

* * *

24. 07. 2003-ж. 25 А. к. 7. 211219121. 4425663.

Туура жыл маалында топурагыңдан айланайын туулган жерим, Ыйык Тастар-Ата мазарына таазим кылып келдим. Бишкектен Жумадин, Шаазада, мен Мидинге «Көкбуурулду» айдатып, түнкү он бирлерде чыкканбыз. Эртең мененки тогуздарда Миң-Кушка, Таланттыкына жеттик. Чайдан соң Таланттын үй-бүлөсү менен болуп «Эл Түнөккө» келдик. Курмандыкка бата тартып койуп, биз Тастар-Атанын Ыйык таштарына, Супадагы кароол зоого зыяратка кеттик. Талант, Жумадин, мен – атчан, ал эми Шаазада ошончо аралыкка жөө бет алды. Ыйык таштарга чейин төрт-беш саат жол жүрүп жеттик.

Быйылкы жаандын кесепетиби же элдин кайдыгерлигиненби, айтор, жээк бойлогон калып таш-

тардын¹ орундары жарга айланып калганын көрүп, жүрөгүм сыздап турам. Көк тиреген тоонун боорунан төмөн шаркыраган Тастар-Ата суусунун жээгиндеги калып таштарга куйулгандай ар түрдүү көлөмдөгү «ок» таштардын көбүн суу агызып кеткендей. А балким, кийинчерээк тынчын алган суук көздөрдүн көбөйүп кеткенинен улам жерге, суу астына сиңгенби деген ой көңүлүмдү саал тынчтандырды. Убактыбыз чакталуу болгондуктан таазим кылып, Супага бет алдык.

Биз Супага чыкканда Улуу Күн уясына батты. Жазылган супарадай Супадагы «Кароол зоодо» жатылган шамдын жалыны менен уясына кирген Күн алоосу үн алышып жаткандай туйум берет. Жер киндиги ушул кереметтүү, ыйык Тастар-Атадай сезилет! Кол менен коргондоп тосуп койгондой чокуга Ааламдын түз шооласы төгүп турду.

Алоолоп күйгөн шамдын жалыны, Күндүн алоосу, Ааламдын нуру жуурулушуп, бир бүтүндүктү түзүп обого атылууда. Денемдин салмагын сезбей, каакым сымал «үлп» эткен желге уччудаймын. Ыйык чокудагы «Кароол зоодо» турганымды билип туруп эле, бирок башка бир өлчөмдө, бөлөк дүйнөдө жүргөндөй абалдамын. Шамдын азайып бараткан жалыны менен, ушул сезимдерим да тымып барат. Дуба айтып, бата тартып төмөн «Эл түнөктү» бет алдык. Кошко жылдыз толо жеттик. Он бир-он эки сааттык жолду жөө басып барып келген Шаазадага там берип, пейилимден ыраазы болдум. Ушул өжөрдүгү менен «элимдин эртеңи деген» ишеничимди актарына көзүм жетүүдө. Тамактан соң жолго чыкмакпыз. Төбөдө жыбыраган жылдыздарга кол созсоң жетчүдөй, адаттагыдай эле Талант:

---

¹ *Калып таштар* –

– Эже, карасаңыз, Атабыз эмеспи? – деп Супа тарапка кол жаңсады.

Чайпалып, бир чоңойуп кайра кичирейген көк жылдызды көргөнүмдө, шашыла бата кылып ордумдан турдум. Күтүлбөгөн кубанычтын ысык илеби тула-бойумду эритип баратты. Жайсаң Атамдын Улуу Рухуна кездешер мезгилге көп бар эле, а бирок касиетинден кагылайын Тастар-Ата мазары жардам берген экен! Мунарык Шоола учунан үзүл-кесил угулган тааныш коңур үндү ээрчип шашып барам:

***Төбөсү көк тиреген Улуу Тоодо
жарыгы, шамдын жыты түз обого***

***жеткенде бир ирмемге кармалбастан,
жарыгым, жылдыз болуп келди Атаң.***

***Күтпөстөн кездешүүнү ушул бүгүн,
күйгүзгөн шамың бүрккөн көгүш түтүн,***

***өткөөлдөн түптүз жетип катмарыма,
өрөпкүп өзүңөргө келдим шаша.***

***Кушубак маанайыңар супадагы
кулпусун катмарымдын ачып салды.***

***Буйурган кездешүүнү – ирмем убак
бук болгон көңүлдөргө берсин кубат.***

***Үлбүрөк Ай нуруна чагылышкан,
үзүрү ак эмгектин «Буурул Буудан».***

***Акжолтой, куттуу болсун, чырактарым,
алыскы жолдо убай көргүн баарың.***

**Бекилүү сыр кулпусун ачамбы деп
белсенип бөтөн элден ачкыч издеп,**

**Бээжинге барып келген Шаазадага
берейин аруу дилден аппак бата:**

**илимдин деңизинде кулач кергин,
ишинден ийгилик таап, элге бергин.**

**Шагыңа шакирттерин уя салсын,
«Шаазада устат» деген атың калсын.**

**Аттигин, байралууга убактым аз,
а бирок, көңүлүмдө көктөмдөй жаз.**

**Анткени, кездешүүгө күтүлбөгөн
абыдан курсант болдук баарыбыз тең.**

Жаркыраган көк жылдыз алыстаган сайын кичирейип, чекитке айланып барып көрүнбөй калды. Балдардын жанына келгенимди алар туйушпады. Шаазада жардам берип колумдан сүйөп «Буурул Бууданыбызды» көздөй бастык. Күтүүсүз кездешүүнүн таасиринен бошой албаган тейден машинанын жанына келгенибизди туйбапмын.

Калган балдар жүктөрдү ташып машинага салышты. «Теңир, жол бер», – деп кайра тарттык. Таланттарды калтырып, биз Бишкекке бет алдык.

АЙКӨЛ АТАНЫН БАТАСЫ

6-7-8-9-10 август

7. 8. 2003-ж.   10 А.К.   10 А.К. 82416172343
374279

Быйыл 3-июлда дастандын биринчи саптары түшкөнүнө туура сегиз жыл толду. Сегизинчи китептин үстүндө иштешим саал узакка созулуп кеткенсийт. Иштин бүтөөр күнү бар дечи, бирок пендемин да, тездетким келет. Жалдын суусу алмашаар мезгил жетип калгандыктан, өткөндө Таш-Рабатта түшүргөн жазууда айтылган – Токол-Тогоолду¹ пайдаланып көрүү нээтинде «Жылаңач-Бугу» мазарына сапар алдык. Мазарга Жумгал тарабынан бармак болдук. Өрнөктүк Дүйшөнбек деген жигит баарыбызга улоо камдап коймок. Топтогу балдар толугу менен барышмак. Эрнест гана киносун² тартып аткан кызуу учуру болуп баралбады. Арабызга биринчи жолу кошулушкан Таланттын Жоомарты, Өрнөктүк Дүйшөнбек жана «Көкбуурул» тулпарыбыздын чабандеси Мидин. Эртең мененки ондордо Өрнөккө келдик. Дүйшөнбек козусун сойуп, дасторконду жайып күтүп атыптыр. Мен мазар беттеп баратканыбызда эч кимдикине түшпөйт элем, быйыл ушул эрежемди буздум. Пендечилигим да! Биринчи көргөн жигитке, анан дагы баарыбызга мине

---

¹ Токол-Тогоол –

² Эрнесттин киосу – ошол учурда «Айыл өкмөтү» тасмасы тартылып аткан эле.

турган аттарды шайма-шай келиштире камдап турса, үйүнө түшпөйм десем таарынтып койчудаймын. Ушунча камыбызды көргөн Дүйшөнбекке жок дей албадым. Үйүнө кирип, даамдашып алып жолго чыктык. Ошол тейден он эки киши он ат менен түнкү он бирлерге чейин жол жүрүп, белдин берки бетине өргүдүк. Таң ык салганда эле бел тараптан булут каптап жаан дыбырады. Буйум-теримде-рибизди таар менен жаап, карагайдын түбүнөн орун алганыбызда жаан төгүп кирди. Акыл спальный мешогун мен олтурган жерге чатыр сымактагып байлады. Астына олтуруп, балдар кайнаткан самоордун чайын ичтик. Эч кимдин үстүнөн тамбаган тамчы дал менин төбөмө чоргодон куйгандай ага баштады. Тирешип, нары-бери тартып аракеттенгендерине карабай куйула берди. Ошол кезге чейин өзүмдү ичимден күнөөлөп унчукпай олтургам, эми ошол күнөөмдү сыртымдан мойунга алышым керектигин сездим.

– Дүйшөн, айланайын, сен мени туура түшүн, мындан нары мазарга баратканда үйүнө түш деп өтүнбө. Карачы, жазамды өзүм эле тартпай баарыңарды үшүтүп алдым. Мага кам көрбөй эле койгула. Сыгып алма суу болбосом күн ачылбайт, андан көрө Талант экөөбүз астыга бастыра берели, – дедим. Ырасында эле, Жумадин алып берген наикдкандан чыккан чапанымдын жеңдерин үч жолу сыгып кургактаган соң, күн ачылып кетти. Белге чыгып, «Жылаңач-Бугу» ыйык мазары көрүнгөндө Кусейинге ойдон суу алдырып, зоонун далдоосуна жуунуп алып, шам жактым. Шамыбыз алоолоп күйдү. Дуба айтып, Айкөл Атабыз күнөөмдү кечирди бейм, санаам бөксөрүп жол уладык. Мазарга келип, былтыр ка-

тып кеткен казаныбызды таап, курмандыгыбызды чалдык. Жалаң эркек балдар болгондуктан, ичеги-карынды артышайын десем, көнүшпөдү. Дүйшөн, Акыл, Талант, Жумадиндер ичеги артып, казан асышты. Быйыл мазарга алтынчы жолу келишибиз. Августтун алтысында жолго чыктык. Алты чоң киши, алты бала экенбиз. Менин ойума келген эмес, Талант айтканда «Ой тобо!» деп таң калдым. Ушунун баарысы тегин жерден эместир. «Токол-Тогоолдун» учуру жакындап калды. Айдын толунун күтсөм дагы беш күн ушул жерде калышым керек. Таш-Рабаттагы медитация учурундагы айтылгандарды пайдаланып, бар тобокел деп, Токол-Тогоолго медитацияга чыкмак болдум. Балдарга түшүндүрүп отурбай эле жолго чыктым. Талант кыйла жерге узатып барды. «Сен кете бер, мен Шооламды күтөм, болсо болду, болбосо барып калам артындан» – деп, караңгы түн койнунда, тик зоо башталган шагылдуу бетте калдым. Талант узаган соң өткөн расшифровкадагы ыкманы колдонуп Айкөл Атабыздын жайына кирдим. Үңкүрдүн ичинде өзгөрүү жок. Бирок дайым кирип жүрчү оозу туйукталып калыптыр.

Ушул жайга канча келгеним менен, Айкөл атама дит багып карай албайм. Муңайым коңур үнүнөн гана маанайын болжой алам. Бул сапар үнү түйшүктүүдөй чыкты:

***Бар болгун, Шамчырагым, чарчаптырсың.
Бир азга тыным алып, демиң жыйгын.***

***Кол байлап каректердин ортосуна,
күч берчү ташка олтур келип мында.***

***Кемиген күч-кубатың толукталсын,
кейибе, иш аяктаар күндөр жакын.***

Мен үчүн күтүүсүз нерсе – тегирмендин ташын-дай тегерек, жылмаланган ташка олтурушумду буйруганы болду. Сол тиземди бүгүп, таш үстүндө сыңар тизелеп орун алган соң гана ушунчалык чарчанымды сездим. Кош колумдун алаканын беттештирип каштарымдын ортосуна сүйөдүм. Оо бир кыйладан кийин көңүлүм сергип, канат байлап алгансып учканга даяр сыяктандым. Ошол аралыкта Айкөл Атам кемчиликтеримди түшүндүрүп, ишимди кантип нукка салышым керектигин айтты:

***Түйшүккө, тоскоолго мол ушул жылды
тоотпой топтогулар көп иш кылды.***

***Быйылкы Ай толугу көбүнесе,
болушуп туруп алды каршы күчкө.***

***Торуна жыш жайылган түшүп калбай,
тогоолду пайдаландың тыным албай.***

***Кемчилигиң – ар бир сандын так милдетин
көңүлгө түйүп бекем сиңирбепсиң.***

***Үч сандын так милдетин эстеттирсем,
унутуп койгонунду эстерсиң дейм?***

***Бир – Алеф – ушул санга тийешелүү
борбордон маалыматты алып берүү!***

***Ак-кара эриш-аркак экенине
Ааламдын Эки – Бета саны күбө.***

***Үч саны – Улуу максат, ишке, эрке,
үндөгөн бүткөрүүчү күчкө эге.***

*Тогузга чейин сандын милдеттерин,
таспиктеп кайра баштан, так эстегин.*

*Тагдырда токсон тогуз ачкыч барын
таризде, сага неге айтылганын.*

*Сан менен мына ушул – тогуз деген
сакталат сыр түйүнү Ааламда кең.*

*Кубаты баардык сандын – бирден баштап,
тогузга чейин гана санда турат.*

*Түшүргөн санды сөзгө айлантаарда,
түзүлгөн чийин күчү – бирдик санда.*

*Тогуздан калган калдык – кең Ааламдын
билдирет кабар берчү сан катмарын.*

*Табышмак жөнүн айттым жардам этер
токтогон жерден нары улап кетер.*

*Иштеген ишин менен катарлашкан
илимди үйрөнүүнү тең кармасаң,*

*кызыткан көңүл-көйүн канчалаган
кыргыздар сыр ачышат дастан каткан.*

*Жанатан берки сөздөн, Шамчырагым,
жүйөлүү бир жыйынтык чыгарарсың.*

*Ал азыр кубаттанып калган болсоң,
азыраак эл ичинен кеп козгосоң.*

Айкөл Атабыздын добушу угулбай, бууруп жа-
рык болгон үңкүр ичин жымжырттык ээледі. Мен
биздин кыргыз элинин түбү ондогон кылымдарды

камтыры далилденип жатканын, Ажобуз өткөн тарыхыбызга кайрылып окумуштууларына кыргыз тарыхын кайрадан түздүрө баштаганын, ата-бабаларыбыздын баскан, жашаган жерлерине илимпоздорду жиберип таспиктетип атканын, жалпысынан элдин маанайы көтөрүлүп калганын, анан биздин чакан тобубуздун жүгү да кыйла жеңилдегенин айттым. Жанагы түйшүктүү үнү саал көтөрүңкү чыккандай туйулду мага:

***Бир кезде туу чокуга чыгып алып,
баалабай бийиктикти, аласалып,***

***түпкүргө кулап түшүп чачыраган
түйшүктүү журт тагдыры – чексиз санаам!***

***Өткөнчө нечен кылым бөтөн элдин,
өкүмүн аткарышып келишкенин,***

***эстесем жандүйнөмдү жалын каптап,
эл-жерге өкүнүчүм күйүп-жанат.***

***Ошол журт баш көтөрүп, канаттарын
обого күүлөп учаар мезгил жакын.***

***Өткөрүп ийишпесин учурду деп,
өтүшкөн бабалардын тынчы кетет.***

***Ушундай оомал-төкмөл өтмөк заман
Уздун тукумун көп талкалаган.***

***Убайым тартып кейип жүргөн кезде
угуздун, Шамчырагым, жакшы нерсе.***

***Өткөнгө серп салганы журт башчыңар
өзгөчө сүйүнүчтүү болду кабар.***

**Аркалап журттун жүгүн, камын көргөн,
акыл-эс, пейил-көйү көлдөй терең,**

**калк ээси болчу жандар өтө сейрек
кут конуп, өнүп-өсчү журтка келет.**

**Элине шам чырактай жарык төгүп,
эрлердин жолун улайт кеткен өтүп.**

**Өткөндөн өрнөк алып, бабалардын
өзгөчө аяр талдап каталарын,**

**ошондон учурдагы калкын сактап,
оң нукка салчу жагын алат тактап.**

**Калтырган каада-салттын, үрп-адаттын
каймагын калпып алып багат калкын.**

**Уч улап келе жаткан урпактарга,
ушундай журт башчысы келсе гана,**

**уланып үзүлгөнү чачыраган
улуу журт баш чыгарат бир жакадан.**

**Жакындап калган кезде өтмөк учур,
Жараткан, калкыбызды калтырбай кур,**

**түбүбүз Түмөн колдоп, журттун башын
туткудай ээси келип, баштайт калкын.**

**Көтөрүү журттун жүгүн абыдан оор,
көпчүлүк баасын билбей, болушат кор.**

**Баарына кайып болуп журттун ээси
бабалар баскан нукка салат элди.**

**Учур чак, келер кезден берип кабар
Улуу Күч аткар деген милдетим бар.**

**Ар дайым, ошондуктан, урпактардын
ал-жайы, тирлигинен кабардармын.**

**Кабылса калкым , бирок, алааматка,
калкалап калуу кыйын учурунда.**

**Анткени, ант-уйкуда таштай катып,
ант шертин өтөөм керек так аткарып.**

**Урпагым шонтсем гана улап учун,
Улуу Күч сапар артат таап нугун.**

**Өткөндөр салган нукка түшөр чакта
өтмөк доор тушташ келип тагдырларга,**

**жаңыдан баш көтөрүп келаткан журт
жолунан адашышат бороон уруп.**

**Карегим, өтмөктүү доор азыр дагы
калайык-калкты сындап турган чагы.**

**Жалпы журт ата-баба салган нуктан
жаңылбай көч улашын тилеп турам.**

**Керт баштын камын эмес, ар бирөөңөр
калайман-калкка мүлдө кам көрсөңөр,**

**оңолсо пейил-көйү жалпы журттун,
ободон Теңир төгөт элге кутун.**

**Ал эми жаш-карысын кадырлабай,
атадан калган салтын аруу тутпай,**

**намысты айырбаштап алтын-зерге,
назарды ачка буруп, обор¹ кетсе,**

**калааба-касирети өтмөк доордун
каптаарын, калкым, эске түйүп койгун!**

**Орошон журт тагдыры... учурунда
ордолуу Таласымды калчады да,**

**арадан канча кылым өткөн менен,
атагы өчпөй келет ордо деген.**

**Бутубуз баскан жерди бизден кийин
баспады кимдер гана! Тагдыр чийин**

**Ууздун урпагына буйруп койгон,
урпагы ээлеп келет ошол бойдон.**

**Улуу Күч ушул доордо кутун төксө,
урпагым, улуулугуң билет дүйнө!**

**Ордолуу жер соорусу Талас анда,
орошон журт ордосу болот даана.**

**Ал мезгил алыс эмес – кут консо элге,
ак тилек ашчу учур ирмем эле!**

**Бул сөзүм, урпактарым, келер чагың,
бурулуп Теңир көөнү назар салсын.**

**Учурду, алдыңарды утурлаган
урунттуу кабар берип, тынды санаам.**

---

¹ Обор –

Айкөл Атабыздын добушу угулбай үңкүрдү кайрадан жымжырттык ээледі. Мен сөзү бүткөн белем деп кетүүгө камдандым. Кайрадан чыккан коңур үндү эшитип ордума олтурдум.

***Жарыгым, азга байыр ала тургун,
жайынча айтар сөзгө көңүл бургун.***

***«Жыл өткөн сайын утуру келүү мында
жеңилдеп бара жатат» – дедиң жана.***

***«Башында, келиш үчүн сурап жардам,
баш тарткан шылдыңдуу жооп нечен уккам.***

***Жандүйнөм жабырланып, шагым сынып,
жашымды жутар элем ичтен тынып.***

***Ал азыр кадыр салып суратпастан,
адамдар көбөйүүдө берчү жардам...» –***

***Жагымдуу болоорлугун жакшы кептин,
жакшы сөз угуп азыр даана сездим.***

***Сен эмес, сөз илеби мени дагы
сергитип, сезим отун козгоп салды.***

***Тургандай кан чуркатып ысык илеп,
тулкума таштай каткан туйум берет.***

***Бул сезим – журттун пейли оңолду деп,
бишарат белги берип жатса керек.***

***Өтмөктүү ушул доордон анда, демек,
урпагым нугун таап өтүп кетет.***

**Кут конуп журт башына, керип канат,
куттуу эл көч башында Күндөй жанат.**

**Башаты дайралардын ташкындаган
башталат мөлтүр тунук булактардан.**

**Бир ууч топ «Кылым көчү» деп аталган
башаты болот көчтүн журт баштаган.**

**Бүгүнкү чакан көчтү коштоп барар,
буйруса, көбөйүүдө чыгаан балдар.**

**Көч барса кайсыл жерге кам көрүшкөн,
көтөрүп жүгүңөрдү тең бөлүшкөн,**

**азыркы Дүйшөнбектей, аруу дилден
атуулдар арбып барат жардам берген.**

**Кири жок көөдөнүндө, пейли кенен,
кызматын ак өтөгөн уулум Дүйшөн,**

**ак батам ыраазы дил берген сага,
айтылып, тушташ келсин учуруна.**

**Тукумуң тамыр жайып, өнүм алсын,
тууруңа алгыр шумкар уя салсын.**

**Уч улап, журттун уулу деген атак
уяңдан учкан кушуң жүрсүн жандап!**

**Темир ат «Көк буурулдун» чабандеси
таптаган темир буудан, Мидин, сени**

**устанын пири Дөөтү жылоолосун
уулуңдан урмат көрүп, жолуң болсун.**

*Кезинде сага арткан оор жүктүн
салмагы сезилбейби анча бүгүн?*

*Баамдап сөздөрүндөн өзүң айткан,
байкадым арбыганын көргөндөр кам.*

*Тең орток болуп дайым ый-күлкүңө,
түйшүгүң көтөрүшүп дээрлик мүлдө,*

*жарыкта вазийпасын аткарып так,
Жумадин, Жыпар сиңдиң – саябан бак.*

*Жарык жүз Жыпарыңдын тамчы канын
жан отуң менен сен да ызаттапсың.*

*Ымыркай наристеге ийип дилиң,
ысымын койуптурсуң Аруукенин.*

*Аяндуу, нурдан бүткөн асыл заттын
наристе аруулугун мурастасын.*

*Күткөнү ушул болчу Аруукенин,
кудурет берген экен ал тилегин.*

*Апасы наристеге берсин бата,
шам жаккын алып барып кабырына.*

*Кайрылып арбынырак барчу жериң
кабыры Бал Таңдайдын Кызарт дедиң,*

*«Чолпонбек келинчеги Улан экөө
чыгышат малы менен ошол жерге.*

*Ар дайым атабыздын жаткан жайын,
аздектеп таазим кылып барган сайын,*

**бел болуп тобубузга Чолпон, Улан
беришет бар дилинен бизге жардам»,–**

**деп айткан сөзүң сенин, менин дагы
дилимден түнөк таап орун алды.**

**Учугун Элтабардын улантышкан
урпагы Чолпонбекке берер батам:**

**байырлап ыйык жерди өнүп-өскүн,
баар таап эмгегинден үзүр көргүн.**

**Тууруңа томогосуз бүркүт консун,
тукумуң ырыскыдан кем болбосун.**

**Көчүңөр Талас беттеп сапар тартса,
көбөйдү күтүшкөндөр ал тарапта.**

**Жапарбек, Асанкандар Таластагы
жардамын өзүңөрдөн аяшпады.**

**Мезгилдин кайсы маалын тандап барба,
мээнетти бөлүшчүлөр күтөт анда.**

**Аттары уул-кыздын жардам берген,
арбыптыр, атай албайм баарысын тең.**

**Түз бурган нээт-дилин урпагыма,
төп келип учур-убак, тийсин бата!**

Айкөл Атабыз алты жылдан бери биринчи жолу төгүлүп-чачылып, жардам беришкен балдардан ак батасын аябады. Ушул тапта мени сүрдөткөн сүрү алыстагандай сезилди. Негедир Жайсаң Атамдын элесине окшоп турду. Эреркегенимден тулкумду сез-

бей эрип же бууга айланып баратканымдай туйумда болдум. Ирмемге да жетпеген ушул абал кайрадан баягыдай жүрөк даабас сүргө, кол жетпес бийиктикке алмашып, өктөм да, бир аз өтүнгөндөй да добуш салды:

***Ал азыр, Шамчырагым, жалдын суусун
ай батып кеткичекти которгунуң.***

***Каршы күч мизи саал кайткан менен,
каарып көктү чүмкөп турат бекем.***

***Кыябы келсе мындан чыгаар менен,
кармасам деп тургансыйт талуу жерден.***

***Анткени, байкадыңбы, кирип жүргөн
өткөөлдүн оозу бүгүн туйук бекен?***

***Артыкбаш көздөн сактап, кирчү эшик
аскадан көчкү түшүп калды бекип.***

***Кол салса, Кара күчкө сокку уруп,
калкалаш кыйын сени – эшик туйук.***

***Кулаган зоо бөлүгү сен суу алган,
булактын көзүн бүтөп басып калган.***

***Ал жерди издебегин мындан нары,
аскага сандык таштын тушундагы,***

***шамынды жакчу жерге түшөт жарык,
шол жерге арнап келген шамды жагып,***

***абайлап назар салсаң күйгөндө шам,
асканын боорундагы жараңкадан,***

*сымаптай томонуп тамчы тамат,
каторгун Жалдын суусун ошол замат.*

*Шам күйүп бүткөнчөктү мүмкүн болсо,
жол нугун болжолдоп ал барчу кошко.*

*Анткени, Ай олтуруп калган убак,
шооланды каршылаш күч үзүп салат.*

*Караңгы Айсыз түндө табылбай жол,
камалып калба зоого, этият бол.*

*Табаасын таш жардырып каршы күчтүн,
тайыса бутуң зоодон, демек, бүттүң.*

*Убакыт өтүп кетти, ылдамдагын,
Улуу Күч жардам берсин, Шамчырагым!*

211219121

Айкөл Атабыздын добушу алыстап, мунарык Шооланы ээрчип сыртка чыктым. Кыязы, күн абыдан бүркөлүп алса керек, айлана көзгө сайса көрүнгүс караңгынын кучагында экен. Жылда Жалдын суусун алмаштырып жүрчү булакты көчкү басып калыптыр. Тушундагы көк асканын түбүнө шам жактым. Шам ортолоп калган кезде боорундагы жараңкадан кудум томолонгон сымап сымал коймолжун суу тама баштады. Шашып, Жалдын суусун шамга чукуп асканын түбүнө төгүп, идишти тамчыга тостум. Жалдын суусу толгон кезде шам күйүп бүтөйүн деп калган. Дуба айтып, көк баштыкка Жалды салып ордумдан турганда эле караңгынын тузагында калдым. Үлбүрөгөн көгүш Шооламды бир нерсе калкалап калгандай болду. Шыгыраган дабыш-

ты угуп ал тарапка көз салдым, шагылдарды кулатып, оор дем алган Талант жаныма келип калыптыр. Айланабыз додолонгон шагыл таштар экен. Кыязы, бийик эле бетте турсак керек. Жыгылып туруп түшө баштадык, бир кезде Жумадин, анын артынан Акыл келди. Бүжүрөп, ураган зоонун үйдөй таштарынын арасынан бири бирибизди жетелеп, утур тынып атып кошко келдик. Коштогу балдар уктап калышыптыр. Убакыт түнкү үчкө чукул экен. Балдарды тургузуп дуба айтып тамактанып бүткөнүбүздө, таңкы шамды жагар учур болуп калган эле. Биз шамга отурганда төбөдө жылдыздар жыбырап, асман чайыттай ачылды. Шам алоолоп, айланага жарык чачып, бир башкача күйдү. Ооба, оордуктар артта калды. Келгендеги максатыбыз ишке ашты. Биз шамдан турганда, чыгышта таң сөгүлүп келаткан.

Бүгүн ушул ыйык жерде калып, мен расшифровкаламак болдум. Жумадин, Шаазада, Улуктан башка балдар жер көрүп келишкени төмөн кетишти. Кечке иштеп, күүгүм киргенде төмөндөн кайтышкан балдардын жанына чыктым. Акыл менен Талант менин жанымда олтурушкан, бир кезде Талант: «Эже, карасаңыз» – деп Айкал Атабыздын жайы тарапка кол созду. Жылаңач Бугунун дал төбөсүнөн – чыгыштан түндүк-батышты көздөй чайпалып, жаркыраган нурун чачып жылдыз түспөлүндө Жайсаң Атабыздын Улуу Руху сызып баратты. Ирмем келип, айта турган сөздөрүн Токол-Тогоолдун жылдызына таштап, шашыла сапарын улап, узап баратты. Көгүш жарык жылдыздын соңунан кусалуу тиктеп, тамагымды кыскан жашыма тумчугуп, мен дагы шашылыш түрдө жазууларымды түшүрүүдөмүн. Ыйык мазарга эки түнөп, шашкеде артыбызга сапар алдык.

ЖАЙСАҢ АТА МЕНЕН КАЙРАДАН КЕЗИГҮҮ

1. 10. 2003-ж.

6 А. К.

0°

329192

812116121626312292

Бир жылдан берки зарыга күткөн күн келди. Жайсаң Атамдын Улуу Рухуна кездешүүгө Кызартка Жумадин, мен Мидинге «Көк-Буурулду» айдатып жол алдык. Бир жума мурун жааган кардан ак кементай кийген «Баба-Ата» тоосу сүрүнө, сынына чыгып күтүп алды. Чолпонбектер бизди келет деп күтүшүп, көчүшпөптүр. Уландын чайын ичип ыраазычылыгыбызды билдирип, Атабыздын кабырына бет алдык. Күн кечтеп кеткендиктен мерчемдүү жерге жетпей дасторконубузду жайып дуба айтып койуп, кабырга шаштык.

Туура болжогон убакта жетип, шам жактык. Убактыбыз чектелүү болгондуктан Арууке апабыздын булагына бардырбай Жумадин менен Мидинди кетирип, мен Шооламды күтүп калдым. Кызарттын шамалынын тентеги кармап тургандан улам, балдарды үшүп калышпасын деп, Чолпондукуна кете берүүсүн өтүндүм. Жумадинди колоттун оозунан он бир же он экилерде тосуп аларсың дегем. Түрдүү добуш салган шамал этек-жеңди булкуп, кар тозонун учуруп ойноодо. Саал чыйрыкканымды сезе баштаганымда көгүш-жашыл мунарыктуу Шоола арасынан Жайсаң Атамдын үлбүрөк булут сымал элеси көрүнүп, тааныш коңур добушу угулду. Канчалык кусаланып, толкунданганыма карабай, сабырдуу болууга тырышып, Атамдын элесин утурладым:

**Чырагым, эл ичинде арыбагын,
чыгарып атын өткөн асылдардын!**

**Чектелүү убактыбыз болгон менен,
ченемсиз кубат берет ушул ирмем.**

**Жүрөгүң соксо дагы жарылчудай,
жүзүңдү баштагыдай жашка жуубай,**

**санаанын, сагынычтын оор жүгүн
сабырдуу көтөрүүгө үйрөнүпсүң.**

**Атаңды тоссоң дайым дал ушундай,
Ааламда сапар артат көңүлү жай.**

**Ирмемдик кездешүүдөн алган кубат
ийгилик иштериңе берип турат.**

**Кетирбей келген шартты, ошондуктан
кезигүү үчүн сага шашат Атаң.**

**«Жалыңач-Бугу» ыйык мазарына
Жал суусун которгону барганыңда,**

**Табыштап Токол-Тогоол жылдызына,
тапшырмам эсиндеби, берген сага?**

**Берилген ошондогу тапшырманы
бир сыйра карап чыккын кайра дагы.**

**Абыдан тыкан карап, шол сандардын
ажырат өзөктөгү айырмасын.**

**Чыгарып эсепти так, жаңылбастан,
чийинде санды туура пайдалансаң,**

**ай сайын кездешүүгө шондо, демек,
атаңдын Рухуна бурсат берет.**

**Чийинди түшүрүүдөн мурда, бирок,
чырагым, так эсепте катасы жок.**

**Жаңылсаң, шартын түзүп Кара күчтүн,
жараксыз болуп калат ишинң бүтүн.**

**Чийиндин ичиндеги сандар менен
чыгасың катмарларга керек деген.**

**Ишинңдин көбү бүтүп, азы калды,
ириде, иретке сал бирдик санды.**

**Ал эми бул дубалар шол сандардын
арбытат каалашыңча кубаттарын.**

**Эсиңе бекем туткун, дуба шерти –
эч качан үн чыгарып айтпа кепти.**

**Калыптыр мөөнөт бүтүп небак эле,
калтырып бийик бетке кетти дебе.**

**Акым жок шартты бузуп кармалууга,
Атаңдан салам айткын балдарыма.**

Көгүш-жашыл мунарык Шоола алыстап, көктөгү жылдыздардын көлөмүндөй болуп барып, утур кичирейип, чекитке айланып көрүнбөй калгыча кайсы жерде турганымды элес албадым. Качан гана караңгынын кучагында калганымда, айланама серп салдым. Чолпондордун тушундагы бийик тоонун чокусунда тургансыйм.

Бая баштыгыма салган фонарикти алып жарык кылайын десем, күйбөй койду. Балтырымдан келген карды кечип төмөн түшө баштадым. Канча убакыт өткөнүн билбейм, ойго түшүп: «Жумадин!» – деп бир нече жолу чакырдым. О кыйпадан кийин капталдай басып келаткан Жумадин: «Эже, жакшы келдиңизби?» – деп жете келип, колумдан кармады. Экөөбүз дагы бир топ жерди басып Чолпондордукуна келдик. Мен түз эле «Көк-Буурулга» түшүп, дептериме үнүлдүм. Үч-төрт сап түшүрүп, санаам тынып, дептеримди жаптым. Ошондо гана үшүгөнүмдү, бутумдун суу болгонун сездим..

Жумадин эшикти ачып: «Эже, үйгө кирип жылынасызбы, анан Уландын тамагы да даяр болуп калыптыр», – деди. Үйгө киргенимде болбой Чолпондун сойгон козусунун эти бышыптыр, кыязы, мени гана күтүп калышса керек. Колго суу куйулуп, тамак тартылды. Эртеси чайыттай ачылган күнгө сүйүнүп, жолго чыктык. Токол-Тогоолдон алган тапшырмамды жакшылап өздөштүрсөм, Жайсаң Атам менен ай сайын кездешүүгө болору сезимиме канат байлап, Бишкекке жеткенибизди туйбай да калдым.

Бул медитациялардын учурунда 131–150-беттер жазылган.

*Тогузунчу китептин
медитациялар бөлүгүнүн аягы.*

МАЗМУНУ

Ата Журтка кайтуу	5
Аккула менен Алгара	7
Айкөлдүн шерлеринен ажырашы	67
Бакайдын Тайбуурулду алып келиши	88
Алгаранын арманы	98
Алмамбеттин аманатынын аткарылышы	110
Медитациялар бөлүгү	153

Жайсаң Үмөт уулу

АЙКӨЛ МАНАС

Дастан

Тогузунчу китеп

АТА ЖУРТКА КАЙТУУ

Редактору *Жумадин Кадыров*

Корректору *Жаңыл Шайыкбекова*

Компьютерде калыпка салган *Рая Терибаева*

Форматы 84x108^{1/32}. Көлөмү 21,0 басма табак.

Заказ № 336. Нускасы 10000 даана.

«Бийиктик» басмасы

Бишкек шаары, Ю. Абдрахманов көчөсү, 170 «А»

Тел.: 66-75-58